153.

ВІСТНИК

39437

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

С. Кушнірєнко: З кожним днем . 81
Ст. Малярме: Привид 81
Л. Моссндз: Останній пророк . 82
Дм. Донцов: Памяти великої бунтарки 92
Ж. Бенда: Колотнеча поколінь . 99
А. Мосуль: Папство і фашизм . 109
О. В.: Терміти при роботі . . . 125
Гуґо Ратміх: Таємниця часу . . 134
Курт Ріс: Пан Голівуду 137
Ілько Брут: Просто з мосту . . 140
С. Луцик: Вистава Олекси Грищенка 143
С. Льозан: Діктатор-фіялка . . 147
Олег Штуль: Старий крам . . . 148
М. Л.: З пресового фільму . . . 153
Бібліоґрафія 155
Від Адміністрації 157

РІЧНИК VI **ТОМ I**

КНИЖКА 2 ЛЮТИЙ

1938

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500·371.

Відновляйте передплату на 1938 рік!

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю виносить:
квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23 **платні згори.** Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Хто з краю, Чехії та Австрії пришле до кінця січня річну передплату, платить тільки 20 л. Закордонний передплатник, що в січні пришле 25 зл., — матиме заплачений Вістник за весь 1938 рік.

Квартальника Вістника

в 1938 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата виносить зл. 4 платних згори.
Для закордону зл. 5.
Річна передплата „Квартальника“ для передплатників „Вістника“ виносить половину.

АДРЕСА: **Львів, Чарнецького 26 м. 21.**
ЧЕКОВЕ КОНТО **500.371.**

УЛАС САМЧУК

„БАТЬКО і СИН“

третя частина „Волині“ вже появилася.

Ціна 4·50 зл. з пересилкою 5 зл., для ЧСР 30 кч., для других країв рівновартість 5·50 зл.

Адреса замовлень: **Василь Рудко**
Львів, Сикстуська 43 а
(Напередодні)

Відновлений журнал молодих **ДОРОГА**
виходить у Львові, Ґродзіцьких 1. III.
„Дорога“ — вияв поривів, думок, почувань і стремлінь молодого українського покоління.
Річна передплата 2 зл., для закордону 3·50, для Америки й Канади 1 дол. — Гроші слати розр. переказом ч. 264.

Національно виховний журнал для доросту й дітвори

МАЛІ ДРУЗІ

виходить 2-ий рік у Львові, Ґродзіцьких 1. III.
Річна передплата тільки 1·50 зл., для закордону 3 зл., для Америки й Канади 1 дол.
Гроші слати розр. переказом ч. 248.

БИБЛИОТЕКА РУСКОГО НАРОДНОГО ДОМА ВО ЛЬВОВѢ
П-12531/1938
Р. 6 кн. 2
39437

СЕРГІЙ КУШНІРЕНКО

З кожним днем...

З кожним днем ударяє жвавіше
Наше серце пянке і невтомне,
З кожним роком ми ж бим сильніше
Голу розкіш — життя в хмароломах!...
Розстилайтесь луги — блакитніє
Там, де тісно сплелись наші цілі
Підростайте! Гартуйтесь безсилі! —
Незабаром сто вихрів повіє...
Не до танцю застукають бубни,
Не в дорогу пращатиме мати...
Крикнуть сурми, загримають труби,
Щоб тужили вродливі дівчата...
Буде зрошено пишну запаску...
Гей! та сльози на ній, як рубіни,
Як квітки на вершках карабінів
Засіяють, щоб пристрасно згаснуть...
З кожним днем ударяє жвавіше
Наше серце пянке і невтомне,
З кожним роком нас вабить сильніше
Гола розкіш життя в хмароломах!...

СТ. МАЛЯРМЕ

Привид

Зійшов на місяць сум. Ридали серафими,
В диму над квітами буяли запашними.
І плакали скрипки у ангелів в руках,
І звуки танули на синіх пелюстках.
— Благословен цей день і перший твій цілунок:
Пяніючи, я пив гіркої мрії трунок;
Печалі аромат, що враз обвіяв світ,
Я, мрійник, відчував, зірвавши мрії квіт.
На душу лагідно спускався сум урочий.
Самотний я блукав, у брук втопивши очі,
У брук затоптаний, — без цілі йшов, смутний.
І враз на вулиці, в той вечір золотий,
З промінним усміхом і з сонцем у волосі
Зявилась ти мені, мов фея злотокоса,
Що за дитячих літ являлася ві-сні,
Ронивши квітів сніг і зорі запашні.

(Перекл. Ю. Клен)

Львівська державна наукова бібліотека
4280
ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Л. Мосендз

Останній пророк

(уривок з роману)

Ще рано, вельми рано, ледь благословляється на світанок, але маленький віслюк, навантажений висше власних вух, вже бадьоро коцає копитами по вузькій гебронській вуличці. Спереду тягне його за налигача Захарія, ззаду підганяє Лизавета. Щоб швидше дістатися до півсутінку вуличок на передранкове світло.

Захарія трохи невиспаний. Учора пізно вернулися з левади, сьогодня треба було затемна встати, щоб більшу частину дороги до Єрусалиму пройти за ранкової прохолоди. Скільки разів ходив він уже сею дорогою за часів своєї левітської служби. Скільки вже було таких ранків, літніх, весняних і зимових... І Захарія пригадує, що лише за перших часів подружя, коли був розлучався надовго з домом, тремтіло в нього серце такою ніжністю, як сьогодняшного ранку. Згадавши вчорашній вечір, він зітхає, обережно, поволі, щоб ніхто не почув... І, щоб сам перед собою замаскувати власне зніяковіння від спомину, пошарпує за налигача. А ззаду, поміж коцанням копит, чує шелестливі кроки Лизавети.

Вони вже минають останні доми передмістя, вбогі притулки бідноти, куди не заглядають ані сонце, ані Геродові митарі. Не зустріли ані душі. Геброн ще спить. У фіялковій передранковій задимці досипляє ніч широка рівнина. Захарія спиняється, не оглядаючись, аж осел штовхає його головою в спину. І відчуває, як близько, за лівим плечем, рівно віддихує Лизавета.

— Бувай здорова, Лизавето, — починає він, уникаючи своїм поглядом її очей. — Поверну за місяць. Усе, що пригадувала, привезу. Не забуду нічого.

— Бог сильний і милостивий хай сприятною зробить дорогу твою й дасть щасливого повороту, — врочисто відповідає Лизавета. Голос у неї злегка тремтить. Захарія зустрічається очима з її поглядом і бачить у нім причаєне очікування. Він пускає повід, підходить до жінки і проводить ніжно рукою по її щоці. А Лизавета хапає сю ласкаву руку й без поцілунку притулюється до неї устами. Але заразже, ніби засоромившись, робить крок назад і низенько вклоняється чоловікові, знов бажаючи йому щасливої дороги й повороту. А потім довго дивиться слідом, аж він зникає за близшим горбом.

Трохи збентежений починає Захарія свою путь. Так ще ніби ніколи не бувало. Але він відганяє від себе якісь не-

звиклі думки. Бо йому здається, що не личить левітові й священникові припускати їх до своєї свідомости. Він розглядає околиці, хоч знає кожен закрут дороги, кожну огорожу при ній, кожне дерево, під яким доводилося спочивати. Передранкова вогкість прибила порох дороги. Осел бадьоро виступає за ним, вимахуючи вухами. Захарія береже його сили та йде ще пішки. На думці в нього вже рівно й спокійно, як все має бути у священника перед службою в храмі. Він йде, підспівує собі псальми й здається йому, що ззаду осел часом наставляє вуха, щоб вхопити хоч трохи з панового бурмотіння.

Більше як пів року не був уже Захарія в Єрусалимі. Від часу останньої своєї черги. В Геброні богато кружляло чуток про зміни, які сталися в місті за той час. Але Захарія все думав, що були то лише чутки. Хоч щоденно приносила Лизавета від криниці все нові й нові відомости. Хоч говорили про них старші, затримавшись перед молитовним домом. Сплетням можна було не вірити. Алеж були инші, більш варті уваги ознаки, які кожного переконували, що немає диму без вогню. От хочби те, що до Геброну за останній час прийшли накази про нові податки...

З чого вже їх не брали! І за виноград і за смокви, і за комин, і за ворота, і за первородного, і за помершого... Але того всього було мабуть замало. І хоч як не хотілося вірити, як не відганялося від свідомости ті неприємности, але звістка про новий перепис людей і маєтків таки турбувала. Якщо се справді станеться, то буде се велика неправедність, за яку тяжко доведеться покутувати. Як се вже бувало в усі часи, коли пани землі спокушували Єгову огидним вчинком. Але говорили й про жахливіші речі, яким впрост не вірилося: що в кожному молитовному домі, поставлене буде погрудя імператора й треба буде йому віддавати шану поклонами й кадінням. Ні, ні, ніколи!

Томуто за останні часи так дуже поширилися чутки про Месію. Де не починали розмовляти про римлян — там заразже переходили на Нього. В молитовних домах, як лише починали читати Письмо, кожен вибирав лише з пророків про Його прихід. І часом палкі суперечки кінчалися майже бійками. Ні, про Месію вже починали говорити не як про Того, що має ще прийти. Але про Того, що вже прийшов, уже ось тут, спинився на гебронських межах і ось-ось покличе свій нарід на свято перемоги. Коли в глухому Геброні були сі чутки такі гострі й пекучі, значить там в Єрусалимі дійсно вже щось діялося.

Захарія знав римлян. Але здалека. Цілий його світ був так далеко від сих людей. В Єрусалимі левітський дім і храм обмежували круг його інтересів. З панами землі він зустрічався лише на вулиці, коли доводилося вступатися

з дороги струнким когортним рядам. Дударили дударі, до такту брязчало залізо об залізо, сонце сліпуче відбивалося від блискучих наплечників і шоломів. А злотні вірли з штандартів пожадливо вдивлялися в притихлу, притиснену до стін юрбу. І Захарії здавалося тоді, що то не вони вихиляються по вузькій вуличці, а самі вулиці розступаються перед ритмом їхніх кроків. Але минала когорта і знов вертало враження, що чужинці тут немов якась прикраса страшна й загрожуюча, але не чинна. Бо досі не торкалися вони ані храму, ані закону. А данину брали старі Геродові митарі, як і раніше. Що вона йшла до Риму? Але що мавби з того нарід, якби всю її залишав собі Герод? Боротьба між фарісеями й садукеями теж ніколи не торкалася Захарії. За дрібних, здавалося йому, річей торкалася вона. За дрібних для цілої історії Ізраїля. Що справді можуть зробити римляне? Над народом пронеслися були страшніші бурі й негоди. Коли вже перетерпіли були Вавилон і руїну, нічого страшнішого бути не може. А якби й було? Хібаж не живе ще умова з Єговою, хіба таки справді не має нарешті справдитися обіцянка Месії? Пильнувати лише закону й бути терпеливим. І Захарія мирився з римлянами, бо своєю байдужістю до річей закону вони справді були найбільш відповідними панами. І нові чутки про римське втручання в справи закону турбували Захарію саме тому, що могли подражнити терпеливість народу й викликати нову макабейську добу. Добу боротьби й крови, яка нічого не дала, опріч знесили й занепаду.

Такі думки вже снуються в Захаріевій свідомости, й захоплений ними він перестав підспівувати. Сонце давно вже викотилося зза обрію й починає дошкуляти відслоненій потилиці та посилає на віслюка хмари докучливих мух. Почали зусртічатися мандрівники. Йшли від села до села, з сіл до Єрусалиму. Було по головних працях на полі й перші потоки прочан вже почали струмити до міста. Але з Єрусалиму не спіткався ще ніхто. Зустрічалися й заразже розмова переходила на чужинців, нові податки, перепис і закінчувалася Месією. Ніхто нічого певного не знав, бо сам не бачив, все лише чув від инших, а ті знов від других. І так чутки виходили немовби з самого первосвященичого двору й давали самі собі правдоподібної таємничости. В Захарії заразже пізнавали священника і з пошаною намагалися випитатися від нього, близького до первосвященників і старших, про новіші й найдостоментніші справи, за якими він сам починав уже тужити, як ніколи раніше.

Біля полудня мала ґрупа мандрівників зійшла з дороги. Під низкими кущами на припорошеній траві посідали кожен біля своїх клунків з їжою. Віслюки пішли на придорожне будяча. А з тайстр поволі викладали прості селянські достатки: ячмінні паляниці, сухий овечий сир, твердий як при-

дорожня рінь, перевязки фіґ і румяні яблука. Дехто мав мед в глиняних горнятах і кожен в міху запас теплої вже води. Захарію попросили благословити їжу. І пройшлаб доба відпочинку, як безліч тих відпочинків, що відбувалися на сій дорозі від діб Авраамових. Але на обрії знялася велика курява: велика кількість подорожних йшла від Єрусалиму, така велика, що було аж дивно, що йшли вони в такій густій масі. Подорожні перестали їсти, нетерпеливо очікуючи її наближення.

Одначе не були се ані селяне, що вертали з єрусалимського торгу, ані прочани, які йшлиб з храму. Було се військо. Вже здалеку виблискувала зброя й штандарти, а попереду їхала ґрупа вершників. Якась військова частина пересувалася з Єрусалиму в глибину краю. Спереду, на спітнілих конях вихитувалися старшини, а їхні туніки потемніли на плечах від пороху й поту. Вони навіть не поглянули на зацікавлених подорожних край дороги. Так все робили римляне, коли спотикали тубильців, для яких, здавалося іноді Захарії, шкодували навіть погорди...

За ними йшла піша частина. Вояки йшли вже мабуть від самого ранку, бо їхні ряди не були такі вирівнані, як на се звик в Єрусалимі Захарія. Дехто вже спотикався під тягарем вояцької ноші. Обличя всіх були брудні від пороху і поту, що просто струмився по лицях. Очима повними заздрости гляділи на подорожних, на їжу й питво. Але йшли далі, лише часом кидаючи короткі, незрозумілі вигуки, може й проклони.

За першою ґрупою виринула з хмари пороху ноша. Примоцована до сідел двох міцних мулів, затягнена щільно з усіх боків завісами, з кількома вершниками по обох сторонах і доглядачами при мулах, вона, здавалося, скривабачив, що то випасений римлянин-урядовець оглядає їх з подорожними, поволі розсунулися фіранки, й Захарія пола в собі якийсь дорогоцінний скарб. Але коли порівналася призирливо-знудженим поглядом. Після простягає в їхньому напрямку руку, щось бурмотить, немов якесь закляття і, виставивши тупі, товсті пальці, тикає ними в їхню сторону. І знов зникає за занавіскою.

Захарія знав сей рух. Він часто бачив, як уживали його римляне, мовляв на охорону перед поганим жидівським оком. Воно його не ображало, хоч знав він, що то ґест панської погорди до низьких семітських рабів, гірших навіть від смердючого римського плебсу. Але хібаж могло воно щобудь змінити в долі Закону й Народу?

За ношою йшов знов такий самий відділ. Але позадні були вже більше стомлені, аніж попередні. Уже з перших їхніх рядів почали долітати до подорожних вигуки лайки. Однак сі могутні вояки, ще молоді й з льняним волосям говорили цілком незрозумілою мовою й лише по інтонації

здогадувалися подорожні про їхню варварську грубість.

Дожовуючи страву, селяне оглядали військо з спокійною нехітю. Вже останній ряд минав їх, вже мали знов заховатися за параваном куряви, але раптово з останнього ряду вискочив білявий велитень. Двома скоками підстрибнув до самих подорожних, і, перш, ніж хтобудь зміг отямитися, вхопив однією рукою Захаріїв міх з водою, а другою його торбину з ще свіжими, вчора лише печеними ячмінними паляницями. Як той лев робив уже перший скок, щоб повернутися в ряди, звідкіля нісся до подорожних регіт і мабуть вигуки підбадьорювання. Але Захарія встиг ще вхопити за край торбини. Та лише встиг... Бо блискавичний вояцький пястук влучив його в підборідя і кинув непритомного назад серед подорожних. А варвар з грізним бурчанням, під заохочуючі крики товаришів, доганяв кольону з міхом і паляницями.

Військо знов зникло в хмарі куряви...

Довго тревало, поки Захарія опамятався. Порскали на нього водою, розтирали долоні, лоскотали в носі травинкою. А він лежав поблідлий, ледь віддихуючи, мов вмираючий, і рожева слина виступала з кутків розбитого рота. Нарешті очуняв і з стогоном сів. Обмацав голову й з зусилям вибрав з рота недожовану їжу, перемішану з кровю. Зуби, охоронені їжею, були на щастя цілі. Кров текла лише з перекушеного язика, а в голові було мов у розбурханому вулику. Захарія сидів без руху й звуку, немов задубілий, а подорожні, оточивши його, бідькалися й проклинали чужинців безсилими проклонами. Особливож був зворушений один старий дід. Всі стояли біля Захарії, а дід відійшов на край дороги й, знявши догори руки, стрясав кулаками за військом і посилав слідом пророчі проклони:

— Дайже заплату по ділах рук їх, Господи. Карай їх гнівом своїм і понищ їх. Хай і сліду не залишиться їх під небом Твоїм!

А Захарія апатично сидить і хоч в дідових проклятях пізнає палкі Єреміїні слова, але такий ще слабий, що вони торкаються лише його слуха й не доходять до ображеної душі.

Від полудня мандрують подорожні ще помаліше. Захарія сидить на ослі, а той, обтяжений тягарем і спекою, ступає аж надто повільно. А Захарія стомлено коливається в деревляному сідлі, а його довгі ноги безсило крешуть землю.

Ще ніхто ніколи його не вдарив. Коли був ще малим хлопцем — бився звичайно з товаришами й нераз приходив до дому з розрепаним носом, підбитим оком або ґулею на чолі. Тоді бідькалася бувало над ним мати, що за таким розбишакою плакатимуть йотапатські підземеля. Але так

бідькалися всі матері Захаріїних товаришів. Ніхто одначе тим бідьканням не переймався. Захарія намагається пригадати, колито власне було, що його напослід були вдарили. І не може пригадати. А голова, до якої втинається палаюче сонце, починає нестерпно боліти, і з рота не зникає солонкуватий смак крови.

Так, бували в житті хвилини палких суперечок, особливо за юнацьких років, суперечок за пророків, закон, обряд. Коли, бувало, від крику пересихало в горлі, а від ґестікуляції втомлялися руки. Але ніколи не сягав Захарія до права пястука. І так пройшов через ціле майже життя з переконанням власної поважности, з переконанням, що над кожним насильством його дух перейде недіткненим, переможним і непотрясеним. Тому то й усі насильства над народом і законом він осуджував з того, аж занадто мудрого, становища.

Тепер його вдарили. Ударив чужинецький вояк, символ насильства й сваволі, бо кожен вояк був його пасивній душі злодіячем. Ударив і збезчестив його, священника. Якже завтра стоятиме він перед вівтарем, побитий і понижений ворогами?

Старого діда, що проклинав вояків, уже не було між подорожними, але тепер щойно починали спливати від свідомости до серця грізні й безсилі слова пророків. Які чужі були вони колись Захаріїній душі, бувши все лише маєтком байдужих уст. Тільки тепер нестерпним палом образи, ненависти й помсти починали оживляти Захаріїну безвольну мудрість. За кожним їхнім дотиком здрігалося серце незнаним почутям і звихрені думки крутилися в голові, як полова на розвітренім току.

Захарія починає маячити. Від поранення, нервового потрясення й соняшного палу починається в нього горячка. Хвилинами відчуває, як млость підступає з глибини шлунка й огидним почутям розповзується по тілі. Тоді він робить страшне зусиля, затинає нігті в долоні й напружує мязи, щоб не звалитися з сідла в придорожний порох. І здається Захарії, що дорога до Єрусалиму стає безконечним шляхом муки, який він ніколи не здолає. Бо вже сили цілком, майже цілком покидають його. І якби не почуття священичої гідности, то вже давно зупинивсяб край дороги, ліг на розпечену рінь і стогнавби й проклинав і плакав. Як колись Іов на гноївці. А так лише витриматиб, не впасти з сідла, дістатися до Єрусалиму.

Так у безконечному чергуванні півмлости й півсвідомости минає горяче відполудня. Сонце вже хилиться долі, коли подорожні виходять на останній передмійській горб і зупиняються вражені перспективою Єрусалиму. Ось тут вона, донька Сіону. Несподівано прекрасна розляглася на соняшному сяєві, й очі мандрівників пестять її обриси.

Хвилину стоять вони непорушно, не знаючи чому віддати своє щире захоплення, аж могутня білість храму притягає нарешті їхню увагу. І, вклякнувши, вони моляться в напрямку до його святости.

Скільки вже разів бачив Захарія на своїх мандрівках се місто, але ніколи ще не дивився на нього з таким почутям, як сьогодня. Бувало, теж спинявся і молився до храму. Але благання його були завжди без горечі, а благословення без запалу. Ніколи не були вони болем Єремії, гнівом Ісаї, плачем Єзекіїля. Лише покорою Іова, мудростю Соломона.

Треба було твердого ґерманського пястука, запаморочення й болю тіла та душі, щоб сьогодняшня молитва була такою неподібною до попередних.

»Хай вся нешляхетність їх прийде, Господи, перед лице Твоє й учини їм так, як вони учинили мені. Бо безмежністю стогноти сповнене серце моє... Вижени їх і скинь в море силу їх, полумям хай будуть спалені вони. Хайже будуть зібрані грабіжники й насильники, як струшують хрущів, щоб нищити їх, як збирають сарану, щоб спалити її... Хай впадуть вони, як гній на полі, як снопи за женцями, хай сморід здійметься від непохованих трупів їх, а гори затопляться крівлею... Дайже, Господи, затвердіти серцю їх, карай гнівом своїм і знищ їх, щоб ані сліду їх не зістало під небом Твоїм«...

Сонце стоїть вже над самим обрієм, коли Захарія з гуртком подорожних наближається до мійської брами. Два римські леґіонери стоять, мов з каменя різблені, по обидвох сторонах входу. Кілька жвавих митників починають збирати з подорожних податок. Левіти не платять нічого, і до того ще старий митар Закхій давно знає Захарію. Він завше з пошаною зустрічає його, й вони кожного разу обмінюються привітаннями й новинками. Захарія знає, що правовірні садукеї криво дивляться на митарів, слуг римських, попихачів чужинецьких, псів Ґеродових, як при кожній нагоді прозивають їх. Бо через них римське панування найболючіше дошкулює не так садукейському самолюбству, як кишені. Але Захарія знає також і Закхея. Знає, що він вірно тримається закону, хоч не сміє й зрадити пана свого. Бо не цурається тоїж засади, яка ще до сьогодня не була зовсім чужа й Захарії: »Якби дух того, хто панує, повстав проти тебе, — не залишай місця свого, бо покора завжди охороняє від гріхів великих...« За те власне, та бігом довгих рік-річних зустрічів у саме тій брамі, стали нарешті Захарія й Закхій майже приятелями, як могли бути приятелями священник і митар. При свойому наближенні до Єрусалиму, все, бувало, втішався Захарія близьким побаченням із Закхієм. Лише сьогодня відчув, що немає того

бажання й навіть радо уникнувби зустрічі. Але Закхій вже побачив його й поспішав з привітанням:

— Хай благословенне буде імя Того, хто приводить тебе до Єрусалиму здоровим і міцним на службу Йому, — починає Закхій ще здаля. — Хай... — хоче продовжувати ще якимось урочистим реченням, але зупиняється поглядом на Захаріевім обличі й швиденько підбігає до нього...

— Що з тобою, Захаріє? Що сталося? Упав з сідла? Чи може розбійники?

Він збентежено оглядає забруднений одяг Захарії, сіре обличя й скуйовджену бороду. Він справді схвильований тим дивовижним виглядом старого знайомого й з трівогою заглядає в його поволочені горячковістю очі.

— Що сталося? — шепотить у відповідь Захарія опухлими устами. — Глянь ось на них, — мотає головою в напрямку нерухомих вартових. — Се вони мені заподіяли, побий їх сила Божа.

Закхій обережно озирається на вояка й ще більш збентежено обертається знов до Захарії:

— Не розумію, Захаріє. Отсей вояк завдав тобі оттакого?

Захарія заперечуюче хитає головою й поволі оповідає старому про випадок на вифлеємській дорозі, перемішуючи оповідання з словами пророків і жалями псальмів.

Закхій слухає, перелякано озираючись на всі боки й співчуваюче прикиває Захарії. А коли той кінчає, запитує з зацікавленням:

— Щож ти тепер будеш робити, Захаріє?

— Що робити? Хай первосвященники і сінедріон довідаються про кривду мою. Хай жадають від римлян покарання винуватця. Не сталося ще ніколи, щоб так, серед миру, образили священника, слугу Божого. Сеж образа закону й храму...

Закхій знизує плечима. — Ай, ай! Нерозумно, дуже нерозумно. Хібаж первосвященники не сидять за одним столом з чужинцями, а старші народу хіба з ними не заодно?.. Якщо хтось від сього й потерпить, то лише сам таки Захарія, бо не будутьже ізза нього сваритися з панами землі. Ай, ай! Нерозумно, дуже нерозумно... І Закхій кінчає своєю улюбленою приповісткою:

— Ані сам у себе царя не лай, ані в затишку дому свого не лай міцнішого. Бо птах небесний донести може голос твій, а теє, що має крила — домчати слова твої.

Захарія богато разів уже чув сю покірну приповістку панського слуги й завше здавалася вона йому добрим плодом житєвої мудрости. Лише сьогодня відчув, як відштовхуюче приняло її його серце. Він хотів запротестувати, але з вартівні біля воріт зачувся вереск короткої

сиґнальної трубки. Бубнячи списами об щити, почали перед браму вибігати узброєні вояки, й Закхій заметушився:

— Увіходь, увіходь, Захаріє, швидше. Сонце западає, сторожа вишиковується на нічну варту. Зараз замкнуть ворота. — Він хапає за повід Захаріїного віслюка й тягне його до міста.

— Куди тепер? — запитує Захарію.

— Як звичайно. До дому левітів. Завтра моя черга...

— Якже ти зявишся перед народом з таким опухлим лицем?

— Що нарід! Нічого йому до того. От, як перед лицем Господнім стану я, вкритий ганьбою?..

— Алеж нічого ганьбливого немає в сім перед лицем Божим, гадаю я, — пробує протестувати Закхій...

Захарія ніби не чує його, й вони мовчки посуваються по тісній вуличці, де ледви розминаються навантажені віслюки. Тут вже півсутінок вечора, але життя ще йде своєю денною ходою. Клепле десь коваль, спішаться люди, йдуть впорожні віслюки, лише з господарями на хребтах, поважно вертаються додому кози. Ніщо не спиняє Захарієвої уваги. І так мовчки доходить він з Закієм до малого майдану, де перетинаються вузенькі вулички. Тут мають розлучитися.

— Мир з тобою, Захаріє. Мусимо розійтися. Чи маю допровадити тебе аж до дому левітів?

— Дякую тобі, Закхіє. Я вже сам дійду, — з зусиллям відповідає Захарія. І Закхій бачить, що він ледь-ледь тримається в сідлі.

— Ні, ні, Захаріє, я бачу, що тобі потрібна поміч. Таки доведу тебе аж на місце.

І вони хочуть рушати далі. Але верескливий звук військової сурми десь близько зупиняє їх. Зупиняється й рух на майдані. А до нього з вулички праворуч входить невеличкий військовий відділ. Два-три ряди вояків з сурмачем попереду, а за ними оточені вояками з усіх боків якісь невійськові постаті. З свого підвисшеного становища, бачить Захарія, що се кільканадцять мужчин і жінок, здається, звязаних мотузям, втомлених, обшарпаних і потовчених.

Видко, що у вузьких вуличках від Давидової брами, звідкіля йшов відділ, було йому тісно. Бо хоч і займав він всю широчінь вулиці, але за ним вже товпилася юрба глядачів, і останні ряди вояків йшли безперестанно оглядаючись через заложені за спину щити. Але як тільки відділ вийшов на майдан, — мусів майже спинитися. Бо ті, що йшли позаду, позабігали зразу наперед і майже загородили дорогу. Ескорта спинилася. Натовп довкола ріс. З близьких вуличок поспішали нові глядачі. Спинившись, вояки щільно оточили ескортованих і нараз зробили з щи-

тів довкола них непроступну стіну. Але згори Захарія бачив вязнів. Покриті лахмітям, вони мабуть сильно були потомлені, бо жінки вже осіли на землю. А юрба густішала й починала гудіти. Ніхто не знав, у чім справа, всі тиснулися до сторожі, щоб подивитися близше на вязнів, почути їх. Але ті мовчали, чи може їхнього слабкого стогону не було чути за гудінням натовпу. Ескорта теж стояла мовчки, німа й міцна, як мур, не маючи змоги рушитися з місця. Центуріон таки протиснувся до переду й почав щось кричати до юрби. Але його голос губився в галасі натовпу. А задні ряди, щоб розібрати його слова, ще натиснули на передні, й цілий натовп ще щільніще притиснувся до ескорти. Центуріон замовк, а з юрби почалися вже ясно чути окремі вигуки:

— Куди ведуть їх? Чим провинилися вони? Римські пси... Розбитиб їм голови... Визволім невинних...

Центуріон знав східну юрбу. Лише попустити їй і вона сяде на голову. Він радоби дав сиґнал до мечів, але мав найсуворіший наказ уникати вжитку зброї, щоб не дразнити населення й не дати притоки до повстання. Бо тут воно могло виникнути з найдурнішої причини. Та опір юрби треба було здушити в зародку, заразже, не чекаючи аж з неприхильної зацікавлености, він перейде в злобний напад.

Центуріон дав короткий наказ. І передні ряди умить прикрилися щитами й взяли списи на поготівля. Другий приказ — і вони роблять крок вперед, тиснуть щитами на найблизших гольтіпак, наставляючи їм списи аж до самісіньких облич. А в сю хвилину, решта сторожі кричить на вязнів, мабуть, щоб піднеслися з землі. Счиняється пекельний гармідер. Під натиском списів і щитів, юрба посувається назад. Хтось уже впав під ноги воякам і, притиснутий важкою каліґою, верещить мов несамовитий. До його вереску враз прилучаються увязнені жінки, викрикуючи понад голови вояків якісь розпачливі слова. Їх не можна зрозуміти, але на звук їхніх голосів юрба вже зачинає загрозливо ревіти... Ось-ось вона стисне в своїх обіймах ескорту...

Але нараз верескливий сиґнал протинає воздух, в руках вояків блискають страшні короткі мечі. Короткий вигук, як з одного вояцького горла вилітає від відділу, і юрба вже стрімголов утікає перед вояками. А ті бють мечами, як палицями лежма по хребтах втікачів і вигукують свій військовий клич. Мить — і перед ескортою знов вільна дорога, знов сурма виграє якийсь спокійніший сиґнал, і відділ зникає за закрутом вулиці...

Дм. Донцов

Памяти великої бунтарки

(*Леся Українка* [1])

Леся Українка належить вже до нашого Пантеону.

Се не значить, щоб її розуміли. Або щоби її прийняли за свою.

Їй закидали „чужі сюжети" — Вавілон, Рим, Елляду, Юдею. Але в тих „чужих" її драмах було в стократ більше драматизму нашої національної сучасности, ніж в „рідних" инших авторів.

Закидали їй, що — фізично немічна — була в творчости відірвана від життя... Марна помста душевних калік з здоровими очима, які нічого не бачили, з великими вухами, які нічого не чули з того, чим тріпотіло, пульсувало і дихало довкола горяче життя.

Для многих вона так і залишилася „наче той бранець, що на чужій землі шукає Бога, нікому невідомого в країні".

„Така природа людська, що досконале може в ній прийматися помалу і в тіснім крузі тільки" — каже Люцій в драмі.

Се моглоби стати її кличем. Инша краса, — якій юрба бє браво. Инша, — якій у „тіснім крузі" здвигають вівтарі.

Той ідеал краси, що принесла вона, далекий був від ідеалів, що ними любувалася її доба. До приспаної твердим сном своєї раси, не мала подиву. У вірші *Scalvus-Slavus* писала про раба, який

На себе самохіть кладе кайдани: —
Дивіться, як покірно тягне рало.
Ні, ймення словянина не дарма
Синонімом раба між людьми стало.

Не бути ним! Хай „з громом упадуть міцні будови". Нехай — „великий буде жах", але й „велике визволення". Щоб „краска сорому" вже не горіла на лиці, щоб стерти з себе — тавро раба...

Sclavus'и тікали від життя. Як жірондісти на вигнанні у драмі *Три хвилини*. Мовляв, хай инші правлять світом. Але ми — шукаймо забуття в „чистій красі", у Божім твориві — в природі.

Для неї — се була мертва краса.

Не людська злість яри ті поточила,
Не людський гнів громи ті породив
...І чистий сніг на тих недосяжних
Далеких верховинах щось говорить,
Але таке, на що нема луни..
Ні в слові нашім, ані в нашім серці...

---

[1]) Промова, виголошена в грудні м. р. в Варшаві, на урядженім Укр. Студ. Громадою обході на честь поетки.

Sclavus'и шукали щастя — у дочаснім. Для того й бігли за Месією, щоб лікував калік та біснуватих. Та не прийняла Його — її Міріям. Чогоб вона ішла за Ним? Вонаж „просити не мала в нього ні здоровля, ні страви на безхлібі, ні одежі“.

В Месії — вона шукала не того, чого шукала юрба оспала, що мовчки приглядалася конанню й смерті Того, хто викупить її прийшов ціною крови. Сама готова була за Нього вмерти.

Він наказав — людей любити. Та Міріям від Нього відвернутися не мала сили до тих, що дбали лиш про страву і одежу, не про вічне. На жадання Месії — любити всіх, — вона відповідає:

Всіх, крім Тебе — се не можливо.
Але Тебе і всіх, — се понад силу...

І погляду Касандри пророчого ніхто, навіть Долон коханий, не міг відвести „від таємниці до живого щастя“: всіх чи особистого, яке було мертве для неї.

Так як і Айша, оте „живе щастя“, що стояло перед Магометом — була „мертва“ для нього. Живою ввижалася натомісць мертва Хадіджа. Бо в ній „було щось вічне“. Що жило і дивилося ще навіть зза могили. Від чого очей відвести не було сил...

Sclavus — в покорі шукає щастя. В усталенім порядку.

Що хочеш думай — а коритись мусиш.
Громадська влада — то єсть Божа влада.

Єднаймося з громадою! Вонаж тобі все дасть — „притулок, працю, спокій“. До ворохобного мистця Річарда (*В пущі*) приятель каже:

Я раджу покоритись... Вір, мій друже,
Ти сам-би в тій покорі мир знайшов, зломив гординю...
Бо відколи я сам себе відрікся,
Я мир і благодать у серці чую...

Та благодать в покорі, у зломаній гордині, в відреченні себе, — се був не ідеал, але прокляття для вільного мистця.

Є часи, коли в громаді — „вмира закон“, і ті, що його дали. Їх чесноти тоді облудою стають, а фарісеями — Катони.

Злочин — служить такій громаді. „В теплярні нидіють, а не цвітуть таланти“. Мистці „суворі, тверді й сильні“ — на те не йдуть. Бо „стільки в них було краси нової“, що їй затісно було під шкляним теплярним небом. Бо „слово в устах пророчих мусить тільки Богу служити, більш нікому“. І — новій красі, не знаній ще громаді...

А на питання, чому він не схиляє вию перед громадою тартюфів, Річард оповідає притчу про Марту і Марію, про „потреби часу“ і про „те, що вічне“.

Ні, і проповідь громадського єднання — не знайшла луни в серці поетки...

Sclavus'и тужили за спокоєм. Але коли до Міріям каже Месія:

Спокій я, жінко, приніс тобі,

бо

Спокою прагне всякий,

вона скрикує:

О, я не хочу, не хочу я спокою!

Не прагнула того, що прагнув „всякий".

Коли артистові (у другій драмі) докоряють:

Се горда мова, та душі спокою
Немає в ній,

мистець відказує:

На що мені спокій?
Я ще живий, ще рано спочивати!

Спокій для неї значив стільки, скільки смерть...

А з тих рабів, які приймають загально-людську мораль спокою й любови ближнього, глузує вона, що відразу тоді вони

стають спокійні, богобоязливі,
Хоч кия забувай!..
і люблять свого пана.

Ні, і на сю принаду для недужих не дзвеніло співзвучно її серце.

Всепотішаюча релігія братерства — була релігією рабів.

Немаж бо, — „ні елліна, ані юдея"! Весь світ кохати, всіх людей! Та щож, коли життя створило не людей, що люблятся взаїмно, а ріжні їх породи, у вічнім — се також „щось вічне" — змагу між собою. Єднатися з чужинцем? Виливати перед ним свій жаль? Її Єлеазар говорить:

Не плачу зроду я перед чужинцем.

Антей — воліє задушитись струною від арфи власної, ніж

своїм хистом оргії панам скрашати.

Як раб-єгиптянин промовив до гебрея, що вони товариші недолі, —

бо маємож ми спільний дім роботи,

гебрей відказує:

Що він йому чужий, сей дім неволі,
Що тут — йому товаришів нема.

А коли здурнілі оборонці Трої — як знак угоди й миру — тягнуть в мури міста троянського коня, гукаючи:

Ахайцям честь! —

кричить Касандра:

За кров, за смерть, за сльози!

Що се — „нечистий дар". Що — „дурно не дає дарунків ворог".

Бо вона вже бачить, як гієни ахайські, в коні поховані, сновигають в руїнах Трої і хлепчуть горячу кров побитих оборонців.

В душу раба Нартала, пан його Люцій ввів теж троянського коня, бо його і себе — зробив визнавцями релігії взаїмної любови між паном і рабом, між переможцем і подоланим. Досі — докоряє Нартал —

Я був тілом раб, душею вільний
А тут, — я мусів полюбить тебе
І се є
...дуже зле!
Се що найгірше!

Найгірше — в імя спільної доґми покохати того, кого забити треба. Бо деж тепер те бажання, та хіть?

Тим і панує хитрий Рим над нами,
Що він нам забиває волю хтіти
...Згноїв мою відвагу Рим.

Мов заворожена „обличям римської Медузи“ — віддає свій хист чужинцям на забаву грецька танечниця Неріса...

Ні, й проповідь братерства з паном, що душу в рабство обертає — теж не будила луни в серці поетки. Не було в тім ані краси, ані мети життя — для неї.

Sclavus'ам — буйність життя — о м а н а заступала. Юрба — все спрагнена ілюзій. Їй, втомленій, не здібній до походу, щож і лишалося, як не міраж в пустині? Як не забуття?

Та забуття було чуже поетці.

Нехай її сучасники, як земляки Касандри, були ще задитинні, щоб „знести долі погляд“. Нехай ніхтоб із них не встояв „перед очима Мойри“. —

Не зваживсяб іти на їх вбгонь, —

Касандра зважилась. Бачила сльози й кров — і віщувала їх. Собі, ані своїм ілюзій не творила. Даремно Андромаха заклинала:

Доволі з нас уже твоєї правди,
Зловісної, згубливої, — так дайже
Нам хоч неправдою пожить в надії!
Ох, я вже втомлена від тої правди!
Ой, дай мені хоч сон, хоч мрії, сестро!

Та в сні — шукають забуття невільники. Брехня злудлива — замісць правди — для хворих і розбитих була ліком. Не для тої, що була „душею вільна“. Не для мистців — „суворих, твердих, сильних“ були сі байки.

В оповіданні *Над морем* читаємо:

Бідна червона шапочка бігає собі по густому лісі, ганяючися за барвистими метеликами, не думаючи, що буде, коли сонце зайде і крівава заграва розіллється по лісі, пташки замовкнуть, метелики поховаються, а серед темних кущів засвітять диким вогнем вовчі очі.

Вона їх бачила скрізь, українська Касандра, там де наївні червоні шапочки оглядали безжурний світ веселих метеликів і пташок. Тому й гукала — як пророчиця у Трої —

Вартуй сторожа!

Тому так мало лагідного було в її піснях. Тому і накликала „вічний сон“ на груди тих, що — як фальшиві учні в Ґетсиманськім саді — смачно спали, коли на їх країну вже тесалися хрести й кувалися цвяхи. Не знала, кого винити більше, чи тих, що тешуть хрест, чи тих, що сплять: чи ворогів чи „друзів“. Тому душа її була

чорніша, ніж хата-пустка,
Що після пожежі чорніє порожнечею.

Холодна і безмилосердна, дивилася вона на світ довкола.

Не було в нім краси: ані в мертвій природі; ні в покорі зломаних душ; ні в їх бідних оманах; ні у громаді нудній і чеснотливій; ні в тім спокою, що недужим серцем рани гоїв; ні в братерській облудній любови, що гордість забивала...

Невжеж усе у ній була неґація? Проклони? Заперечення? Таж мусіла вона в чімсь бачити щастя! Щось любити! В щось вірити! У чімсь знайти красу! Булаж вона не лиш людина, — жінка!

Вона знайшла свою любов, своє щастя, свою красу. І нам вщепила їх. В звабливих барвах малювали утопісти своє прийдешне щастя. Уявляючи собі безтурботних мешканців Утопії, вона так прагнула наслати на всіх них „якесь лихо". Бо всеж — се „сплеск життя серед моря повної згоди".

В тім був цілий її світогляд.

Згода чи лихо, щастя чи горе, аби не стоячі води буденної мертвеччини.

Нехай ґеній, що зявляється їй, весь „в темно-червоному світлі, неначе той відблиск пожежі". Хай „пломінь жерущий" в очах його грає, і „жахом сковує душу"... Вона піде за ним!

Нехай її Муза приходить „з вогнем, що опалює крила". Вона полине за нею, хоч та — „квітами серця" її встелила дорогу собі... Хоч „кровю його окрасила шати свої"... „Барвисті квітки" краси й насолоди ростуть „між терням", „в містичнім лісі". Їх зривати — ось в чім було щастя. В стремлінні. В леті. В небезпеці. В відвазі без надуми. В жертві. В крові, проллятій за хвилину щастя...

Як монтаніяр говорить:

Не в ідеї, мій пане, сила,
А в самій крови. У пурпурі тім благороднім,

який освячує мету. В великій ставці, в захваті грача. В них знайде насолоду те серце неспокійне.

Що творцеві спокій? Річард, який вирвавсь із рук ворожої громади, що його єретиком звала, що розбивала його різьби, — тут, на вигнанні, де має волю творчости, — знов тужить за минулим.

Ніхто його статуй тут не розібє. Так щож? Тут

...люди йдуть,
Минають мовчки, мов глухонімії,
Не дивляться, не бачуть.

І він питається:

Чого бракує творові мойому?
Хто може се мені тепер сказати?
...Чи не краще
Було тоді, як руки фанатичні
Мої утвори в порох розбивали?
Бо сеж таки було якимсь признанням,
Що хист мій справді може мати силу
Для них лиху, ворожу, нечестиву,
А всеж велику! Проти мене боролись люто!
І я тоді боровся.

Боротися! Щоби й з тобою „боролись люто". Щоб чиїсь „руки фанатичні" змагалися із серцем фанатичним. „Мати силу", чути її в собі — ось в чім був сенс життя.

Неофіт з катакомбів вертає в ряди Спартака, щоби

Хоч на час, на мить,
Здолати жити не рабом злиденним,
А вільним, непідвладним.

Потім — хоч смерть.

„Одержима" дає себе вкамянувати за одну лиш мить, за хвилину щастя — кинути прокляття на цезаря і на сінедріон. Раб Люція — навік прикутий до свого пана, що добрий був, бо став християнином. Та всеж він

Жалував про ту залізну клітку,
Де він був тілом раб, душею вільний!

Колись був він, хоч „дикий", та „щирий і палкий, як звір в пустині".

Попавши в клітку, гриз і сіпав грати
...як барс і рвався у пустиню...
Або на ворога, на свого пана
І певно вирвавсяб або сконав...

Якби не його пан, що в нім зломив завзяття.

Той „на оброті цнот" привів його в нове ярмо, страшніше ніж „ярмо залізне". Оплутав, скалічив душу, що вже не може, не хоче „клітку гризти", на волю вирватись або сконати; що иншого не прагне щастя, як щастя пса у буді.

Для неї правдиве щастя було у виклику. В обуренні душі. В її шамотанні, в змаганні.

Тому воліє „мучителя Нерона від ворога такого, що розїдає душу", воліє когось — з ким зміряти силу.

І „грішниця", що йшла мур висадить в повітря... Що її гонило? Чого вона бажала? „Упитись щастям перемоги". Хоч мить не чутися рабинею без стиду. Хоч короткий, але — „сплеск життя" серед спокою зігнутих хребтів. Чогось, щоб не звялила і не загризла „журба безсилля". Чогось, щоби вінцем краси уквітчало чоло, уквітчало життя.

Бо „Мойра так врядила", щоби були і море, і керманич, і корабель, і бурі, і боротьба й надія й перемога, і бажання зазнати проби сил, упадків, взлетів і тріюмфів.

Спрага „упитись вщерть" їй не дає спокою. Правічний крик життя, що проситься назверх, яке не знає, куди той гін провадить, якому байдуже,

Що хвилі спіткавши, розгонить до бурі...
Що темнії хмари — в хаос помішає...
Що вбогу хатину, останній притулок,
Важкою лявіною скине в безодню...
Той нехай собі плаче
Хто вийшов в дорогу темненької ночи,
Хто човен непевній воді доручив,
Хто хату поставив над краєм безодні...

З непевностей, з безодень, з хаосу, з бурь — складається життя. Тому воно і гарне.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Твердий мус жене її. Як смерть чи як той жаль, який ваги не має... На „щастя чи на горе“ — все одно, — в „барвисту вакханалію життя“.

Як Річард тужить на вигнанні за фанатичною громадою противників; як Нартал тужить за кліткою, де він був „тілом раб, душею вільний“; як вона сама, що — мов „з вирію в свій край пташки“ — рвалась душею до своєї закутої в пута країни, де було так „страшно й радісно“; як Міріям, що відкидала спокій для виклику і смерти; як той „божевільний“, що „волю здобуває, щоб гнатися на безвість до загину“, — так вигнанець жірондіст знов тужить за тюрмою. Йому жаль стін Консієржері,

Понурих свідків героїзму,
Товаришів високих дум і вчинків.

Там жив він! Бо зазнав
І біль розлуки, й тугу поривання,
Й високе щастя жертви для ідеї
І муки сумнівів і радість мрії
І смерти неминучої траґізм.

Бо там — життя
Було зібране, наче в тому шкелці,
Що проміні порізнені єднає —
В одну сліпучу та палючу точку.

Він згадує ту ніч, як утікав з вязниці:
Я все дивився в діл, в безодню ночи,
Де тільки й бачив я, що яркий вогник
Немов пекельне око. Я тремтів —
Не знаю сам, від страху чи від щастя
І довго тямлю, як тоді боявся
Щоб шнур, тремтячи по вікні не стукав
...А всетаки, то був останній час,
Коли життя було живе навсправжки.

І він вертає в бурхливу Францію, де його голову оцінено. До небезпек і щастя. Щоб знов їх пережити, хвилини незабутні. Нехайби

Змагався я, боровся, поривався,
Тремтівби за життя своє хвилеве,
Але я живби! Яб людей любив,
Людей ненавидів, а не привиддя,
Не тіні вмерлих!

Ось в чім була краса для Лесі Українки.

Ось в чім було життя. Мистець, борець — се було те саме. Се був — творець. Ні щастя, ні краси не знайде він в спокою, ні в житті без сплеску, ні в покорі, ні в теплярні для потульних і хирлявих, ні в омані для втомлених, ні в тверезім розрахунку, ні в розважних кроках, ні в обтятих крилах.

Її краса була не в ідеалі людей „літеплої вдачи“, що їх „викинув Господь із уст“.

Инша краса! Інакша насолода — притягали її. Де були: і біль розлуки, і туга поривання, й тремтіння за життя, і жертва для ідеї, і мука сумнівів і тріюмф перемоги і смерти неминучої траґізм. Де все лучилося в палючій точці. Сіпати за крати, зломити їх чи себе, жити.

...„Така природа людська, що досконале може в ній прийматися помалу і в тіснім крузі тільки“... Вона була з того „тісного кругу“, з передної стежі. З тих, що вкрали іскру вогню у заздрих олімпійців. Що запалили душі соток, тисяч вогнем, якого не вгасити.

Часи, що вона виглядала наступили по її смерти. Крівава заграва розіллялася по лісі, а серед темних кущів блимнули дикими вогнями вовчі очі...

Та коли ми навчилися їх не лякатись. Коли чим раз більше стає тих, що несуть „святую оріфляму з пісень і мрій і непокірних дум“... З наказом: „не падай, не корись!“ Коли при кождій спробі „на власний меч грудьми упасти“... Коли на кождий крик одурених — „Ахайцям честь“! — немов зза гробу, у серці розлягається трівожний оклик: „вартуй сторожа!“ Коли на голос сумніву й зневіри, — „рука стискає невидиму зброю, а в серці крики боєві лунають“, — то завдячуємо се в великій мірі тій тендітній жінці, яка натхнула нас новим, не плебейським ідеалом краси життя.

Яка відкрила видиво нового щастя: пориву і бунту.

Яка словами, що вирвала з душі, мов молотом гатила в недовірків. А з инших — кувала нову псіхе великого народу.

Тверду і непокірну.

Жюлієн Бенда

Колотнеча поколінь

Ж. Бенда — злий дух сучасної Европи, ворог того здорового націоналістичного відруху, який новочасна Европа протиставляє розкладовим течіям з минулого віку. Друкуємо, про те, переклад його статі, бо в ній він досить добре уймає ріжницю, яка ділить покоління на нашім континенті; досить добре показує, як розуміє — або краще, як не розуміє — нового покоління старе. Крім того — знаходять в сій статі свій відгук і ті моменти просвітку, які иноді находять на автора, змушуючи — мимо волі — визнавати додатні сторони того нового світовідчування, яке несе молода ґенерація. Нашим оборонцям »батьків« відкриває статя, що проблема поколінь і всі осуджувані ними »ухили« нової ґенерації — є зявищем, властивим не тільки українському життю. Свої замітки до статі подаємо в післяслові. — Редакція

Зазначуємо на вступі, що ся колотнеча має однаковий характер. Молоді в острий спосіб лають прилюдно старих; старі відплачують їм малою міркою не з тієї причини, щоби повсякчасно признавали їм слушність, тільки тому, що свій злий настрій пережовують мовчки. Їх сили нерівні.

Колотнечу поколінь, або докладніше молоді з старшими можна, на мою думку, вповні пояснити тією глибокою ріжницею обставин, в яких вони опиняються. Ся ріжниця в нашому випадку дасться схопити коротко: старше покоління, що виростало між 1870 і 1914, якого члени в 1900 році мали около трицятки, є на протязі цілої історії поколінням щасливим; молода ґенерація — се ґенерація виїмково нещаслива, виїмково діткнена пробою обставин[1]).

Особливо щасливе положення, в якому находилася старша ґенерація, спирається на двох великої ваги фактах, зрештою рівнобіжних. Першим фактом є те, що вона не знала війни. Що більше, на протязі пятнацяти літ, від 1890—1905 року, вона могла вірити — наївно, але щиро — що доба війн скінчилася. Члени моєї ґенерації вірили від двацятого до трицятого року життя, що війна зникнула на все. З тієї віри випливав спокій духа, якого, про що не потребую говорити, не мають власне наші нещасливі наслідники.

Другою щасливою обставиною, яка вяжеться з попередною і яка характеризує молодість моїх ровесників, є почуття дійсної забезпеки, дійсної стабілізації, принаймні у практичних ділянках життя. В політичному ладі республіка мала перейти великі проби — між иншим також булянжізм[2]) — з яких вийшла побідно і здавалося, що вона не має підстав лякатися чогось великого. Коли ми вважали її зносною, нам не оставало нічого иншого, як лишити її в спокою при житті. В економічній ділянці дрібнобуржуазна родина, як моя, думала, що добробут, який запевнювала їй праця її і її кревняків, не опиниться ніколи під знаком питання, а погрози Ґедів[3]) і Марксів у сторону капіталістичної сістеми, вважала тільки літературою. Одиноким глибшим порушенням, якого дізнала молодь моєї ґенерації, є афера Дрейфуса, яка зводилася до боротьби на чисто інтелектуальнім полі.

Я вважаю непотрібним розводитися над тим, що така безжурність є яскравим противенством до положення нашої молоді.

Се противенство дозволю собі ще висловити в такій формі: підчас коли ми виростали в завершеному суспільстві, про яке ми були тої думки, що йому треба позволити йти своїм шляхом, а самі, якщо нам пощастило належати до певної кляси, віддавалися виставному життю, мистецтву, літера-

---

[1]) Поправді, люди були вже нераз далеко нещасливіші, як сьогодні. Цівілізація, про яку ми легко говоримо, що вона ще ніколи не була більше загрожена, як тепер, кількома наворотами виставлена була на небезпеки без порівнання більші. По упадку Риму, або підчас розкладу каролінської держави Европа пережила руїну цілого правного устрою, упадок цілого суспільного ладу, що про них наші найтяжші хвилини не дають нам навіть уявлення.

[2]) Булянжізм — націоналістичний рух (на чолі з ген. Булянже) спрямований в 1880-х рр. проти 3-ої республики. — *Ред.*

[3]) Ж. Ґед — знаний тоді соціялістичний провідник. — *Ред.*

турі, фільософії, то нинішна молодь находиться у світі, в якім усе валиться і в якім вона має все зробити. Я позволю собі радо порівнати її з людиною з мідяної доби, що її представив Роден, як вона, поклавши руку на чоло, глядить збентежена на той безмір праці, що її мусить зробити.

Ся ріжниця обставин, здається мені, поясняє цілу моральну поведінку молодої ґенерації, цілу її гієрархію вартостей у її пристраснім протиставленню старшим, у її бунті проти них.

Насамперед звернім увагу на її віру в справах політичних та на її суворість для скептіцизму, який характеризував нас у тій ділянці. Поправді, то люди моєї ґенерації носили в собі погорду для політики, і то не лише для політики свого часу, але для політики всіх часів, для політичної діяльности взагалі. Виховані на Ренані і Анатолі Франсі, вони думали, що політика може зводитися тільки до ролі костоправства та шарлятанського полатайства, неспосібна по суті здобутися на дійсну інтелектуальну поставу, а наслідком того зовсім негідна уваги поважної людини, що зберегла пошану до взнесліших річей. Республіка видавалася їм практично приємливою, але й на тому кінчилось і вони зовсім не носили для неї у свойому серці почувань Ранка, Феррі, Бріссона — тих людей зперед століття, які її створили і які у своїм обсягу плекали для неї правдивий культ, позбавлений, як відомо, і тіни усміху. Поведінка нинішної молоді не має нічого з тієї втечі від політики. Певно, численні зпоміж неї мають погорду для сучасної політики, а головно для демократії такої, яка є доволі часто практикована. Але вони вносять в орґанізми, які прагнуть створити — тут до фашізму, там до комунізму — глибоку віру, а їх творча воля скупчує всю ненависть на тих, які, не підлягаючи тим самим конечностям, поважали колись инші вартости[4]).

Істнує один зворот, який позваляє дуже добре схопити антаґонізм двох ґенерацій у ділянці, яка нас інтересує. Молоді люди говорять плинно — о, якби можна їх зрозуміти! — що треба „з тим покінчити". Отож ми не говорили ніколи такого, тому що ми не мали причини, щоби „з тим покінчити"; світ, у якім ми уродилися, був занадто зносний, а навіть доволі вигідний. Належить то розуміти так, що ті, які мають „з тим покінчити", вимагають при тім від тих, які їх не узброїли, і власне для того, вартостей питомих самим собі.

Істнує одна точка, в якій противенство ґенерацій виступає з особливою яскравістю: є се питання правди. Старша ґенерація шанувала і шанує безінтересовну правду, правду, яка дбає виключно про те, щоб бути дійсною і не займається

---

[4]) Річ ясна, я говорю про стару ґенерацію, як атаковану молодими. Я не знаю, чи такі з їхніх богів, як Баррес, Морас, Сорель належать до „старих".

своїми практичними наслідками. Ренан, Фюстель де Кулянж Ґастон Парі висловили в тій матерії славнозвісні заяви. У своїй вступній лекції в Колеж де Франс, виголошеній у грудні 1870 р. (доба, в якій француз мав деяку заслугу, коли голосив правду, увільнену від національних зглядів), Ґастон Парі заявив: „Визнаю абсолютно і без застережень, що предметом знання є тільки правда для самої себе, без журби за консеквенції — добрі чи злі, траґічні чи щасливі — що їх ся правда може мати у практиці". Він додав, що такому, який ізза якоїнебудь причини — чи то патріотичної, чи соціяльної, чи моральної — допускається фальшування правди, не має місця у святині духа. Нинішне покоління, якраз навпаки, має страх перед безінтересовною правдою. Молоді люди вимагають, щоб правда пособляла їхній діяльности, або радше правдою називають вони те, що служить їх діяльности. Многі будуть протестувати, що я перекручую їх думку, що вони шанують тільки розум при шуканні правди та що се є головна доктріна їх учителів. Вони поминають мовчанкою, що для них правдою є власне суспільність, якої вони бажають і що їх питоменністю є те, що вони з тим самим пересвідченням, як закони тяготи чи оптики, голосять правди, які — будь вони фашистівські, чи комуністичні — є тільки переконаннями. Хоч молодь незавсіди погоджується з тим, можна сказати, що вся вона є „праґматистична"[5]).

І знов, як взяти під увагу те, що сказано на початку, речі стають зрозумілими: ґенерація, яка живе в усталених рямцях і яка вважає їх заложеними на дуже довгий протяг часу, може собі позволити на люксус любити правду саму в собі і не журитися її наслідками; ґенераціяж, яка має створити свій світ, не може сього робити і мусить виступити до війни з тими, які вихвалюють концепцію не над усе практичну.

Мені скажуть: Прінціпи дорогі для вашої молодости, артикули Декларації Прав Людини були теж тільки переконаннями, кличами вашого бажання... Певно, але ми подавали їх все як такі, а не вважали їх „науковими" правдами. (Я говорю про мислителів, не про мітінґових учених). До речі, можна завважити, що старша ґенерація бажала, щоб політика була насичена певною моралю, певними вироками, даними через сумління a priori, ідеалізмом, підчас коли молоді люди голосять, що вона повинна основуватися тільки на „фактах", на „досвіді" і бути виключно „реалістичною". Зазначуємо, що в дійсности політика, ведена ними — чи будуть вони з лівиці, чи з правиці — не спирається зовсім на докладнім розсліді фактів, але найчастіше на ідеалі, який накидають фак-

---

[5]) Прикметник утворений від іменника прагматист (що означає визнавця прагматизму, т. є фільософічної доктріни, яка приймає за крітерій правди практичну вартість) для відріжнення від „прагматичний". Подібно: соціялістичний (від соціяліст) — соціяльний. — *Ом.*

там: для перших є тим ідеалом „суспільна справедливість“, для других „порядок“. Осмілююся сказати, що їх стремління до політики чисто реалістичної видається мені в тім випадку богато меньше вартісним від їхньої потреби будувати (ідеалізм є мабуть великим будівничим в історії). Ся потреба будувати є річ позитивна в порівнанні з манією, що їм її у спадщині лишив XIX вік, який поручав брати під увагу тільки факти в ділянці, в якій почування та аспірації мають щонайменьше таку саму вартість; який поручав суворо вистерігатися погляду — що в історії почування є фактами і то, здається, фактами, насиченими найбільшою рушійною силою. Часами сам я кажу: „глупий XIX вік“.

Привязання старших до Декларації Прав Людини приводить мене ще до ствердження, що вони приймали прінціпи, які виростали понад партії і вважали їх своїми до тієї міри, що їх сторонництво могло чутися звязаним. Підчас коли молоді вихвалюють засади, що їх створено для партії і тільки для неї самої. Старші підписувалися під формулою Арістотеля: „Держава не повинна ніколи зводитися до одного зорґанізованого сторонництва“. А держава, яку пропонують молоді — байдуже, чи їхній екстремізм походитиме з права, чи з ліва — є власне зорґанізованим сторонництвом, інтересиж партії, заявляють вони, річ природна, сходяться з інтересами суспільности.

Заховуючи послух для документу з 1789 року, старші ставляли на вершку вартостей індівідуальну свободу. Молодіж викликують враження, якби належали до визнавців сенсімонської доктріни, для якої свобода є лише неґативною вартістю, що повинна бути усунена з правдивої суспільної орґанізації. Автім, наставлення їх думки є передусім соціяльне, тоді як наставлення думки їхніх попередників було радше політичне. Здається, що кожна партія має девізу: „Згляди економічні передусім“. Не треба й казати, що кожна з них осуджує найменьше порушення свободи і розпалюється розперезаним лібералізмом, якщо се порушення їй долягає та чинить її іграшкою в руках противника.

Наставлена до діяльности молода ґенерація здається плекає більше, ніж її попередниця, культ енерґії і посвяти. Ренан твердить, що істнує певного рода противенство між релігією тих вартостей і релігією інтелектуалізму та що згідно з загальним правилом доба інтелектуалістична є звичайно мало моральна і навідворот. Як усі сього рода сіметрії, так і ся часто кульгає і XVII стол. у Франції дало доказ на одночасне співістнування обох родів чеснот, можливість чого, як твердять, виключена. Однак можна прийняти, що старша ґенерація була головно інтелектуалістична та що нинішня, принаймні як ревна ісповідниця вартостей, про які я перед хвилиною згадав, є більше моральна. Я відважився виказати недавно в одній книжці, що нас виховували в ліцею около 1885

року в богато меньшій пошані до енерґії як до інтелектуалізму... Неодин з моїх ровесників гаразд опорядив мене за те, що я се сказав, не заперечуючи однак факту.

Якщо йде про мораль, то певно ви розумієте нас. Вона заховує пошану ще для цілого ряду инших річей, як енерґія і посвята. Отож многі з наших молодих людей і то з усіх партій, здається, готові пірвати саме з тією моралю, а навіть підносити сей свій розрив з нею на височінь вартости. „Ми, голосить прилюдно один із їхніх великих жерців, мусимо бути рішеними на безграничну посвяту, а в потребі бути готовими застосувати все те, що є можливе: викрути, підступ, нелеґальні методи; готовими мовчати і закривати те, що є правдою; коротко, се лежить в інтересі клясової боротьби, щоби ми відкинули мораль". (Л е н і н — *Про релігію*). Инші видають такий самий кодекс майже тими самими словами, щоб ратувати лад, який вони вважають спасенням суспільности. Отож мораль нашої молоді так само, як і щойно обговорювана її концепція правди, є виразно праґматистична. Та при тім знов можна поставити собі питання, чи вони не приймають сього духа за свого з конечности, щоби ставити чоло трудностям, які валяться на них та чи безінтересовна мораль не є люксусом, на який можуть собі дозволити лише ті, у яких примітивні потреби, що випливають з бажання жити, є заспокоєні[6])

Гляньмо на инше поле боротьби, дуже зближене до попереднього: на питання свободи письменника. Старші домагалися цілковитої свободи письменника, права для нього не клопотатися зовсім інтересами держави, а навіть писати проти держави, проти її найсвятіших прінціпів. (Річ ясна, вони не позволяли підюджувати до морду). Молоді мають велику погорду до сього рода лібералізму, який називають абсолютно „перестарілим". Одні вимагають, щоби письменник ніколи не загрожував основам суспільности або тому, що вони за таку основу вважають та щоби діяв у границях тих основ. Инші роблять ще ліпше; вони вимагають, щоби п и с ь м е н н и к н е л и ш е ш а н у в а в с у с п і л ь н і с т ь, яку вони хочуть створити, але щоби працював для неї і то виключно для неї. Свого часу був я на одних зборах молодих людей, очевидно дуже „поступових", які вибрали собі за тему діскусії: Чому ви пишете?, а з неї виходило, що, на їх думку, той, який не пише на те, щоби викликати соціяльну революцію, не є гідним імени мислителя. І зновже сказане на вступі поясняє нам усе: старші, виховані в устабілізованій суспільности, могли здобутися на шляхетний жест позволити письменникові не інтересуватися нею; молодіж, які мають творити свою суспільність, не можуть позбавити себе такої помочі і не в дум-

---

[6]) Праґматизм істнував серед широких кругів молоді і перед війною. Гл. трильоґію А. Г е р м а н т а — *Від одної війни до другої.*

ці їм лишати письменникові свободу рішення, чи він їм ту поміч дасть, чи ні. Вони змушують його до сього.

Так само старші годилися на те, щоби мислитель жив у своїм кабінеті і не показувався зовсім на ширшім форумі. Се власне той тип мислителя, якому вони складали найбільшу чолобитню. Молоді мають тільки погорду до тієї втечі на відлюддя. Найглибший ум викликує в них несмак, якщо він зовсім не журиться боротьбою. Їх учитель мігби бути тут Пеґюї, який каже в одному місці, що кожна фільософія є шанована остільки, оскільки добре бється. Раз вичитав я в одного з молодих: „Ми кпимо собі з усякої думки, хочби вона була й найправдивіша, якщо не втягає вона людини до боротьби". І зновже у звязку з сказаним на початку, така доктріна є вказувана ґенерації, як має богато меньше думати, як діяти.

Можна сказати, що молоді навіть у свойому способі думання вимагають, щоби мислитель не знав повного спокою і жив серед небезпек. Се випливає з їхньої ненависти до поняття, до загальної ідеї, до основних форм розуму, з їх волі, щоби думка наслідувала „життя" в його безперервній мінливости, в його „динамізмі", врешті з їх релігії геґеліянської діялектики. Загальна ідея, кличе Ніцше згори, се бальок, до якого чіпляються підчас життєвої бурі ті люди, що закохані в спокою. Се є оклик, що його майже всі молоді борці кидають у лице тим, які намагаються зберегти вічні закони думки перед кличем обставин і, згідно з чудовим висловом Мальбранша, лишитися сталими серед тих, що находяться в бігу.

А ось ще одна глибока розбіжність. Старша ґенерація не була обдерта з усякої пошани для щастя з ріжних причин, одною з яких було здається те, що світ, в якому вона виросла, позволяв їй в части його зазнавати. Вони виховалися в атмосфері, яку характеризує те, що, на мою думку, можна назвати нетраґічною концепцією життя.

Інакше мається сьогодня справа з молодими людьми; вони мають велику погорду до щастя, яке називають вродженим гоном до „слабости", відстрашуючим символом чого видається їм слушно Ренан, що оспівував мир у своїй ораторії. (Варто приглянутися їх деяким свіжим виступам проти Еразма). Я думаю, що всі вони підписалиби сей маніфест із *Сумерку ідолів* (автім вся нинішня молодь є ніцшеанська і то на правиці і на лівиці, Тієррі-Мольнів, Андре Мальро, не минаючи й Ґегенно): „Людина свобідна топче ногами сей ганебний рід щастя, що про нього мріють крамарі, християни-корови, жінки, анґлійці і всі инші демократи". І зновже, навязуючи до початку, ті, що мають творити, не можуть розсмаковувати в щасті і є захоплені возвеличанням патетичної концепції життя.

Візьмім ще один конфлікт, дуже характеристичний. Старші мали пошану до певних вартостей, що їх уміщували в абсолюті, в абстракції, поза межами контакту з реальним світом:

до справедливости, до правди. Один із них в творі, що його деякі з моїх читачів може переглядали, ствердив навіть, що мислитель „зраджує“ своє післанництво, якщо не вміє заховати пошани до тих вартостей в инший спосіб, як дорогою фалшування й компромісів, які ті вартости фатально понижують, змішуючись з ними серед людей. Отож один із наших молодих докторів, п. Рамон Фернанде, в книжці незвичайно повчаючій до нашого предмету, якої наголовок *Чи людина є людська*, відповідає нам, що в дійсности єдино той компроміс знаходить у нього зрозуміння та пошану, та що вартости шановані в абсолюті, який переступає границі людських справ, заставляють його тільки здвигати раменами. Сей молодий чоловік, оскільки хоче творити, находиться зовсім у своїй ролі: узмістовлюється вона в релігії компромісу, що його заключається з практичними справами та в певному легковаженні вічности.

Накінець вкажу ще одну рису сьогоднішньої молоді, яка ріжнить її від старших, є се величезна вага, яку вона — знову-же без огляду на партійну приналежність — приписує собі, та її до найдальших меж посунена нетолєранція супроти того, що не належить до неї. Тут слід поправді ствердити, що додають їй запалу партійні провідники, які обернулися в демаґогів, тому що всі вони потребують молоді, яка розпоряджає виборчими картками, а передусім пястуками. Звичайно можна почути від них заяву: „Ся доктрина є слушна, тому що має вона за собою молодь“ — дуже цікавий крітерій, який здивувавби чимало не лише Рішеліє і Людвика XIV, але й Тієра і Вальдек-Русса. Молода ґенерація ріжниться тут від старшої, яка голосила часто, що йде обновити все в ділянці літератури та штуки, але при тім мало встрявала, принаймні остільки як ґенерація, в політичну ділянку. І знову-же у звязку з початковою заввагою сей контраст находить своє пояснення: поміркованість в політичній матерії, є легкою річю, коли іде про те, щоби розвивати інтелєкт у суспільних рямцях, що їх створили для вас инші; натомісць є дуже богато слушности в тім, щоби вірити тільки в свою ґенерацію та виступати проти старших, коли світ, у який вони вас вкинули, валиться і коли все треба відбудовувати.

Повторяю, що боротьба молоді з старшими не проходить без деякої несправедливости. Але несправедливість є знову-же передумовою чину, якого завданням є не ділати, тільки пробувати зрозуміти, старався станути на становищі того, який оглядає боротьбу поколінь і сподіюся, що я зробив се, як чистий обсерватор, бажаючи бути справедливим для кожного. Не говорю сього без переконання.

З французького переклав
Ом. Омецінський

Післяслово. З многими твердженнями Ж. Бенди *Вістник* не годиться. Часто є вони просто протилежні до „ві-

рую“ нашого місячника. Ніщо так добре не характеризує чужість сього представника старшого покоління нашій добі, як те, що щастям для нього було: почуття безпеки, та що його часам не треба було „лякатися(?) великого“. Автор закидає „молодим“ аморальність, але самжеж признає, що молодь живе в світі, „в якім все валиться і в якім вона все має зробити“ наново. А в такім світі мусить бути инша етика, аніж в „райські часи“ попередного покоління. В епохах, які щойно творили нові правила і догми для розпорошеного суспільства, будівничі приходять звичайно з молотом і сокирою, і — без рукавичок.

Бенда закидає „молодим“, що інтелєктуалізм заступає в них віра, що вони не мають духа толєранції до вір чужих, що не знають скептіцізму, що горять ненавистю. Але і в сім нема нічого дивного, коли зважити, що спір про догми — в наші часи в Европі — йде не в сальонах, а на вулицях і в окопах. В добі, коли приймати ту чи иншу віру не полишається вільному виборові одиниці чи збірноти, коли ролю грає не сила аргументу, а аргумент сили, — в такі часи не дивниця, що люди забувають на — так милі Бенді — чесноти толєранції і вирозумілости.

Неправдиве є твердження автора, що „старші“ шанували „безінтересовну правду“, а молоді — лише залежно від її практичних наслідків для даної збірноти. Як сказав Ніцше — для кождої збірноти обовязує правило: was mir shädlich ist, das ist an sich schädlich („що шкідливе мені, те шкідливе взагалі“). Тому і „старші“ визнавали якусь засаду нпр. засаду демократії зовсім не безінтересовно. Ся засада відразу остогидла їм, коли в Німеччині при загальнім голосованні зібрав більшість голосів Гітлєр... Не безінтересовно визнавали „старші“ й засаду людяности і пошанування людського життя і всяких свобід (слова, організації, преси, зборів). Коли сі засади— з народинами нових масових націоналістичних рухів, зачали шкодити „старшим“ і їх збірноті (пролєтаріят, масонська інтелігенція), вони кинули їх до коша, як свідчать експеріменти червоних в Еспанії і Блюма та радикалів у Франції.

„Старші“ — як показалося — прекрасно вміли „фальшувати“ правду, коли вона не відповідала інтересам групи, якій служили. Тоді — насильство і масові убийства дістали (евфемістичну назву „гніву народа“ в Еспанії), а „правами людини і громадянина“ почали називати права соціялістично-парляментарно-сіндікалістичної кліки визискувати 40 міліонову націю (у Франції). Зрештою сам Бенда мусить признати, що покоління, яке має створити свій світ, не може позволити собі на люксус любити правду саму в собі, незалежно від її наслідків для даної групи. Коли хтось в імя тої „правди самої в собі“ зачинає вбивати вам цвяхами сі

„правди“ в голову, то вам тяжко буде відділити сю прекрасну правду, від її прикрих наслідків для вас...

Дивне й твердження автора, що політика „старших“ була насичена певною моралю та ідеалізмом, а політика „молодих“ натомісць основувалася тільки на фактах і досвіді. Бо він тутже додає, що нинішне покоління більше моральне від попереднього, зараженого виключним інтелєктуалізмом, та що — на ділі — політика „молодих“ спирається не так на докладнім розсліді фактів, як на ідеалі, який накидають фактам; що їх мораль не може бути „безінтересовною“ моралю, без огляду на її наслідки для збірноти, що така мораль булаби в наші часи — люксусом. Що „старші“ підпорядковують свої партійні інтереси інтересам права або що вони спеціяльно шанують індівідуальну свободу — се звучить комічно в обличю таких фактів, як експерімент Блюма або революції 1789 з її гарними гаслами і практикою терору і поневолення народів. Заслуга „молодших“ власне на тім полягає, що вони здерли маску з оборонців „правди в собі“, „права і справедливости“ і „безінтересовної моралі“, якими їх противники прикривали свою егоїстичну практику і егоїстичний характер своїх „абстрактних“ догм.

Ще меньше витримують критику закиди Бенди „молодим“, що вбрали в намордник свобідну творчість творців і що змусили їх — герольдів чистої справедливоєти — вийти на форум, взяти участь в боротьбі, висловитися „за“ чи „проти“. Очевидно, пониження творців в СССР, їх спростітуовання — гідне всякого осуду. Але чи гідне такого осуду напр. цілопалення порнографічної „літератури“ або екскомунікація Гайне, який опльовував цілий німецький народ і не міг діждатися, коли вже чудові кельнські і инші ґотицькі собори обернуть в стайні (ті його ради з поеми *Німеччина* застосували в СССР большевики). Рівнож треба застановитися, чи булоб се нарушення „свободи творчости“ чи чого иншого, колиб напр. вільна Україна заборонила виходити таким *Комуністам* чи большевицьким *Вістям*, які — на „рідній мові“ несуть українському населенню чужинецьку отрую... Щож до того, що „молоді“ змушують творців сходити зі свого Олімпу на „форум“, то і се мабуть річ неминуча в наші часи. І не тільки в наші: і Вольтер, і Руссо, і той самий Гайне—не були чужі гаморові боротьби своєї доби, і вони не були „невтральні“. Зрештою знана доля Архімеда, який хотів лишитися невтральним і задивлений в свої кола на піску, крикнув до римського вояка, що заніс над ним меч — „не нарушуй мені моїх кругів“...

В статі Бенди слідно глибоке нерозуміння „старшими“ „молодших“, а — передусім — глибоке нерозуміння себе самих і свого покоління, ним ідеалізованого. Але події життя за тверді, щоб не мали переконливої сили навіть для

Ж. Бенди. Звідти і ті просвітки, які в його статі стрічаємо. Тому і мусить сей ворог „молодих“ і їх світовідчування признати їм такі — в кождім разі не відємні якости — як культ енергії і посвяти, погорду до щастя, віру, суворість до скепсісу, потяг до великого і небезпечного, ідеалізм і трагічну концепцію життя... З негацією, перемішаною з подивом, стоїть він безрадний перед чужими йому чеснотами, як перед новою моральною силою, якій мусить скоритися старий світ — хочби проти волі.

Непотребуємо поясняти, що зміст, що його вкладають в своє „вірую“ „ліві“ екстремісти (як їх зве Бенда) — не має нічого спільного з змістом, що його вкладає в своє „вірую“ „правий“ екстремізм. Мимо деяких формальних подібностей (віра, нетолєранція і пр.), між сими екстремами мусить істнувати такаж невблагана ворожнеча, як свого часу між воюючим іслямом і католицтвом. *Редакція*

Анрі Мосуль

Папство і фашизм*)

В своїй першій парляментарній промові, виголошеній 21 червня 1921 р. Мусоліні без найменьших вагань устійнив взаємини поміж італійською державою і Ватіканом, вирішуючи таким робом найбільш драстичне і гостре питання, що його всі уряди, які чергувалися від 1871 року (рік славного закону про ґарантії) з найбільшою обережністю оминали в публичних дебатах.

Можна було відразу зорієнтуватися, в якому напрямі Мусоліні задумав повести спроби порозуміння двох сил, що спільно живуть у Вічному Місті. Католицизм є безмежною, необчислимою силою, з якої безперечно користає італійський престіж. Але під ліберальним режімом та сила залишилася внутрі держави, принайменьше під політичним оглядом невикористана. Мало того, вона була силою відосередною та розєднуючою. Проблему, якої розвязку передбачував фашистівський посол в 1921 р. можна виразити ось як: ворожнечу або байдужність обох співістнуючих потуг, монархії і папства треба заступити замиренням і як можливо, союзом; — вести діяльність в тому напрямі, щоби універсальність римської релігії виходила на пожиток італійської нації, — але, передусім і безумовно діяти так, щоби воля панування і дісціпліна католиків не були в найблизшому майбутньому клопотом і перешкодою для волі панувати і дісціпліни фашистів.

*) Із твору: Henry Massoul: *Leçon de Mussolini.* Comment meurt une démocratie. Comment nait une Dictature. Paris. *Mercure de France* 1934.

Ставши шефом уряду, Мусоліні постановив доказати, що наспіла повна зміна у взаєминах поміж світським і духовними станами.

Пригадується неочікуване речення, яким він закінчив 16 листопада 1922 свою першу промову на становищі голови ради міністрів: „І так нехай Бог помагає мені і позволить довести до побідного кінця мою тверду працю!“ Починаючи від того дня, релігійна політика нового уряду була повна дбайливости, уважливости і пошани для Святого Міста, Хрест появився в школах і урядах. Духовенство свобідно вело процесії вулицями міст і сіл, під охороною цівільної влади. Фашистівська партія просила в епископів благословенства для своїх прапорів. Можна було читати прізвища пробоєвих фашистів на лісті Комітету Евхаристичного Конґресу (мін. Арпінаті). В 1926 році уряд установив мішану духовно-світську комісію ревізії цілого релігійного законодавства.

Осьтак Мусоліні приготовляв поволі і старанно на моральній площині і в законодавстві один з капітальних актів його політики: замирення між італійською державою і Ватіканом.

Колись Кавур палко, хоч надаремно старався створити приязний розподіл церкви з державою: Libera chiesa in libero stato. Здобувши Рим, піємонтська монархія намагалася своїм умірковавням приспати зненависть і ворожість Святого Міста. Дарма. Святіші отці завжди прикидалися, що вони не тямлять закону про ґарантії.

Значно пізніше по Кавурі міністр Люцаті проголосив: Вільні віроісповідання в суверенній державі. Але і та формула показалася в свою чергу невистарчаючою.

Вкінці Джіоліті хотів бачити в державі і в церкві дві „паралелі“, яким суджено ніколи не зустрічатися. Глибока ідея Мусоліні, з якою ми щойно познайомилися, очевидно не могла приноровитися до ніодної з наведених формул. Треба також сказати, що в перших кроках свойого досвіду він зовсім не рискував наткнутися на незрушимість, на якій колись розбилися ріжні спроби Кавура. Від Non expedit, проголошеного Пієм IX в 1867 р. богато води проплинуло під мостами Тібру. Спогад про піємонтську „узурпацію“ вже давно пригас, відживаючи тільки від часу до часу в папських протестах, дещо вже рітуальних, посеред байдужности цілого світу. По соціяльних явищах з кінця XIX століття і початку XX, по світовій війні, домашній війні, яка загрозила цілій структурі італійської держави, здавалося, що римське питання попало подекуди в забутя.

Вже в 1919 ліберальний міністр Орляндо, підчас свойого побуту у Версайлі узнав, що прийшла відповідна хвилина зреалізувати велике діло згоди між Італією і Ватіканом. В місяцях травні і червні того року відбув він як першу спробу

тайні конференції у Парижі з нунцієм Черреті. Однак упадок кабінету Орлянда поклав край переговорам.

В своїй історичній промові з 14 травня 1929 в палаті послів Мусоліні обговорив початки і розвиток переговорів, розпочатих його урядом в літі 1926 і покінчених два і пів року пізніше підписанням Договору про амнестію, замирення і конкордат між італійською державою і Ватіканом.

Дійсно, 11 лютого 1929 незвичайно здивувала світ вістка ватіканського офіціозу *Osservatore Romano*, що заключено договір на слідуючих засадах: з одної сторони італійська держава, підписуючи договір, який уневажнює закон ґарантій, визнає дійсною та суверенною юрісдікцію папи на означеній теріторії, названій Ватіканським Містом; він зобовязався виплатити устійнену грошеву суму тітулом відшкодування для Вічного Міста за втрату його колишніх провінцій; він погодився на конкордат, який управительнюватиме взаємини поміж католицькою церквою та італійською державою; — з другої сторони вважає дефінітивно поладнаним „Римське питання" і визнає королівство Італії з його теперішним устроєм і його конституцією.

Обидва документи торжественно підписали в понеділок 11 лютого 1929, в 10 годині ранку в апостольській палаті св. Івана Лятеранського кардінал Петро Ґаспарі, повновласник папи і Мусоліні, повновласник короля Італії.

По пятьдесяти вісьмох роках незгодин, погодилися таким робом італійська монархія і апостолька столиця.

Але незабаром з лона самогож таки конкордату виріс конфлікт, тим разом між діктатурою і владою папи. В історії внутрішного фашистівського руху є се драматичний і незвичайно інтересний епізод, який насвітлює, часом ярко, глибину думок Мусоліні про суверенність новочасної держави, таку, як розуміє її вожд італійської нації.

В статі, опублікованій в марті 1929 р., три тижні по підписані Лятеранського договову, італійським журналом *Educazione Fascista* професор Джіовані Джентіле, колишній міністр публичної освіти і королівський сенатор, стверджував: „Держава дійшла до конкордату через договір, церква дійшла до договору через конкордат".

Коротке пояснення поможе зрозуміти ті слова.

Фашистівській державі і Мусоліні залежало передовсім на тім, щоб увільнити остаточним договором Рим, столицю Італії від моральної гіпотеки, що тяжіла на ньому від несповна шістьдесяти літ. Бо апостольська столиця ніколи не годилася склонити голову перед доконаним фактом, ані визнати закон з 13 травня 1871 р. (закон про ґарантії). Конкордат з 1929 р. з привілеями та користями, які він давав голові католицької церкви в ділянці свобідного виконування його понтіфікальної місії в королівстві Італії, був ціною, якою національна суверенність хотіла заплатити за те увільнення. Але коли апостоль-

ська столиця згоджувалася силою лятеранського договору зредукувати свої світські претенсії до сорок чотирьох гектарів італійської землі, то робила вона се тільки тому, що завдяки конкордатові надіялася поширити на ціле королівство свою духову владу.

Осьтак дві потуги дійшли до договорів з 11 лютого двома, зовсім инакшими шляхами.

Коротке речення професора Джентіле не могло однак обійняти цілої правди. Безсумніву, поладнання римського питання лежало на серці дуче, який має волю розпочинати й амбіцію розвязувати через фашизм усі питання, що торкаються національного істнування Італії. Зробити з Риму на віки неоспориму столицю Італії: се була його перша ціль. Але створити з Італії цілковито і остаточно зєдинену націю — єдність через авторітет — ось, до чого він завжди стремів.

Апостольська столиця і фашизм обопільно стреміли отже розширити завдяки згаданим договорам свої засоби і можливости впливу на душу італійської нації. В таких обставинах неможливо було уникнути того, щоби дві потуги не вдарилися об себе. Договори мали в собі зерно незгоди.

Показалася вона вже на другий день по підписанню договорів, коли католицькі і фашистівські часописи почали їх ріжно вияснювати.

Католицька церква безоглядно не погоджується на поділ душ. Не можна брати їй сього за зле, бож вважає вона себе одинокою церквою, що через Боже обявлення прийшла в посідання єдиної правдивої доктріни. Природно, що вже від перших тижнів нового ладу, бачила вона в конкордаті з 11 лютого знаряд панування, яким вона задумувала покористовуватися на вічне добро італійської нації і на якнайбільшу хвалу Господа. Статя поміщена під наголовком L' Ora di Dio в поважному журналі *Civitta Cattolica* виразно зхарактеризувала таке наставлення думок. Автор статі, єзуїт, витав у лятеранських договорах світанок нової доби миру і релігійної обнови: Італія станеться християнською в свойому законодавсті, в своїй духовній сістемі, в свойому приватному й публичному життю; релігія католицька, апостольська, романська бачила себе знову признаною, як єдина релігія в італійській державі; віроісповідний характер тієї держави приймав нове і дефінітивне правне обличя, ітп. Звідси до бажання перелицювати фашистівську державу в теократичну державу не було вже остаточно дуже далекої дороги.

Справоздання виголошувані й діскутовані в парляменті при ратіфікації договору й конкордату, вже трохи прицитькали ту еґзальтацію. Уступки зроблені фашистівською державою католицькій церкві зведені там до їх докладних розмірів. Безсумніву держава визнала католицьку релігію — національною; але вона „допускала" — вона не вдоволялася тільки

„толєранцією“ — на цілому просторі італійської території, виконування инших культів. Свобода сумління залишалася повною та цілою і діскусії в релігійних справах лишилися дозволені. Щож до навчання, говорилося в звіті комісії палати послів, є самозрозуміле, що до заведень публичної освіти зовсім не має вільного входу церковна влада. § 36 конкордату, дійсно, вводить релігійну освіту — вже вписану в програму народних шкіл — в заведеннях другого ступня; але, якщо релігія і займає рінорядне місце між офіційними предметами навчання, вона не стається через те „обовязкова“, бо батьки родин мають завжди змогу увільнити від неї своїх дітей.

Провірюючи ті постанови конкордату і постанови, які торкають нового подружного статуту, можна завважати, що виявляють вони радше сімпатію фашизму до католицької релігії, аніж дійсні прівілеї. На всякий випадок вони є цілковито невистарчаючі, щоб дати італійській констітуції віроісповідний характер. Щонайвисше сказати можна, що тітулом тих постанов держава стає частинно конфесійною, або точніше, що в деяких програмах вона починає проявляти конфесійні тенденції

Зате § 43 торкає значно важнішого питання. Він визнає Католицьку акцію та її орґанізації, як такі, що „розвивають свою діяльність поза скобками всяких політичних партій і в безпосередній залежности від церковної гієрархії, щоб поширювати і защіплювати католицькі прінціпи“. Розходиться тим разом про прівілей признаний католицькій релігії, бо з самого тільки факту, що конкордат не згадував тут нічого про инші віроісповідання, було зрозуміле, що конкордат не уповажнює їх творити світські товариства, які малиби поширювати і приноровлювати їхні доктріни.

Отже, дивним збігом обставин, якраз той § 43, що признавав прівілей римській церкві, став джерелом найгострішого конфлікту поміж фашізмом і папством.

Передусім, що се таке Католицька акція?

В одній з своїх енціклік папа Пій XI дав таку її дефініцію: „вона представляє собою участь і співпрацю світського світу в гієрархічному апостоляті; оживляє її право, яке мають всі душі, виховані святою церквою передавати скарб відкуплення иншим душам, приймаючи участь в діянні гієрархічного апостоляту“.

Католицька акція — з того згляду, що вона є католицька — є міжнародна, або, щоби краще сказати наднаціональна. Вона простягається на ціле християнство; але вона має секції в кождій державі світу (з виїмком совєтів): акція католицька італійська, акція католицька французька, ітп. Задержім перш усього ту її рису, бо вона є дуже важна в пи-

танні, яким ми займаємося: Католицька акція є наддержавна (наднаціональна).

Чи поза своєю релігійною місією, католицька акція може сповняти суспільне і політичне завдання? Лист, що його папа післав до кардинала Бертрама, архіепископа в Бресляві 12 листопада 1928 здається відповідає, хоч і заплутаним і трохи притемненим стилем, на те питання:

„Католицька акція — писав Пій XI — зміряє поширити Христове царство і таким робом дати людськости якнайбільше добра і користей, що з того випливають, отже в консеквенції м. ин. також такі добра, що мають звязок з установами народів і які звуться політичними добрами, добра не приватні й індивідуальні, але спільні всім громадянам. Беручи під увагу моральне добро, що має головно моральний та релігійний характер, Католицька акція не виключить своїх вірних від участи в громадськім житті в усіх його проявах".

Треба підчеркнути однак, що в своїй співпраці з церковною гієрархією, Католицька акція є передовсім покликана до того, щоби займатися вихованням молоді. Всяка релігія, як спільнота вважає, що се засаднича частина її місії. Є се навіть, по думці поданої вгорі дефініції, одна з найважніших форм суспільного виховання.

Папа Пій XI більше може, аніж хтонебудь з його попередників, привязує вагу до того завдання. Він повертає до нього завжди в своїх промовах і на тій точці не робить ніколи найменьшої уступки світській владі:

„Є неоправдана і незгідна з католицькими назвою і станом — заявив він у своїй енцікліці з 29 червня 1831 — претенсія тих простих вірних, які звертають увагу церкві та її пастиреві на те, що вистарчає і що повинно вистарчати для християнського виховання і формування душ, щоби врятувати і пропаґувати серед суспільности і головно між молодю правди віри для їхнього повного успіху в життю. Крім того, що ся претенсія є неоправданою, очевидною є також їх некомпетентність і цілковите незнання дотичних питань. Є дуже поважною і сумною помилкою вірити і спонукувати инших до віри, що діло церкви, виконуване в Акції католицькій через Католицьку акцію, можна заступити і зробити непотрібним через саме навчання релігії по школах і через признану церкві опіку над юнацькими товариствами фашистівської партії і фашистівського режіму".

Папа переконаний, що Католицька акція з своїми 250 діоцезальними комітетами, своїми чотирома тисячами секцій католицьких мужчин і своїми пятьма тисячами кружків католицької мужеської молоді — є рішуче необхідна для доповнення офіційного релігійного навчання в італійських публичних школах і для поборювання „шкідливих" впливів, що їх мусілиби мати на молодь світські опікуни і провідники навчання і орґанізацій, створених фашистівською владою: баліль, аванґарді-

стів, університетської фашистівської молоді і молодечих боєвих гуртків.

Помітно, як зявляється конфлікт.

Як представляється, в порівнанні з молодю, підчиненою проводові Католицької акції — італійський доріст, охоплений орґанізаційними творами фашистівської акції?

Мусоліні заявив і повторював, що має замір відродити в новій Італії твердого духа старинного Риму. Не в християнському Римі задумує він шукати взорів для фашистівських поколінь. Хоробру й завойовницьку римську добу, ось що він хоче відтворити.

Чи не посунувся він у своїй промові, виголошеній 14 травня 1929 на замкнення діскусії про лятеранські договори, аж до заяви:

„Італія має особливий прівілей бути єдиною европейською державою, що є місцем осідку універзальної релігії. Релігія та народилася в Палестині, але стала католицькою в Римі. Якщоб вона була зістала в Палестині, правдоподібно створилаби одну з численних сект, які цвіли тоді в тому невгасаючому середовищі і вона погаслаби там, не лишивши по собі ні сліду".

Таке поняття християнської релігії, завойовуючої світ консулярними шляхами римської імперії очевидно не було нове. Але відновити його в такому місці і в такій хвилині, се була справді зі сторони тої міри промовця — надзвичайна відвага. Зводилося се у висновку до твердження, що католицька універсальність, виводиться з поганської універсальности. Так само можна було сказати, що християнський Рим винен величезний довг старинному Римові і що християни мають бути на віки вдячні патріціям. Було се надавання собі вартости правом дідичення, правом першенства і своєрідне домагання привернути авторітет.

Подиву однак є гідне те, що хоч і славословить фашизм прикмети старинних римлян, „людей малобалакучих, холодної волі та впертої праці" та навчає державної моралі, часом діяметрально инакшої від вказівок Євангелії — фашізм у безупинному навчанні вживає фразеольоґію християнської містики і присвоїв собі манєру літурґічного стилю. 5 жовтня 1922 в одній з своїх революційних промов, Мусоліні проклямував уже:

„Не можна створити нічого великого, як тільки в стані любовного запалу, релігійного містіцізму".

Від того часу скільки разів не говорили співробітники Мусоліні про „фашистівську релігію", про її „апостолів" і про її „мучеників", „доґми" і про „вірую" фашистівське, про „стан віри" фашистівської. „Фашистівська віра, се ненаситний вогонь, що тріскоче і полумянить, палить і відновляє, запалює і підносить" — проголошує один журнал, офіціоз влади в своїому „упімпенні для юнаків". Треба думати, що церковне

окруження викликує тут свій вплив і що дві римські релігії, фашистівська і католицька, не можуть сусідувати так близько без того, щоби вкінці не уподібнитися. Мусолінівська релігія має свою літурґію і майже свої святі тайни, як і християнська. Вона має свою тайну хрещення, своє причастіє; бо як инакше назвати торжественну присягу, якою баліля, приймаючи кріс в день здвигу, зобовязується „залишитися на ціле життя добрим фашістом, послушним законові і приказам Дуче“?

Отже релігія супроти релігії. Не є се далеке від: релігія проти релігії.

Перший поважний зудар між двома потугами трапився ще перед підписанням лятеранської конвенції, ще тоді, коли повновласники обох сторін, радник Барон від Італії і консісторіяльний адвокат Пачелі від апостольської столиці, працьовито і секретно приготовляли вже від двох літ, договори. За свідоцтвом самого Мусоліні, сей інцідент малощо не скомпромітував і на всякий випадок опізнив діло замирення.

Розходилося про одну з точок доктріни, яка торкалася виховання італійської молоді. Ось в яких обставинах виникнуло непорозуміння.

Аж до початку 1928 при балілі, головно по великих містах істнували товариства католицьких пластунів (esploratori catholici), цілковито незалежні від фашистівської влади. Декрет з датою 9 січня 1928, поправляючи закон з 3 квітня 1926, розвязав їх. Мусоліні вияснив пізніше, в своїй промові з 14 травня 1929 те зарядження влади:

„В тій ділянці нема порозуміння з нами. Тільки до нас належить навчання. Діти (всі діти) повинні бути виховані в нашій вірі, се зрозуміле; але ми мусимо дати їм почуття сили, могутности, завойовництва, передовсім нам треба натхнути їх нашою вірою і запалити нашими надіями“.

Инакше кажучи, Мусоліні вже відтоді був рішений уґрунтувати єдність фашистівської віри серед італійської молоді. Розвязання католицьких пластових орґанізацій було першим випадком вжитку сили відносно до орґанізацій, залежних від церкви.

По підписанні лятеранських договорів, промова, в якій голова фашистівського ураду представив палаті послів своє діло 14 травня 1929, спричинила знову живе невдоволення папи. Візіта, зложена у Ватикані приблизно в тому часі учнями духовного коледжу в Модрагоні дала нагоду дати майже негайну відповідь. Рід його авдіторії, природно, спонукав його обговорити заслуги християнського виховання.

Поробивши застереження відносно компетенцій держави-виховника, він заявив:

„Напевно не ми казали, начебто було потрібне, придатне й годяще, щоби держава в своїй виховній діяльности

творила завойвників, виховувала до підбоїв; те, що твориться в державі, моглоби творитися так само добре в цілому світі.

А колиб всі держави виховували молодь до підбоїв, що сталосяби? Замісць радше співпрацювати у творенні загального мира, творилосяби в той спосіб запальний стан... Хіба, що хотілося сказати, що задумується виховувати молодь до підбою правди і чесноти; в такому випадку ми булиби в ідеальній згоді... Але точка, в якій нам ніколи не вдасться погодитися, се те, як намагається обмежити, зменьшити, заперечити право, що природа і Бог признали родині і церкві у вихованні. В тій точці ми не скажемо, що нема порозуміння з нами, бо вислів сей не ховає в собі чесноти; але ми є непохитні, так само непохитні якими ми булиб, твердючи, що два і два є чотири... Якщоб розходилося про спасення кількох душ, ми малиб відвагу переговорювати навіть з чортом у власній особі"...

Друга промова Мусоліні про лятеранські договори, виголошена в сенаті 25 травня 1929 перейшла силою і різкістю промову з палати послів. Бесідник розпочав від заяви, що він не відкличе ніодного з своїх попередних слів. Він позволив собі навіть на приємність ствердити, що слова його дійшли, куди слід, бо „ті, для яких вони були призначені, дали знати, що їх одержали". Вертаючи до проблеми виховання молоді, він ще раз зголосив права фашізму до неї з більшою рішучістю:

„Казати, що виховування дітей є належне родині, се значить не бачити сучасної реальности... Тільки держава, зі засобами всіх родів, якими вона розпоряджає, може виконати таке завдання; додаю, що тільки держава може також уділяти потрібної релігійної освіти, втілюючи її в цілість инших предметів навчання".

Вкінці, уточнюючи свою думку про виховування „до підбоїв", яку папа іронічно інтерпретував, він заявив:

„Тому, що облуда відштовхує нас, дамо вкінці нашому вихованню його справжню назву: „войовниче виховання".

Друга репліка на ту промову не дала довше ждати на себе, аніж попередна; 30 травня, користаючи з нагоди свята Божого Тіла, папа пише до кардінала Ґаспарі. Тим разом позбувається він іронії на те, щоби без ніяких штучок критикувати сістему дуче. Та тверда і драстична сістема, якої вживається під його адресою, виявляє нечуваний брак пристойности і пошани відносно до „Божої інстітуції Петрового намісництва". Повторюване твердження про „абсолютну суверенність держави відносно до церкви", про конечну „контролю" держави, її „чуйности" відносно до церкви, все те є дещо нетактовне і пригноблююче. Слідувала стисла критика інтерпретації, приноровленої головою італійського уряду до договорів з 11 лютого: показалося занадто богато поблажливости до некатолицьких культів; занадто богато заходів вжито, щоби захо-

вати „здоровим і цілим, ненарушеним і абсолютним“ те, що назвалося „свободою сумління“.

„Свободу сумління і діскусії треба виконувати по доктріні і закону католицької релігії“.

Потім, повертаючи до дорогої собі теми, папа знову заявив так само рішуче, як дуче піддержував противну думку:

„Знаменитий і повний виховний мандат належиться не державі, але церкві“.

Підчас діскусії в сенаті, піднімаючи питання, що його богато сенаторів торкнуло в дебатах, Мусоліні викрикнув: „Той мир, чи триватиме він?“ і відповів потакуюче, як і всі попередні бесідники, роблячи всеж таки застереження, що може прийти до непорозумінь в інтерпреруванні конкордату.

„Будуть тертя, мимо дуже виразного розподілу між тим, що належиться Цезареві і тим, що належиться Богові“...

В листі з 30 травня 1929 до кардінала Гаспарі, папа висловлює те саме поважне питання: „Чи мир сей треватиме?“ і відповів мелянхолійно, за словами пророка: „Mutatus est color optimus.“

Найважча проблєма трудностей, се завжди проблєма молоді. Як погодити в тій точці „тоталітарні“ претенсії фашізму з доктріною неменьше „тоталітарною“ папської влади?

В серпні 1929 о. Аґосто Джемелі з університету Святого Серця помістив у журналі *Rivista del Clero italiano* промову, яку він виголосив 9 травня того самого року, на евхарістичному реґіональному конґресі Капуї, промову, в якій католицька доктріна відносно виховання, знайшла свій найвиразніший і найбільш рішучий вираз:

„Силою Божого позітивного права церква є по своїй суті навчаючим тілом, якої юрісдікція простягається на всіх людей і на всі століття... ніяка істота, ніякий уряд, ніяке товариство і ніякий монарх не може присвоїти собі то право церкви, ні обмежити його, ні управительнювати“.

І така є в дійсности традіційна теза церкви. Суперечність між доктріною фашізму і доктріною папства є така наглядна, що можна вжити майже однакових слів, щоби виразити одну і другу. Обидві заперечують автономність одиниці, а фашізм заявляє в свою чергу:

„Силою своєї суверенности держава є виховним тілом, якої юрісдікція простягається на всіх італійців. Ніяка особа, ніяке товариство, ніяка влада, чужа фашизмові, не може присвоювати собі того права держави, ні його обмежувати, ані управильнювати“...

Отже? Навіть під тоталітарним режімом істнуватимуть дві молоді на півострові: фашистівська і католицька?

Тут ми в осередку драми.

Фашистівський уряд перший піднімає наступ проти католицької акції.

На підставі закону про публичну безпеку — § 218

відносно „товариств, моральних осіб і інституцій“ — Католицька акція могла вважати себе вільною від права контролі і підлеглости, належної фашистівській владі по думці того самого закону (§ 214): „Під назвою товариств розуміється партії, ґрупи і загалом політичні товариства“. Чи Католицька акція має політичний характер? Питання те стає, почавши від місяця жовтня 1929 предметом завзятої діскусії між *Popolo di Roma* і *l'Osservatore Romano*. Перший з тих часописів, покликуючись на листа папи Пія XI до кардінала Бертрама з 12 лист. 1928 (лист, з якого виняток навели ми висше) твердить, що Католицька акція є орґанізацією з політичною метою і в консеквенції підлягає зобовязанням вичисленим у § 214 закону про публичну безпеку. *Osservatore Romano* в свою чергу кличе на оборону загроженої католицької молоді § 218.

Вкінці держава вирішує проблєму з питомою собі рішучістю: цілковито і попросту уневажнює § 218 так, що католицька молодь, так, як і всі товариства та орґанізації істнуючі в королівстві, обовязані тепер зголошувати цівільній владі свої статути, внутрішні правильники, листу членів і відповідати на кождий запит влади відносно її орґанізаційної акції та діяльности.

Новий „замах стану“ фашистівської влади, вирішує отже се непорозуміння, перше від замирення. Де далі, фашізм, так, як і передтим, продовжує на всіх ділянках свою політику централізації та інтеґрації. (Все в державі, нічого поза державою, нічого проти держави).

Очевидно Мусоліні не перестає проголошувати, що католицька релігія творить в Італії моральну силу, яку держава не може іґнорувати. Він не може тільки затаїти свойого недовіря до всіх збірнот, в яких сила та реалізується. Чи не може Католицька акція із своїми щораз густішими рядами і підприємчивими провідниками ослабити фашистівську політику в світі і — хто знає — стати грізною навіть корпоративній державі?

Тимчасом 1930 не приносить з собою подій, які виявляли-би справжнє ворогування поміж двома потугами. Здається навіть, що папа резіґнує потрохи з своєї доктрінальної переконливости. Його енцікліка з січня 1930 про виховання не має в собі того вістря, меньше або більше притаєного, яке в його попередних виявах здавалося характеризувала його пасторальну манєру. 7 лютого Авґуст Тураті, тоді ґенеральний секретар партії, прибуває до Ватікану, в парадному одязі, обвішаний всіми фашистівськими декораціями і папа приймає його на дуже сердечній авдієнції. На другий день преса приносить скрізь в Італії вістки про нове й ідеальне замирення Італії з папством.

Всеж таки фашистівська преса не перестає стежити за діяльністю католицьких орґанізацій. Недовіря залишилося в цілій своїй натузі. І дійсно, напасть одного з щоденників відновляє на весну 1931 кампанію і кидає оба табори в гострий конфлікт.

Орґан сіндікатів *Lavoro Fascista* дає початок. Закидує

Католицькій акції, що вона встряває в ділянку суспільних забезпечень, які закон признає тільки корпоративній державі. Він впевняє, що відкрив цілий плян кампанії, якому сприяють найвисші католицькі круги в тій цілі, щоби знищити в робітничих кругах віру в соціяльну політику фашізму і захитати структуру держави. Часопис посувається навіть так далеко, що радить вживати в боротьбі проти „захристіяльних орґанізацій" — манґанельо, себто матрак, що перед десятьма роками відіграв таку поважну ролю в карательних експедіціях фашизму.

Ся перша атака, в якій обєднується богато щоденників дає різкий вислід: центральний комітет Католицької акції напятновує обіжник, в якому ізольована ґрупа, Католицька Молодь Риму, намагалася створити професійні збірноти, в тіні хреста.

Не перешкаджає се однак, щоби засадничий предмет спору між двома потугами залишився і в инших ділянках. Полєміка починається знову на виховному терені. Тепер вже *l'Osservatore Romano,* орґан Ватикану, береться до *Giovsntu Fascista,* журналу орґанізацій балілі. Розходиться про моральну квестію: чи ненависть може бути чеснотою? В статі з 12 квітня 1931 названій *Odiare i nemici* (ненавидіти своїх ворогів) головний командант молодечих відділів Карло Сфорца шукає в історії папства прикладів насильств і опирає свою апольоґію ненависти навіть на Євангелії.

Конфлікт знову поширюється на фашистівську пресу і промови офіційних осіб.

Коли Мусоліні мовчить, його старшини говорять за нього 19 квітня, в Міляні, Джьованні Джураті, новий ґен. секретар партії, голова палати послів прилюдно проголошує заяву:

„Ми також хочемо виховувати молодь в релігії наших батьків. Фашізм не чекав аж на 11 лютого 1929, щоб мати самостійну думку і власну політику в тому питанні. Перед походом на Рим Мусоліні виложив у парляменті свою релігійну і протимасонську думку. Осягнувши владу, фашізм виказав прилюдними заявами, законними, докладними розпорядками і головно щоденною практикою — яка є його воля в тому напрямі. Ось чому з деяким здивованням ми приглядаємося грубому маневрові, що старається спасти те, що є вже вратоване. А тим, що оправдуючи мабуть безхосенну і мабуть небезпечну акцію, покликуються на параґраф конкордату, звертаємо увагу на те, що конкордат заключила апостольська столиця з тоталітарним фашистівським устроєм і з фашистівською корпоративною державою".

Натяки є проглядні. Папа Пій XI заразже завважує пересторогу, погрозу й брак пошани, заледви притаєні в тих кількох реченнях і, своїм звичаєм спішить боронити Католицьку акцію і себе. В тій цілі пише довгого листа до кар-

дінала Шустера, архіепископа Міляну. В питанні, що займає нас, сей лист є цінним документом. Можна умістити його між листом кардінала Бертрама, звідки бере деякі ідеї та розвиває їх далі і енціклікою з 29 червня 1931, про яку мова далі. Ось ядерний зміст того листа:

Чи ґенеральний секретар партії, пригадуючи, що підчас заключування конкордату устрій був уже „тотальний" і держава „корпоративна", — хоче тим сказати, що апостольська столиця запізно упритомнює собі зобовязання, які вона підписала і що нерозважно дала зловити себе в пастку? Папа римський відкидає і напятновує таку інтерпретацію, образливу для обох сторін. Таксамо відмовляється вірити, що фашистівська держава, займаючи під свій вплив особисте, домашне і духове життя громадян, хоче втягнути в свою „тотальну" царину також і надприродне життя; бо булоби се „явною недоречністю", „справжною потворністю". Надприродне життя було повірене церкві і тільки їй. Творити і поширювати надприродне життя є її правдивим покликанням і католицька акція законно приймає в ній участь. Але Католицька акція не перешкаджає і не може перешкодити тим, що посвячуються завданню займатися по християнськи і католицьки „справжною і доброю політикою", політикою, яка студіює і розвиває загальне добро, добро держави, добро Риму".

Папський лист кінчиться такою заявою:

„Фашізм впевняє, що він є і хоче бути католицьким. Отже, щоб бути католиком не тільки по назві, але і в дійсности, щоб бути справжними і добрими католиками, а не католиками з фальшивим імям, що способом говорення і діяння пригноблюють серце матері і батька, справляють гризоту братам і зводять їх на неправильну дорогу злими прикладами, для того всього є тільки один спосіб, одинокий, але необхідний, і якого ніщо не зможе заступити: повинуватися церкві та її голові".

Чи пишучи ті слова в місяці квітні 1931, папа вірив ще в омани тих, які 1929 по підписанню конкордату уявляли собі, що фашистівська Італія зможе і мусітиме стати католицькою конфесійною державою? Важко нам в то повірити. На всякий випадок зовсім зрозуміле, що оборона Католицької акції, представлена такими словами, мусіла дивно звучати в ухах Мусоліні. Сказати, що місією Католицької акції є вихованням, суспільною акцією і „доброю політикою" — впровадити мораль Розпятого на хресті в діяльність і в установи фашистівської держави, се мусіло в очах дуче надавати трохи революційного обличя тій великій орґанізації. Чи вже хочби самим фактом, що вона є понаднаціональна в наскрізь націоналістичній державі — отже самим фактом свого істнування — не є католицька акція невигідною, підозрілою, небезпечною?

Продовж цілого травня 1931 в міру того, як пресова кампанія зростає, зростає також подразнення серед молоді, го-

ловно на університетах. Католицькі студенти наражені на дошкулювання і переслідування фашистів, що відносяться до Італійської Католицької Університетської Федерації, як до ірріденти. 21 травня, приймаючи студентську делеґацію з тієї орґанізації, папа особисто випитує — є се щось зовсім небуденного — її президента про трудности, що їх всюди стрічають ґрупи віддані під її провід. *L'Osservatore Romano* творить від тепер на своїх сторінках спеціяльну рубрику для всіх інцідентів того рода.

Вкінці вечером 26 травня *Lavoro Fascista* як останній акорд у тій започаткованій ним кампанії, оголошує в статі з пятьох стовпців „змову", приготовлену Католицькою акцією проти фашистівського устрою.

По фашистівських студентських осередках, подразнення доходить до своїх вершин. Сіґналізують заворушення в численних італійських містах, насильства і плюндрування. В Римі ґрупа маніфестантів нищить бюра *Civita Catholica*; инша ґрупа зігнала свій гнів на Кружку Святого Йоахима в Прато.

Надаремно енерґічно протестує папа проти всіх обвинувачень, наперед перед італійським урядом, потім торжественно в неділю 3 червня підчас церемонії у Ватикані.

26 травня 1931, фашистівський уряд розвязав усі товариства Ккатолицької молоді в королівстві, покликуючись на § 43 конкордату.

З огляду на надзвичайне порушення, викликане тою подією за кордонами Італії, Мусоліні відчуває мабуть потребу оправдати свою акцію перед цілим світом. Бо правдоподібно за його почином римська радієва аґенція Radio Nazionale надає реферат, в якому сформульовано закиди фашистівського уряду проти Католицької акції.

Тим разом папа відповідає винятково торжественною декларацією, опублікованою 5 липня 1931 в *l'Osservatore Romano*.

Сей документ, зредаґований 29 червня 1931 закінчений слідуючими словами:

„Перед нами цілий збір автентичних тверджень і неменьш автентичних фактів, що унагляднюють понад всякий сумнів здійснений вже в значній частині замір цілком змонополізувати молодь від діточого віку аж до дозрілого віку, на цілковиту і виключну користь партії, устрою, побудованого на справжному ідолопоклонстві держави, на поганському почитанні статуй, що є в однаковій мірі контрастом до природних прав родини, як і надприродних прав церкви".

На весну 1929 на марґінесі лятеранських договорів можна було почути сумніви: Чи довго триватиме мир? В перших днях липня 1931 можна було почути запити: до чого доведеся війна? Ніхто не передбачував, що покінчиться вона таким острим конфліктом між двома потугами Риму,

більш як тисячелітною апостольською столицею і молодою діктатурою — фашізмом, що здавалося був відновленою діктатурою цезарів.

Угода, компроміс, здавалися неможливими.

Тимчасом автор сеї статі писав тоді: „З недостачі миру, обі Італії дійдуть може до успокоєння, передишки і ті два італійці, Беніто Мусоліні й доктор Ахіль Ратті, — дуче і папа — безсумніву покінчать добрим, чи злим співжиттям".

Бо правду сказавши, коли те співжиття, накинене історією, мало бути причиною незгод і зударів, воно змушувало також до згоди. З обох сторін зявилася згодом рефлексія, що пішли вони задалеко.

Реакція чужої преси місцями дуже жива і непоміркована, у великій мірі усвідомила обом спорючим сторонам, які наслідки може мати їх незгода. Навіть в Італії зявлялося щораз більше покликів до згоди. Рідний брат дуче, побожний Арнальдо ніколи не переставав проповідувати згоди своєю миротворчою прозою в *Popolo d' Italia*. З другої сторони дрібне духовенство, парохи італійських сіл, ті parroci — з замилуванням до реалізму і яким конкордат приніс цінні дочасні користи, не занедбували виконувати своєю поведінкою замітний натиск на церковну гієрархію.

Коротко, було зовсім природне, що впливові особи Ватикану започаткували дуже швидко діскретну інтервенцію. Найбільше запалу в тих заходах проявив отець Такі Вентурі з ордену єзуїтів, звеличник і приятель Мусоліні.

При кінці серпня 1931 італійські часописі принесли вістку, що фашистівський уряд звелів звернути церковній владі домівки Католицької акції, що їх було засеквестровано. Кілька днів пізніше стало відомим, що кружки приютів майже всюди дістали дозвіл відчинити свої двері. Текст італійсько-ватіканського договору, себто другої офіційної угоди, був проголошений 2 вересня 1931. Ось зміст того договору:

1° Католицька акція в Італії є по своїй суті дієцезійна і залежна безпосередно від епископів, які вибирають з неї церковних і світських провідників. Не зможуть бути вибраними, як провідники, особи, що належать до партій ворожих урядові. Відповідно до своїх релігійних і надприродних цілей, Католицька акція не займається в ніякий спосіб політикою, а відносно зовнішних форм своєї організації повздержується від всякої маніфестації, питомої і традиційної політичним партіям. Прапором льокальних товариств Кат. акції буде національний прапор.

2° Католицька акція не передбачує в своїй програмі творити професійні товариства і фахові сіндікати; отже вона не береться до ніяких завдань на сіндікалістичному полі. Професійні секції, що тепер істнують і є дозволені законом з 3 квітня 1926, мають завдання чисто духові та релігійні; зокрема змагають до того, щоб правно утворений сіндікат щораз краще

відповідав засадам міжклясової співпраці і суспільним і національним цілям, що їх в тій католицькій країні держава хоче осягнути своєю теперішною орґанізацією.

3° Юнацькі гуртки, що залежатимуть від католицької акції, будуть зватися *Юнацькі Т-ва Католицької Акції*. Згадані товариства зможуть мати виказки і знаки, відповідні стисло до їх релігійних завдань і вони не матимуть для ріжних своїх відділів і секцій инших прапорів, аніж національний прапор і власні релігійні хоругви. Льокальні товариства уникатимуть якоїнебудь атлєтичної і спортової діяльности і обмежуватимуться тільки до природних відпочинкових і виховних вправ з релігійною метою.

Непорозуміння між фашізмом і апостольською столицею найшло таким робом свій кінець. Лишалося ще підчеркнути ту подію в очах цілого світу сімволічним актом.

11 лютого 1932, ранком, голова уряду з блискучим почетом високих фашистівських достойників і посеред великого гурту народу, завитав до Ватікану.

Так покінчилася незгода. Від того часу ніодин поважний інцідент не порушив спокою між двома потугами. Здається, що дуче є тепер persona gratissima в апостольській столиці. В своїй промові на евхарістичному конґресі, в місяці вересні 1932 кардінал Ґаспарі виголосив похвалу Мусоліні в таких словах:

„Одинока людина бачила ясно в хаосі, в якому погрузли народи під впливом атеїзму: голова італійського уряду, який подбав про те, щоб скріпити важку державну машину в її основах, себто кладучи в її підвалинах істнування Бога та його моралі. Є се для нас поважна запорука і отвирає серця кращим надіям на долю нашої вітчини“.

Чи можна сказати однак, що всі спірні точки назавжди зникли поміж фашізмом і апостольською столицею і що в конфлікті, якого поодинокі стадії розгорнули ми тут, нема ні побідника, ні побідженого?

Чим була назагал політика Мусоліні відносно апостольської столиці? Останнім етапом походу на Рим, найвисшим зусиллям обєднати Італію і знищити в самому серці фашистівської країни моральний ірредентізм. Ніхто не може сьогодня заперечити, що релігійна політика Мусоліні зробила в тому напрямі великий крок наперід. „Італія створена“ — сказав колись діяч рісорджімента — „тепер треба створити італійців“.

Мусоліні створив і т а л і й ц і в.

Пер. *Жип.*

О. В.

Терміти при роботі

Не так тії вороги, як добрії люди

Ніякий отвертий ворог не шкодить так ідеї, як ворог закаптурений. Про тих „добрих людей“ — гірших від ворога — що загніздилися в націоналізмі, писав вже нераз *Вістник*. Мусимо ще раз вернутися до них.

Недавно пописувався в паризькім *Українськім Слові* один „тоже-націоналіст“. Вінжеж редакторові *Сиґналів* звірявся в своїй ненависти до „фашистівських бубків“. Потім появився вибілювач М. Драгоманова — Е. Онацький. Нарешті в Париж зявилася брошурка Вол. Мартинця — „Забронзовуймо наше минуле“, брошурка — для націоналіста — скандальна. При чім годиться завважити, що ворог „фашистівських бубків“ — був далеко відважніший. Коли в *Укр. Слові* робив рекляму одному з переконаних противників націоналізму (М. Рудницькому), то робив отверто. Натомісць п. В. Мартинець робить рекляму (цітуючи його часто) авторові „Української Доби“ — покрийому: цітує, але не називає автора. Так само покрийому, замасковано, „полицарськи“ виступає і проти *Вістника*. Згадуємо про се, бо уважаємо за добре поставити заскромному авторові забуті ним точки над „і“.

„Ми опоганюємо наше минуле“ — ляментує п. Мартинець. „А з найновіщого визвольного зриву — як хтось висловився (чому „хтось“, коли Ю. Липа? — *О. В.*) — „вихователів“-дефетистів цікавить якраз не героїчна... сторона недавньої української історії, а сторона її слабостей. Цікавлять їх просто плями на героях і болото на чоботях бойців“ (ст. 21).

Правда, як знайома вам, читачу, ся ґаліматія? А дальше ще краще, і все з того самого автора брошурок про „Українську Добу“ і про масонерію: „І що з того, що без кінця... будемо стверджувати істнування хиб людських в історії?... Ніхто з батьків не поведе своїх дітей до коршми чи до дому роспусти, щоб показати дітям, якими не треба бути“ (ст. 22). Не сміємо класти головну вагу „на безперервне розбабрування невдач, поразок і хиб наших предків“ (ст. 25). Так, на предків у нас нападають... Є орґани преси, які безчестили свого часу українське військо (*Нові Шляхи*), є такі, що запорожців уважали за бандитів і тішаться, що Катерина II зруйнувала „гніздо анархії“ (*Нова Зоря*). Може проти плюгавлення сих предків підніс голос „націоналіст“ п. Мартицець? Але де? Він підніс голос протесту проти нападів на Драгоманова, виступив в обороні ідеольоґа сучасного українського радикального соціялізму...

„Признаємося, — пише — що колиб не протидрагоманів-

ська література..., то яб за виїмком прізвища Драгоманова, кількох заголовків його творів і кількох загальних фраз, — нічого більше не знавби про нього“ (ст. 27). Цінне признання.

Автор, який майже нічого не знає про Драгоманова, береться повчати читаючу публику, як до нього відноситися... Автор, який „опріч кількох загальних фраз“, нічого не знає про предмет спору — забирає в нім голос... Як сю безтурботну смілість назвати? Але йдім дальше: „По правді сказати — пише наш „наївняк“ — не розумію, пощо творити навкола особи Драгоманова ту задушливу атмосферу пральні старих брудів... Пощо до тої атмосфери втягувати молоде покоління“ (ст. 29). Важніше — мовляв — „натхнути широкі маси вірою в себе й гордістю на свій нарід“. Колиж сього не робитимемо, то нема чого дивуватися, що „наші... діти... попадають у песімізм та тратять охоту до життя“ (ст. 30, 31). Треба скінчити з „хоробливою манією опоганювати все, що діяли предки“; треба навіть „вибілювати чорне, фантазувати, навіть брехати“, „забронзовувати своє минуле“ — щоби виховати оптімістів... (ст. 17).

Стільки новий „націоналістичний“ оборонець Драгоманова. Я назвав сю брошурку скандальною, і ся характеристика не заостра. Бо коли напр. радикали чи шаповалівці боронять „незабутнього Михайла Петровича“ — то з своєю, такоюж наївною як у Драгоманова, ідеольоґією — вони в порядку. Але коли той, хто себе зве націоналістом і революціонером, боронить космополіта і угодовця — то се абсурд, на який нема льоґічного виправдання.

Зачинає п. Мартинець з безліч разів нами спростовуваного, наклепу. А саме, що ми, що *Вістник* (бо свої стріли автор кидає головно проти нас) „опоганює в с е, що діяли предки“. Нашим читачам не потребуємо доводити брехливости сього твердження. Сю брехливість доводить цілий ряд споминів з нашого недавнього великого минулого (у *ЛНВ*-ку і у *Вістнику*, як і в *Книгозбірні*). П. Мартинець, який мабуть в не одній ділянці знає „лише кілька загальних фраз“ — може сього не знати, але прекрасно се знають наші читачі. Се саме відноситься і до „плекання гордости на свій народ“... Сю гордість плекають ті, що як *Вістник* — ставляють памятник великій революційній стихії, а не ті приятелі і авторітети п. Мартинця — з соціялістів, масонів і лібералів, — які при кождій нагоді паплюжать сей народ як „темну і несвідому масу“, яка перешкоджала пп. Винниченкам, Шаповалам і Любченкам творити самостійну Україну...

Те саме відноситься і до „плям на героях“ і до „болота на чоботях бойців“. Супроти того, що сі демоґоґічні вискоки оборонців наших „героїв“ повторяються знову і знову, повторяємо і ми те саме, що вже нераз про се казали, а саме: що коли напр. один „герой“ прирікає виректися рідної мови, якщо „приказ з Москви“ доведе йому, що се в інтересах со-

ціялізму, — то демаскувати такого „героя“ не значить виступати проти дійсних героїв нашого зриву... Коли другий „герой“ (з сивою бородою) називав самостійників „бандитами“ і „найгіршим елементом суспільности“ — то демаскувати такого „героя“ — не значить цікавитися „болотом на чоботях бойців“. Бо якраз проти дійсних бойців ті „герої“ виступали і їм кидали палки в колеса... Коли третій „герой“ помагав Шварцбартові, то демаскувати його, — не значить обкидати болотом героїв... Можуть пп. Онацькі, Мартинці, Липи, Стахови, Матчаки, Левинські і Винниченки із себе виходити, але з тих їх „героїв“ ані з Любченок і Бондаренок — ні ми, ні історія, ні сучасність — святих не зроблять і за ними не підуть...

П. Мартинець каже, що ніхто не поведе дітей до дому роспусти, щоби показати їм, якими не треба бути... Не поведе, але й ніхто не піде в дім роспусти шукати героїчних традицій нації. Ніхто не змусить нас робити героїв з портієрів в домі роспусти...

Цітуючи свого авторітета — автора *Української Доби*, п. Мартинець питається: пощо без кінця стверджувати істновання „хиб людських в історії“? Кілька разів повторяли ми в *Вістнику*, що не розходиться про „хиби людські“, лише про хиби цілого покоління, з яким бореться новочасний націоналізм, про хиби духово звихненого покоління XIX віку, з яким, з цілим його світовідчуванням і світоглядом змагається націоналістичний рух у нас, в Еспанії, в Італії, в Німеччині, у Франції, в Бельгії... Але п. Мартинець не розуміє сього. Бачучи сю боротьбу у себе „під носом“, закордоном, він не лише нічого не розуміє з того, що робиться в краю, але ще меньше з того, що коїться в Европі. Він — сей „тоже-націоналіст“ — не розуміє того, що є самою сутю націоналізму.

Не розуміє він, пощо збивати таку бучу довкола Драгоманова? Пощо втягати в драгоманівський спір молодь? Можна вибачити авторові се „пощо“, бо ясна річ, що він є повним іґнорантом в усім, що діється в краю. Колиб він тим іґнорантом не був, вінби знав, що Драгоманів — як прапор, як ідея, на жаль, ще не вмер. Серед українства він є жива реакційна сила, з якою мусить боротися всякий націоналіст. Не треба аж критиків драгоманівщини, щоби ширший загал зацікавився ним. Про се дбають ті, які щодня його славословлять по *Трудових Українах*, *Громадських Голосах* і т. п. Драгоманів — є таким самим символом анархістично-коспополітичного, антинаціонального українства, як символом соціялізму міжнародного — є Маркс. Рідко хто, в ширших кругах марксістів читав хоч сторінку з Маркса, але — вони є марксістами. Бо всякають його ідеї з „творів“ його „популяризаторів“. І тому добре робить гітлерізм, коли бореться з „мертвим“ Марксом... Так само, можуть многі з драгоманівців знати Драгоманова не більше, аніж його знає п. Марти-

нець, і тим не меньше — завдяки популярізаторам бути такимиж добрими драгоманівцями, як п. Мартинець. Ось чому — боротьба з „мертвим“ Драгомановим так само потрібна і на часі, як боротьба з „мертвим“ Марксом. Ідеї носяться в повітрі і засвоюються широкою публикою, навіть несвідомою звідки вони прийшли...

Драгомановим повне наше життя. Коли у нас ставляють ідеал міжнародного братерства над інстінктом національного самозбереження, то се відгук Драгоманова. Коли в нас дехто вірить, що „російський царат є і українська історична святощ“, то се відгук думок Драгоманова. Коли в нас вірять в силу арґументу, а не в арґумент сили, — то се відгомін ідей Драгоманова. Так само, коли вірять в міжнародні російсько-малоросійські чи якісь инші ідилії... Коли у нас славлять чужих поетів, що очернювали Мазепу і звеличували Петра, — то се теж відгомін ідей Драгоманова. Коли у нас віддаються глупим мріям про нові Швайцарії і про „дружбу“ між ріжнонаціональними демократіями; коли у нас гудять почуття національної гордости („шовінізм“ і національний „еґоїзм“), то се теж проклята спадщина драгоманівщини... В. Мартинець каже, що сеж — „загальні прогріхи XIX віку“. Власне, і тому, маючи завданням викорінити з нашої душі насіння XIX віку, мусимо розвінчувати і його головного апостола у нас — Драгоманова.

Нас вражає та глухість — щоби не сказати тупість — яка характеризує Онацьких і Мартинців на все, що коїться довкола них в Европі. „Ах, не зневажайте предків!“ — сплескують руками наші тьоті Кльоці, при чім під „предками“ розуміють якраз драгоманівців... Але хіба вони не бачать, як нові течії в Европі зневажають отих своїх предків, які колодою лягли під ногами нового покоління? Хіба вони не читають, як остро нищать тих „предків“, героїв збанкрутованої 3-ої республіки — оті Доріо, Галеві, Леон Доде, Жак Бенвіль, Андре Сіґфрід, Робер де Жювенель і инші?

Хіба їм позакладало, що вони нічого не чули про ту велитенську працю чищення авґієвих стаєнь XIX віку, що доконали і доконують гітлєрівці в Німеччині? Чи вони не читали *Мою Боротьбу* Гітлєра з його актом обжаловання проти „предків“ з XIX віку? Чи не читали Розенберґа — *Кров і Честь*, де він розправлявся з німецькими Драгомановими? Чи не читали його філіпік проти соціялістичних „богатих адвокатів, східножидівських редакторів, звичайних шіберів і ревунів всякого сорту“? Проти цілої „листопадової демократії“, що стягла ганьбу на німецький народ? Проти „центра, марксізма і демократії мира і порозуміння, свободи і пролєтарської солідарности“, що показалися огидною брехнею? Проти забріханости соціяльдемократії, що хилила спину перед французьким імперіялізмом та міжнародною фінансієрою, і — забріханости центра — що понижувався до виборчої коа-

ліції з сіоністами і червоними, що вирощували комунізм в Німеччині? Чи не читали його закликів — „ми не хочемо більше минулого, ми ненавидимо сучасне, ми прагнемо нової будуччини німецького народу“? Чи не читали про потребу „переробити характер нації“, „скріпити всі її моральні вартости“, а для того — передусім — „викинути тих, що нищать сей характер“? Щож се, як не та сама боротьба з тими „героями“, яких так завзято боронять у нас пп. Онацькі, Мартинці і Липи?

Чи їм повилазило, що вони не бачуть, як прийшов до значіння фашізм в Італії? Чи не читали промов Мусоліні з часів росту і перших тріюмфів молодого руху? Як вожд фашізму картав „внутрішних ворогів: соціялістів, джолітійців і клерикалів“, яких обіцяв поборювати до останного віддиху? Як обіцяв „перевисшити приятелів в добрі, а ворогів у злі“? Чи не читали, як він картав соціялістів „дурисвітами, що обіцюють народові рай“? Як гремів проти „негідного Джоліті“ і „тої свині Нітті“, — і якою приголомшуючою луною ревіла на його слова юрба — abasso Dgiolitti! Morte a Nitti!

Так розчищували дорогу новим ідеям тамті молоді рухи націоналістичні. Так їх приймала юрба. А наші тьоті Кльоці, що з моди вбралися в націоналістичні пера — заламують руки і гукають про згоду в сімействі, про шановання батьків, і про те, що ті кляті вістниківці — „навіть міністрів наших не шанують“, як недавно плакалася третя тьотя Кльоця з *Громадського Голосу*...

Нема чого покликуватися на Анґлію. Бо — чи наші Винниченки нагадують Черчілів? А Бондаренки і Левинські — Чемберленів? Зрештою, шануючі свої традиції і заслужених людей, анґлійці обкидали камінням карету славного переможця під Ватерльоом, Велінґтона, коли він посмів піти проти бажань нації. Так само, не досить чемно поступили вони з королем Едвардом VIII-м. Але сі і безліч їм подібних прикладів можуть пересуватися перед очима наших Сквозників-Дмухановських і Перерепенок, а вони лишаться ті самі: „наші за границею“, такими, якими до неї й приїхали.

Однодумець п. Мартинця, п. Е. Онацький, який розхвалив його в *Українськім Слові*, бороніться, що ні він, ані п. Мартинець зовсім не беруть в оборону Драгоманова. Се — тільки так, приклад. Бо Драгоманів писав і добрі і злі річи. Так само як і Шевченко, так само як і Ніцше, що навіть жидів любив і ненавидів, мовляв, державу і німецький народ. І се не перешкаджало, що „перед трома роками, ціла національ-соціялістична Німеччина святкувала гучно і бучно память антинаціоналіста, антинімця, антидержавника, антирасіста, паневропейця й фільосеміта Ніцше“... Ні, се вигадка! Німеччина гітлерівська такого Ніцше (який такий милий п. Онацькому) — не святкувала. Святкувала иншого — того, який написав *Wille zur Macht*, який ненавидів свій демократичний

вік і кликав скінчити з усім плебейським в житті... Певно, відповідним насвітленням можна не тільки з Ніцше, з кого хочете — зробити те, що вам подобається. Робилиж инші Онацькі апостола любови і всепрощення з автора *Заповіту*, а з Міхновського — блазня. Але не про се мені іде. Мені хочеться підкреслити оте бажання „тоже-націоналістів" все змішати в купу; зробити саламаху з ідей, щоби ніхто в тім не визнався; позбивати — мов києм будячя — всі маяки; хвалити всіх і „святкувати" всіх, бо і в однім було добре і зле, і в другім, і Богові свічка, і чортові — кочерга; вирвати з націоналістичної думки її жало, її силу, її кристалізаційну міць; створити таке вигідне і миле філістрам становище, коли не треба вибирати, ні заявлятися за чи проти; розпружити — закляті в задовгім „проти" — мязи і відпочити; довести, як с.-рівська *Трудова Україна* — що властиво всі є націоналісти, що нікого не треба виключати, що націоналізм — всюди, значить — ніде.

До того допустити не сміємо. Хоч, може, і неодному закаптуреному противникові сеї думки се і булоб на руку. Переспівуючи давно-давно вже писане в *ЛНВ-ку* і в *Вістнику* про брак сміху в нашім житті і про плаксиве наставлення нашої літератури, п. Мартинець з запалом новохрещенця — з пятнацятьлітним спізненням картає понуро-зойкливий світогляд наших деяких белетристів і поетів (лише — не наводить їх імен, як се робив *ЛНВ* і *Вістник*). Ось се саме треба робити з представниками гинучого світу не лише в літературі, але і в політиці і в публіцистиці, розвінчуючи їх. Робити те, чого за ніяку ціну не хочуть робити наші „тоже-націоналісти". Щоб дійти до того, їм треба ще яких десять літ.

Вони уважають, що „вразі розточаться" самі собою. Сам собою нібито стратив у нас вплив соціялізм і Маркс. Само собою нібито вмерло москвофільство і пр. Ні, само собою не вмирає ніщо. Навіть вже добре вмерлий сам не йде до домовини, мусять бути ті, що його туди зложуть. Шевченко теж вишукував „плями на героях", називаючи своїх любезних земляків — „льокаями", „рабами з кокардою на лобі", „сміттям", „грязю", „свинопасами". Так само жоретоко картала своїх сплячих земляків з їх серцями, що „мохом поросли" Леся Українка. Так само остро — Франко, що „не кохав Руси". „Ганебну і сороміцьку ролю", „сервілізм і безідейність" закидав своїм сучасникам — Міхновський. І коли ті яскраві смолоскипи нашого минулого не зробили — в перевихованні нашої психіки — більше, ніж зробили, — то вина в тім сучасних їм Мартинців, Лип і Онацьких, які бештали їх за „наклепи" на своє покоління і за шукання „плям на героях"... з кокардою на лобі. Суть нашої ідеї та, що „льокаї" і „раби" ніколи нічого великого не довершать. Суть ідей наших противників — що довершать, коли лиш їх добре „забронзувати". Становища, що себе взаїмно виключають.

І цікаво, яку спільноту духа зраджують наші „забронзувачі“ — якраз з противниками націоналістичної думки. Вихопився в обороні Драгоманова п. Онацький — і заразже його похвалили радикали і соціялісти, мовляв, „навіть такий націоналіст, і той“ і т. д. Ледви вихопився він в обороні п. Мартинця і Липи з своїми коментарами Ніцше, проти „лихих інтерпретаторів“ фашістів, і ось читаємо в жидівській *Хвилі* (16 I) статю п. Шайдемана про те, як „Nietzsche ostro zwalczał antysemityzm“ і про „falszerstwo hitlerowców“.

Нашим краєвим противникам зовсім не йде про оборону предків. Тут маємо перед собою инше явище. Глибше і небезпечніше. Вони кажуть: не наслідуймо чужих взірців! Геть з Гітлєром і Мусоліні! Але — хай живе Маркс, Прудон, Зощенко!

Вони кажуть: не треба тенденційности в літературі, досить проповіді хижацтва! Але — проповідь Рабіндраната Таґоре і Толстого — уйде, се не є тенденційність...

Вони кажуть: шануйте традіції! Хай живе Грушевський і Драгоманів! Але про Грінченка і Тютюнника — вони нічичирк. А коли похвалити їм — як се зробив Мухин — Бурачинського, Кониського і инших ідейних і мудрих противників драгоманівщини, — вони впадають в пропасницю. Але вони „шанують традіції“...

Все се почасти свідома бляґа з їх боку, почасти — несвідома. „Всяким свідомим митикуванням фільософа — пише Ніцше — переважно кермує його таємно відчутий інстінкт, сей інстінкт і спрямовує його думку на певні стежки“. От так є з нашими краєвими противниками, так є і з нашими „фільософами“ з тоже-націоналістів закордоном. Вони — лише назовні, з моди або я знаю чому, прийняли назверх ідею націоналізму. Але їх коспополітична, розманіжена старим українофільством і просвітянщиною душа — тої думки не приймає. Їх інстінкт є у вічній борні з їх модним „вірую“ і тому — називаючи себе націоналістами, вони вічно збиваються на — в душі таку милу їм — стежку драгоманівщини, „згоди в сімействі“ і т. п.

Так в дійсности є! Бо колиб було инакше, чому не реаґують вони так остро (як на образу Драгоманова і инших бонців XIX віку) — на образу тих, що тому вікові і його світоглядові виповіли війну? Чому не протестують, коли Коберський підогріває старі драгоманівські мудрощі в спеціяльній книзі? Або коли драгоманівщину подають під новим сосом видавництва драгоманівського інституту в Празі? Або коли відгребує старий коспополітизм Бочковський? Коли — приймак радикалів — бувший новошляхівець В. Левинський — помагав звеличувати Драгоманова *Новим Шляхам?* Або коли ті *Нові Шляхи* плюгавили українську армію? Коли католицькі часописі звеличували Катерину і Петра?

Коли Винниченко і *Трудова Україна* доводили, що і боль-

шевізм всеж зробив дещо доброго на Україні? Чому не пропротестують проти канонізації Любченка, Бондаренка і инших каналій — в краєвій пресі? Щоб не кидати „плям на героїв“? Куди взагалі заведе їх такий культ „героїв і героїчного в історії“? Чому байдуже приглядаються нагінці краєвої преси на націоналістичну ідею? Чому мовчки прислухаються сій какофонії? Тому — що в їх підсвідомости — се музика, рідна їм. Тому, що їм рідні противники „фашистівських бубків“, автори *Україн. Доби, Нагод і Пригод* і вороги всього, що пахне націоналізмом, тому їх радо й реклямують в *Україн. Слові*. Тому, що — як і тамті — головним ворогом вони уважають — націоналістичну ідею. А коли підрив сеї ідеї вони толерують і провадять самі, підшившись під імя націоналістів — то се тимбільший злочин. Своєю роботою — вони нищуть відпорність нашої нескріплої національної думки, віддаючи її на жир ворожих ідеольогій.

І се не є забава, се річ надзвичайно поважна. Бо український „націоналіст“, який „забронзовує“ Грушевських, Винниченок і Драгоманових, се така сама небезпечна нісенітниця, як італійський фашіст, який „забронзовує“ Нітті, або гітлерівець, який вибілює — Карла Маркса... Наш спір з тоже-націоналістами — не є річ маловажна. В *Війні і мирі* оповідає автор, як маленька дівчинка, що прикуцнула на печі в селянській хаті, в селі Філях, де відбувалася воєнна нарада російського штабу перед битвою під Москвою, — дивувалася, не можучи зрозуміти, чого ті ґенерали, поважні старші люди, лаялися між собою... Ся дівчинка того не розуміла. Але від висліду тих суперечок — залежали вислід битви під Бородіном і доля походу 1812 року... Так само міщанські філістри — перед 1917 — не могли второпати, яке значіння мають ялові — на їх думку — суперечки між большевиками і меньшевиками в єдиній партії соц. демократичній. Але вислід тих суперечок (перемога большевиків) заважив на висліді цілої революції в Росії. Філістри не розуміли, чого — перед війною — „гризлися“ ППС (з І. Дзшинським) з СДКП і Л. (з К. Радеком). Але тепер вони мабуть вже розуміють, чим вагітна була та „гризня“. Колиб в наших передвоєнних суперечках — перемогли не Драгоманів і Грушевський, а Грінченко, Кониський і Міхновський — инакше поточилисяб на Україні випадки по поваленню царата...

А ті, які гадають, що маючи собі за „ідеольоґію“ баламутну мішанину з тоже-націоналізму, тромтадрації (Нація з великої букви) і з драгоманівства, вони збудують на тій саламасі якийсь тревалий „орден“, ті нехай собі прочитають слова Мусоліні, з якого вони теж мабуть знають лише „загальні фрази“:

„Ви здобули богато громад, повітів і установ, але не зрозуміли, що все те було без всякого пожитку, колиб ви не опанували мозку і серця народу“. Так говорив дуче 15 червня

1923 в палаті послів... Ваші „герої“ вже опановували і Центральну Раду і установи, але все се лишилося і лишиться без пожитку...

Нас обвинувачують в песімізмі. Але дивитися в очі фактам — лякаються лише боягузи. Заколисувати себе брехнею — не маємо охоти. А про песімізм говорив отой самий великий песіміст, якого я щойно зацітував, промовляючи в сенаті 27 листопада 1922 р. Він казав: „Не зазнаю розчаровань, бо така моя вдача, що легковажу всякий дешевий оптімізм. А з тих всіх, які завше бачуть світ на рожево, можу лише часом сміятися, часом над ними милосердитися“.

Такими смішними видаються і мені наші тоже-націоналісти і тромтадрати. Колиб їх „праця“ увінчалася успіхом, малиби вони „націоналістичні“ ідеольоґії і „ордени“, блискучі навні, з усіма святощами, писаними з великих букв, з великим бум-бум і фасадою, але — всередині розїджені термітами, які впровадили внутр ворожі ідеї, зломили хребет „орденові“, що розсиплеться при першім дотику до нього дійсности. Їм хочеться трусливо заколисувати себе оманами. Вони прагнуть бачити „тільки світлі образки з нашого минулого і сучасности“. Їм хочеться „плекати культ доброго настрою і житерадости“ — в своїй прекрасній, вигідній заграниці (що їм мабуть дуже тяжко не приходить). Їх маніловщині протиставляємо ми — захоплення життям і радісний виклик йому, але не філістерську, (що хоче бачити лише рожеве), а траґічну концепцію життя отих „песімістів“ — Гітлера, Мусоліні, Шевченка і Лесі Українки. Сього вони не розуміють? Можливо, але чи богато взагалі п. Мартинці і Онацькі розуміють з того, чим живе і дихає край?

З сею небезпечною мафією „оптімістів“ треба вести боротьбу. Як і деінде, нашим завданням є скінчити „з довгою добою декаденції“ і перевести „оборону перед укритими таємними руйнуючими силами“[1]). Знаючи наших милих противників, ми приготовані, що вони на сю критику відповідять якоюсь черговою денунціяцією. Але се нас не стримує. На термітів великої ідеї муситься знайти якесь протисредство.

До „Націоналізму“ з р. 1926 взяті як мотто слова Фіхте: „Лише цілковите перетворення, лише народження цілковито нового духа може нам помогти“. Хто сього не збагне, хто гробами побіленими хоче творити нібито нове життя, з тим нам ніколи не буде по дорозі...

---

[1]) Prinz Filiberto von Savoyen, Herzog von Genua — Nationalsozialismus und Fashismus (*Völkischer Beobachter* 29 XII м. р.).

Гуґо Ратміх

Таємниця часу

(*з німецького*)

Час — се велика таємниця. Ніхто не знає його початку, ні звідки він іде. Нікому невідомо, де він кінчиться, ні куди пливе. А може його нема зовсім. Може се тільки наш розсіяний розум, безсилий пізнати правду, ставляє одну по другій, річи, які знаходяться поруч себе, що поруч себе стають і щезають. Але хібаж може те, що творить одне, ставати і минати? Хто знає, що властиво треба розуміти під часом?

Час — се повна загадок річ, хочби навіть розглядати його як маленький період людського життя. Середина часу — повна напняття і ваги, але його початок і кінець лежать—наче розплутаний клубок перед нами, солодкий, мрійливий, у півтемряві. Дитина і дідуган живуть на краю, в передпокою, в тіні часу. Дитина бавиться і передчуває лише те, що з неї вийде. Дідуган — згадує і чекає хвилини, коли все стане таким, якби його взагалі не було. В першім випадку — є *щені* в другім — *вжені*. Посередині тримає нас в міцних пазурях дорогоцінний час. Бє година, час встає і заходить, біжить тиждень, упливає місяць, і роки мчаться повз нас невтомно, безмилосердно, без упину. Чи хлопець затримає києм потік? Який мужчина потрафить опертися течії часу? Перегороду за перегородою валить в своїм бігу час і хоч ми й не бачимо відразу де він кінчиться, то всеж таки кінець є певний, і ніяка воля того кінця не відсуне, ніякий бунт не вратує нас перед рукою того неминучого кінця, ніяка думка не оберне його в ніщо і не заглузує з нього.

Замісць „і так далі“ — ми пишемо „і т. д.“ Ми скорочуємо і пишучи так заощаджуємо собі денно від двох до трьох хвилин. Є маса річей, які ми доконуємо щодня. Колиб ми могли їх скоротити або зовсім уникнути, скільки часу заощадилиби ми собі. Бо велика частина нашої щоденної діяльности полягає якраз на повторюванні того самого. Чи се не марнування часу? І чи кождий з нас не терпів від сього?

Але припустім, що ми заощадимо собі те все, що повторюється і мучить нас. Скажім один раз „дякую“ за всі ті несчислимі рази, коли ми його говоримо в тих самих випадках тим самим людям. Припустім, що ми заявили всім раз на все — що уважаємо, що вже сказали всі наші „Добридень“ і „Як ся маєте“ і „Щасть Боже“ — а тому поминемо в майбутнім сих формулок, не стаючи через се більш нечемними, ніж другі, меньш практичні люди, коли ми зробимо се і усунемо з нашого життя все, що так мучить нас в своїм вічнім повторюванні, що ми тим виграємо? Або що втратимо тим?

Мабуть богато, бо те все, хоч і безнастанно повторяється, але все видається новим. Любов — сказав один великий чоловік — має лише одно слово, вона його повторює все наново, і завше те одне слово — є новим. Наш час переважно виповнений повтореннями і хоч ми від них терпимо, але без них бути — не можемо.

Ось чому питання про належне ужиття часу лишається дуже поважним питанням. Тим поважнішим, що—як завважаємо—ріжні люди роблять з свого часу ріжні речі. Який є найвідповідніший спосіб належного ужитку часу? Колиб хтось міг на се дати мудру відповідь! Чи взагалі істнує наука про се? Коли є, то її дає лише досвід, а те, що з сього досвіду зраджують або відгадують — таке нужденне...

Можливо, що треба не дуже щадити свій час. Лише хто богато на себе навантажить, навчиться носити тягарі. Звичайний досвід вчить нас, що коли хочемо якусь річ зробити хутко і остаточно, її треба доручити людині, яка й без того має богато роботи. Хто має богато часу, той лишає собі богато часу... Ті, що мають мало роботи, нераз здива не можуть вийти, як їм удалося взагалі зробити те або се. Але хто за короткий час мусить поладнати дуже богато справ, той довго не надумується, він є тим більше задоволений, чим скорше полагодить якусь справу. Він звичайно посідає і відповідний спосіб, щоб вхопити річ з відповідного кінця і найскорше скінчити роботу. Коли людина не може посунути якоїсь справи наперед, то винні тому не завше несприятливі обставини, або взагалі не якісь причини поза її спроможністю. Нерішучість — ось що є матірю невдач.

Тому добре робить виховник, коли в усім що вимагає від своїх учнів, вимагає передусім хуткости полагоди справ. Хто сю засаду мудро застосовує, той пізнає її спасенний вплив на учнів.

Коли хочете пізнати чи людина дуже занята, чи має богато вільного часу, подивіться як вона полагоджує свою кореспонденцію. Хто хутко відповідає на листи, має дуже богато роботи. Він не може ждати, аж матиме вільніший час на відповідь, бо коли він чекатиме, то число неполагодженої кореспонденції виросте мов гора. Хтож зволікає два тижні, той мабуть не богато має до роботи, а хто має мало до діла, той зволікає два тижні.

Богато в сій справі може зробити жінка. Коли вона дбає про те, щоби щодня снідання подавалося о тій самій порі, то в ціле життя входить певна пляновість і порядок в полагодженню справ. Нема нічого гіршого від прогайнованого ранку. Він і так вже кінчиться, отже чи варта щось зачинати? Спершу — часопис, потім — листонош, потім — погода, або щось инше, що стане на перешкоді. Так прогавиться цілий ранок. Реґулярність — найкраще заощаджує час. Вонаж є найбільш здоровий спосіб життя, навіть при найменьш сприятливих обста

винах реґулярність дуже помагає в хуткім полагодженню конечних справ. Чарльз Дарвін богато років свого життя терпів на безнастанні болі голови і коли зробив так богато, то лише завдяки реґулярности в праці, завдяки тому, що не лишав невикористаною ні одну вільну хвилину життя.

Є люди, яким здається, що вони лише серед певних умовин можуть належно працювати. Один потребує для праці захмареного неба, другий сонця. Коли дзвонить телефон, або приходить гість, коли є або має бути се або те, їх здібність до праці вже загрожена. Хто не затримає себе на сій дорозі, той хутко полетить вділ. Всі великі працівники відпорні на всілякі перешкоди. Вони не звертають на них уваги, переходять над ними до порядку денного і працюють неначеб їх зовсім не було.

Але чи не впадаємо ми в помилку, коли кажемо, що лише для праці потребуємо часу? Праця — добра річ. Праця випробовує здібність людини. Але праця се ще не ціле наше життя. Життя се щось більше як праця.

Щоби мати час, треба завчасу зробити вибір того, нащо ми маємо той час зужити. Колиб мене запиталися, як се робити, то я насамперед сказавби, що напр. на перше снідання треба собі лишити більше часу і подбати про те, щоб по змозі всі домівники разом були при нім. Сеж початок дня, коли ми ще не закоштували всіх його прикростей, коли можемо бути добре настроєні супроти своїх. Коли сміхом можемо стрічати день. Потім най прийде що хоче... В полудне — всі змучені — або працею або школою, кождий трохи роздратований, трохи перетомлений. Але ранок — се час свіжости і гарного гумору, коли з відвагою і радісним настроєм ідемо назустріч злобам дня.

Засідання — се винахід діявола. Вони найгірші пожирачі часу нашої сучасности. Відчити, імпрези, концерти, театри і т. п. — най нам простять ті, хто думає інакше — але все се від діявола. В кождім разі мудрий той, хто обачно вибирає між тими імпрезами і заживає їх, як ліки, кроплями і завше з думкою — чи не час вже перестати? Всякі подібні імпрези треба відвідувати лише тому, що ви так хочете, а не тому, що инші так роблять. В справах смаку, кождий повинен бути своїм власним судією.

Але се звичайні річи. Важніше є, що час — се дуже інтимне поняття. Його ніколи не вдасться виміряти годинником. Він залежить від напруги нашої уважливости. Можна приставати з якоюсь людиною або річю годинами, і ніколи властиво не запізнатися з ними. Але можна уділити якійсь людині або річи лише коротку хвилинку, але за те цілковито і неподільно. Се справа, яка торкається інтимних глибин людської істоти. Лише „цілі люди“ можуть в цілости довершити якоїсь річи. Але вониж довершать її, не марнуючи часу. Вони потрафлять зробити богато, матимуть богате життя. Вони най-

близше підійдуть до таємниці часу. Бо остаточно ся таємниця полягає на тім, що час скороминучий, тінь, подмух вічного. Не жити для часу, але бути житєздатним для вічности, ось в чім ціла таємниця.

Курт Ріс

Пан Голівуду

Справжній пан Голівуду, се доктор А. Ґ. Джяніні.

Мало людей знає його могутність, а ще меньше бачить його при нагоді звиджування Каліфорнії. Доктор Джяніні, се банкір. Він президент Американського Банку. Його бюра є в Льос Анджельос, на Спрінґ Стріт, вулиці фінансієрії.

Доступ до нього нелегкий. Навіть найбільшим продуцентам вдається його побачити щойно по тисячних заходах і на дуже коротко. Завдяки спільним приятелям можу його побачити.

Се невелика, худа людина з обличям замітно інтеліґентним. Має шістьдесять літ і щойно починає сивіти. Підчас цілої розмови він акомпаніював своїм словам ґрафічними рисунками на картках бльок-ноту, абстрактною проєкцією своїх думок. Скінчивши виголошувати якусь думку, він дре картку, вкриту гієроґліфами, кидає її до коша і наново смарує чисту картку.

— Перед двацятьма роками — оповідає він — був я заступником президента італійсько-каліфорнійського банку. Мешкав в Сан-Франсіско. В тих часах перші „люди з фільму" починали влаштовуватися в Голівуді. Поважні підприємці вважали їх линвоскоками. Недовірювали їм і ніякий банк не думав навіть про те, щоби признати їм якийнебудь кредіт. Було щось, що видавалося ненормальним в початках фільму. Було се занадто подібне до вандрівного цірку або ярмарку. Товар фабрикований у Голівуді мав у собі щось невловимого для серіозних банкірів... Але я підходив до справи під иншим кутом бачення. Мене зацікавили ті початкуючі фільмові продуценти і я познайомився з неодним з них. Більше з замилування до авантюрництва, аніж з якоїнебудь иншої причини я позичив їм трохи грошей, а вони потребували грошей страшенно... Вони працювали важко, були вдячні і точні в речинцях платности.

— Є фактом, що вони всі були в лапах лихварів, які мали тільки одну думку, злупити останню шкіру з новоутворених спілок. Коли я став президентом Іст Рібер Банк у Нюйорку, мав я в своїх руках значно більші можливости, а що кінематоґрафія почала направду мене цікавити, я почав ширше і правильніше помагати фільмовим студіям в Голівуді. Придбало мені се богато ворогів

— Чому?

— Мали мене за божевільного. Через довгий протяг часу есконтові банки вперто не приймали векслів кінових продуцентів... Але чи знаєте, завдяки кому ті останні змогли вкінці зібрати фінансову поміч у висоті міліона долярів?

— Ні.

— Завдяки Чарлі Чаплінові... Коли я побачив „Хлопчину“ в одній з екранових саль, я не вагався. Чаплін потребував 500.000 долярів і я їх йому дав. Діялося се з початком війни, в добі, коли Ліберті Бондс були дуже популярні. Жартуючи, сказав я до моїх приятелів: „Умістити 500.000 долярів в „Хлопчині“, се певніша льоката, аніж умістити 500.000 долярів у Ліберті Бондс“... Мені закинули брак патріотізму. Але по пятьох тижнях повернулися мені гроші. Помогло се банкірам зрозуміти, що кіновий промисл не є гірший від инших, під тим зглядом. Можна сказати, що Чарлі Чаплін здобув Вол-Стріт для фільму.

— Але — додає з усміхом Джяніні — я мав перевагу над моїми конкурентами і я заховав її надальше.

— З самого початку — продовжує мій співрозмовник — риск був досить поважний. Я мусів довіряти мойому особистому осудові і коли якийсь сценарій або проєкт мені подобався, я кредітував, навіть якщо продуцент не мав ніякого досвіду. Пізніше я змінив методу. Сьогодня позичаю тільки продуцентові, якому вдався вже якийсь фільм... Авантюрнича доба минула, кіно стало тепер добрим бізнесом.

Питаю пана Джяніні, чи мав він часто недобори.

— Здивую вас, коли скажу, що майже ніколи я не втратив гроша, а тепер уже не на продуцентах будую мої обчислення, але на доходах, вплачуваних ріжними кінотеатрами безпосередно до кас моїх банків... Не зважаючи на те, я далі плекаю звичай особисто оглядати всі великі фільми, заки їх розсилається по кінах.

— Але в який спосіб знаєте, що такий або инший фільм увінчається успіхом?

— О, дуже просто. Я збираю до себе яких десять дівчат у віці від вісімнацять до двацять літ і велю їм оповідати сценарій. Якщо він їм подобається, я певний, що не помиляюся... Жінки, а головно молоді дівчата є в нас найбільшими арбітрами екрану.

Голівуд продукує річно 1,500.000 метрів фільмової бинди. Кошти продукції вагаються поміж 120 і 140 міліонами долярів. Доходи брутто всіх кінотеатрів Америки дають пересічно 850,000.000 долярів. В 1929 вони перейшли один міліярд.

Вісім великих спілок Голівуду продукують самі тільки 350 фільмів річно, а їх кошти сягають від 110 до 115 міліонів долярів. Пересічний кошт продукції одного фільму є отже 300.000 долярів.

В одній тільки Америці 80 міліонів людей відвідує кіно протягом тижня. В цілому світі — 255 міліонів.

Не перестаючи балакати, пан Джяніні заповняє свій бльокнот таємничими цiфрами та рисунками. Підчас коли він говорить і описує мені фінансовий механізм Голівуду, мимоволі порівную той великанський промисл до подібного промислу, до касіна гри в Монте-Карльо.

На ділі все те дуже просте: банк видає величезні грошеві суми, але звороти не є меньші. Все виходить з банку і все до нього повертає. Є се величезна гра і величезне підприємство, вповні зцентралізоване.

Починаю розуміти астрономічні платні, величезні кошти, неімовірну марнотратність. Все те не має більше значіння, аніж жетони до гри на зеленому сукні. Гроші, що їх видають в Голівуді, не мають більше вартости. Се не є гроші продуцентів, ані гроші великих спілок. Гроші є тут тільки акцесорієм як і все инше.

Зрештою, хоч і які екстраваґантні платні одних і других, вони видавані майже з місця і завжди кінчать свою вандрівку поворотом до залізних кас пана Джяніні. Є се напів монополева господарка, але з одним напрямком.

Треба підчеркнути, що вісім великих фільмових спілок, дарма, що вважають їх конкуренційними, всі фінансовані одним джерелом, а так звана конкуренція, се тільки реклямовий трік.

Одно прізвище тиснеться мені на уста: Рокфелєр.

Знаю, що справжньою потугою за банком Джяніні є Рокфелєр. Оповідали мені, що тому власникові половини каліфорнійських теренів прийшла чудесна думка до голови: зробити з них батьківщину кіна, щоби збільшити вартість своїх посілостей.

Бачена з тої точки погляду, вся кінова промисловість є тільки велитенським реклямовим підприємством, рід світової постійної вистави, якої завданням є звальоризувати якусь частину плянети, приналежну до п. Рокфелєра.

Виходить з того, що цілий світ, який платить вже пану Рокфелєрові оплату за кождий метр, проїханий автомобілєм, платить йому ще й инший податок за кождий метр фільмової бинди.

Очевидно про те я не говорю панові Джяніні. Ставлю йому останнє питання:

— Що діється, коли якийсь продуцент має фільмові труднощі? Як трактуєте тих, що роблять фільми дещо занадто мистецькі, або дещо заінтеліґентні, щоби вони могли подобатися ширшим масам?

Пан Джяніні дає мені типову американську відповідь:

— Як можете вимагати, щоби я тратив час з такими, яким не щастить?

Ілько Бут

Просто з мосту

Надзвичайно веселі річи пише нераз *Prosto z mostu*. Тяжко поминути їх мовчанкою, не познайомивши з ними наших читачів. К. Ст. Фрич пише в ч. 2 того тижневика в статі *Українське питання*: „Амбіція наша і проґрама, що повертає стало в ріжних публікаціях — навіть найсупротивніших собі переконань — се прімат над словянською середною Европою“.

Амбіція, як бачимо, широчезна. Щось як амбіція покійного (В. Й. П.!) німецького пастора д-ра Наумана з його *Міттельевропою*, яку він так чудово задумав і яку перекреслили в Версайлю Клемансо і Льойд Джордж, бо не мали зрозуміння до подібних концепцій... Але се не важне. Важне те, що — на думку п. Фрича — частиною тої „словянсько-середної Европи“ є і „Україна, якої нині, на жаль, нема, але яка була“. К. Ст. Фрич хоче, щоб вона повстала наново — така його амбіція. О, зовсім безінтересовна — хтоб смів його про се посуджувати? — зовсім ідеалістична, а її головна мета — „відзискати для Европи Україну“... К. Ст. Фрич є таким европейським патріотом, таким відданим її прихильником, так прагне для неї — лише для неї — всього доброго, що хоче відзискати „для неї“ оту Україну.

Щож треба, щоби того великого діла довершити? До сього „треба і самим направду бути Заходом. Треба мати внутрішну міць, щоби могти йти з апостольськими гаслами“. І за брак того — обвинувачує його земляків Дмитро Донцов... Так бодай пише автор. Шануємо його ідеалізм і безінтересовний запал, але — всеж таки треба бути трохи стислішим. В своїй статі (*Чи Захід*), яку, мабуть, має на думці п. Фрич, — Донцов лише стверджував факт — „брак апостольського духа“. Але когось за сей брак обвинувачувати?! Робити комусь з того закид?! Нічого подібного в тій статі (*Чи Захід*) не було. Її автор зовсім тим браком не смутився і цілком не прагнув його усунути. Мали ми своїх апостолів Кирила й Методія, отже нащо нам инших? Та се між иншим, щоби ствердити зайвий раз одну з чисельних „помилок“ журналістів, які охоче прагнулиб шукати симпатиків своїх думок там, де їх нема. Перейдім до суті річи, а суть річи — незаспокоєна амбіція п. Фрича. Ту свою амбіцію чи мрію він думає тим легше здійснити (на шпальтах своєї часописі), що „з точки погляду історико-соціольоґічної, Україна — се в значній мірі твір Польщі та її культурної атмосфери“. Правда, сей погляд заступає і такий великий учений, як проф. Гандельсман, але мені, ляїкові, насувається сумнів: чи нема тут — якби то сказати — пересади? Таж Україна, давня київська Русь, істну-

вала вже від IX чи навіть VIII віку, і потім протягом більш ніж півтисячі літ підлягала культурним впливам Візантії, варягів, Литви, а не тим, на які вказує п. Фрич. Починаючиж від половини XVII чи від кінця XVIII в. теж иншим впливам... Очевидно, вільно кождому ідеалістові бути закоханим в своїй ідеї, хочби вона мала вигляд фікції, марева в пустині. Не відмовляємо сього права і п. Фричеві. Але що сказати, коли хто намагається на тім мареві, на тій фікції, збудувати цілу проґраму зовнішної політики? А якраз се і робить п. Фрич. Виходячи з тої своєї ідеї, він пише, що над Дніпром повинна повстати „Україна, створена нами і для нас, як певного роду наше Манджу-Ко".

Правда, чудова проґрама? Але маленька нельоґічність. К. Ст. Фрич уважає себе чемпіоном Заходу, хоче бути його апостолом. Коли так, нащож він позичає свою проґраму з Азії? Бо сеж японський винахід, ота Манджу-Ко. Коли хто хоче бути европейцем-західником, то йому більш пасувалиби не такі взірці, як Японія і Манджу-Ко, а скажім, Еспанія і Портуґалія, Франція і Німеччина і т. д. Зрештою японська концепція зродилася в специфічних обставинах, бо Манджурія має щось 20 міліонів людности, а Японія понад вісімдесять. В випадку п. Фрича до сього далеко... Бачучи сам, що в його проґрамі більше амбіції ніж змісту, він підкреслює, що свій плян пропонує не з еґоїстичних мотивів, а для добра — самихжеж наддніпрянців. Спершу було — „для Европи", потім — „для нас", а тепер вже для наддніпрянців. Мало тут, очевидно льоґіки, але амбіції досить. Отже, автор твердить, що коли їм той плян не засмакує, то доведеться хіба „набрати сумніву до життєвих і державницьких здібностей українського народу" над Дніпром. Се все одно, що сказати: „я гадаю так, хто не згоден, той дурак". Бо тези своєї п. Фрич аж ніяк не обосновує. Чи її можна обоснувати?

Мені дуже прикро розчаровувати п. Фрича, але — оскільки знаю наддніпрянців, племя дике, некультурне, а головно — невдячне — воно таки мабуть не виявить бажаних авторові з *Prosto z mostu* „державницьких здібностей". Знане з упертости, се племя не любить, щоб йому вмовляли, в чім полягають його інтереси. І з тим ніхто мабуть нічого не вдіє.

Навіть проф. Гандельсман. Бо сей в своїй, праці про кн. Адама Чарториського пише про се „міттельевропейське" месіянство те саме, що і п. Фрич. П. Фрич робить сам собі печатку made in Europe і, „нічто-же сумняшеся", кладе її на своїй месіянській ідеї. Те саме робить, тільки з ширшим розмахом, проф. Гандельсман. Бо замісць европейської, уживає другої саморобної — „загально-людської" печатки. Пише, що месіянство, про яке пише, „хоч і має спеціяльне завдання на сході Европи", але є направду „загально-людським". А звідси вже кождому розумному ясно, що хто до такого

месіянства не мавби зрозуміння, той взагалі є заскорузлий егоїст, коли не просто шовініст...

Признаюся, що й на се не маю ради, ані потіхи для автора тої взнеслої ідеї. Хто напр. читав *Пожоґу* талановитої письменниці, пані Косак-Щуцької, той здає собі хіба звіт з невикорінимої заскорузлости наддніпрянців, як і їх повної нездібности присвоїти собі — несену їм з таким ідеалізмом — якубто не було „загально-людську" ідею. Насувається мимоволі питання: нащо метати бісер перед тими, що на нім не розуміються?

Хтось мігби думати, що пп. Фрич і Гандельсман се білі круки. Але так не є. В ч. 4 *Prosto z Mostu* маємо статю В. Васютинського на ту саму тему. В статі *Для трох ставів гребля*, автор — новий Геракль — мабуть дуже поблажливо, згори наділ, дивиться на „мінімаліста" п. Фрича! Бо пропонує — ні більше, ні меньше — як збудувати греблю поміж трома „ставами" — Балтиком, Адріятиком і Чорним Морем. Для новітнього Ґулівера серед піґмеїв, ті моря — се просто собі „ставки", які, як схотіти, то й переплюнути можна. Такі собі ковбані, де він може хлюпатися, пускати кораблики, і де йому — якто кажуть — море по коліна.

Щоб ту греблю здвигнути, треба мати вплив на „меньші" держави середнд-східної Европи. А що серед тих держав нема київської України, що так болюче і альтруїстично відчуває п. Васютинський — то лагодиться він і її збудувати. Лише і щодо його проєкту, на жаль, я маю сумніви... Бо вінжеж каже, що народ український повстав щойно в XIX віці. Якто, є ще народи аж з такою пізною метрикою?! І з тих молокососів можна створити державу?! І обидва автори пишуть в тій самій часописі?! Якжеж тоді один каже — що наш народ від віків зазнав на собі добродійства західної цівілізації, а другий — що того народу до недавна взагалі на світі не було?

Тою самою модною проблємою займається і п. Ґурскі, — четвертий в спілці, в своїй свіжій книзі про *Niepokój naszego czasu.* Хоч є скромніший від попередних. Він не жадає від тих, кого своєю ідеєю прагне ущасливити, неможливого: ні „державницького змислу", ні зрозуміння до „загально-людських" ідей. Як пише про нього з похвалою одна варшавська часопись, у п. Ґурского — „під адресою українців висунений властиво лише один практичний постулят, одначе умотивований найщиріше і найбільш переконливо, постулят відкинення східної абетки і приняття латинської". Тільки зміни абетки! Направду, українці булиб останніми невдячниками, якби той постулят відкинули — кажучи абстрактно. Бо далиби тим яскравий доказ, що про Захід лише харамаркають, і взагалі „крутять", а про ніяке „разделеніє" з москалями і не гадають...

Але і тут — коли розглядати справу конкретно — тис-

нуться мені сумніви до голови. Постулят ніби й слушний і мудрий, але — чи викональний? Щодо мене, то мені він нагадує такий самий, або подібний до нього, постулят блаженної памяти царя і самодержця Олексія Михайловича, Петрового батька. По переяславській умові, від українців, що прибули до Москви, зажадав він „крепка в вере свідетельствавать", і пірвати з західними впливами. „Разделеніе з паляками сатваріте — казав він — как вераю, так і чіном, хахли, катория у вас на ґалавах, пастріґіте"...

Такий був його царський постулят. Ніби і чого легше? Але хохли уперлися і не хотіли стригти „хохлів" на голові. І що з того вийшли за хрії! Аж нарешті таки надумалися, і — постригли... Та ось і триста літ не минуло, а ціла Україна знову, мов за часів Святослава, — зароїлася чубатими, а цірулики тільки і робили, що фризували нових аматорів „оселедців". Прийшли „товариші" і постригли хохлам „хохли" знову, але чи надовго?

Так само і з постулятом п. Ґурского. Ніби і слушно — пощо „оріґінальствувати" з якоюсь там кирилицею? Що то має за сенс? Але — конкретно, практично — хто його знає, чи сей постулят викональний... Або й той другий з Манджу-Ко. Колиб бодай та Наддніпрянщина складалася з ріжних народів, як от полтавців, кримчаків, кубанців, кишкоїдів, обливанців, як Китай — з китайців, монґолів, манджурів, шанхайців, — ну то ще-ще. А так? Таж самі згадані автори кажуть, що там — один народ...

Є богато гарних постулятів і проєктів, але боюся, чи не стрінуть вони у тих, яких ними ущасливити збираються великодушні альтруїсти — такогож незрозуміння і невдячної репліки, як свого часу — у наддніпрянської голоти — стрівлист потужного володаря Боспору — турецького султана?

Степан Луцик

Вистава Олекси Грищенка

Збірна вистава малюнків Олекси Грищенка, що її відкрито дня 4 грудня м.р. в двох кімнатах *Просвіти*, перетривала майже цілий місяць. Як на убогий в мистецькі імпрези сезон, се доволі богато. Щоправда, можна було дечого більше сподіватися по самостійній виставі Грищенка, маючи в свіжій ще памяти декілька знаменитих його картин як *Корсиканський пейзаж* з 1931 р. на виставі в Національнім Музеї, *натюрморт* з раками і морський пейзаж з 1932 р., *Кап Мартен* і ще одну — дві „маріни" з попередніх вистав. Та про се дальше.

На теперішній виставі Грищенко заступлений самими

тільки пейзажами і мабуть в сім жанрі він чується найкраще, а особливо тоді як малює море. На трицять олійних картин, що були на виставі лиш декілька краєвидів, позбавлених морського сюжету; решта все в меньшій або більшій мірі звязана з морем. Коли до того зважити, що всі ті праці в перекрою огляд Грищенкової малярської творчости за десять років, то не тяжко дійти до переконання, що морю присвячує мистець найбільше уваги. Морська стихія найкраще відповідає його малярському темпераментові, що завжди шукає в природі того, що творить її найцікавіший сенс: дінамічного, стихійного напруження. Даремне шукати серед малюнків Грищенка „настроєвих" краєвидів; вони звичайно якісь суворі й буденно шорсткі, як сама природа. Навіть тоді, коли сонце щедро золотить її своїм промінням, а земля і море купаються у повені світла. Грищенко завжди вміє розкрити перед нами чар природи: її первісне неприступне, майже дике обличя. Все одно, чи се будуть береги Бретані чи гори Корсики, чи горячий Кап Мартен, Еспанія, Портуґалія, чи забарикадований твердинями, касарнями — Тульон. Пейзаж Грищенка, се ніяка декорація для сцени, де має відбуватися якась дія; се сама драма, вічний конфлікт ворожих собі елементів, моря і землі та її рослинности, як се відчувається в капітальних краєвидах з Бретані та Корсики. Всеж таки в тій похмурій суворости Грищенкового пейзажу криється справжня, нічим не підфальшована краса, що її відчуваємо подібно, як се иноді буває з мандрівником, що проходить незнані околиці й мимо трудів і небезпек з радістю приймає сильний подув гірського вітру. Хочу сказати, що малярство Грищенка є висловом його здорового світовідчування з широким розмахом, при повній свідомости траґічних моментів туземного буття. Звідси його мужеський стиль, що дозрів у довгій борні за питомий плястичний вираз малярського темпераменту.

Нелегко є очеркнути малярство Грищенка, підпорядкувати його якомусь напрямові чи школі. Безперечно можнаби найти деяку анальоґію, чи радше зближені познаки поміж творчістю Грищенка та сучасними мистцями „паризької школи" (Фрієс, Вляменк), але се ніяк не вирішує самої справи. Малярство Грищенка аж надто індівідуальне, щоби можна його помістити в рамах якоїсь теорії. Ще найбільш помітний в малярстві Грищенка сильний відгомін імпресіонізму, хоч не бракує тут деяких прикмет експресіонізму, а навіть кубізму, як от в пейзажах з архітектурними мотивами (*Церква в Льот і Тульон*). Поважний вплив на формовання мистецького обличя Грищенкової образотворчости мав теж і Сезан та його наслідники. А однак того всього ще замало, щоби повстала мистецька індівідуальність; треба великого запасу життєвої енерґії та невичерпаного малярського темпераменту, щоби в метушні меньше і більше екстраваґантних „ізмів", уміти сказати своє тверде слово й найти признання навіть серед чужих. Найшов його Грищенко.

Хоч Грищенко на свою збірну виставу до Львова не прислав найкращих творів, то всеж таки декілька морських пейзажів з Бретані та деякі еспанські краєвиди, вповні вирівнували недотягнення імпрези.

Найсильнішим під оглядом чисто малярським як і емоціональним був морський краєвид з Бретані (ч. 25) вдержаний в сіро-бронзово-зелених та синіх кольорах і з відповідними переходами тонацій. І так на першому пляні сіро-бронзові скелі побережа вдержані в теплій тонації. Тут ледви зазначені дві постаті моряків, що майже незамітні серед твердих, пошарпаних ґранітових скель, виглядають радше на примари людських істот. Небо заснувалося тяжкими оловяними хмарами здається не меньш суворим від океану. А хоч зелено-синій масив моря ще незначно похвильований, то здається не довго ждати, як зачнеться наступ розшалілих хвиль, на ґранітовий беріг.

З технічно-формального боку сей пейзаж мальований по майстерськи. Хоч як скромні засоби вислову, мало ефектовний мотив, невелика колірова скаля, то все те вистарчає Грищенкові, щоби при помочі малярської дісціпліни та доцільного зріжничковання фактури, дати незвичайно переконливий твір, транспозіцію живої дійсности.

Подібним, щодо емоціяльного насичення та технічно-малярського виконання, був другий краєвид з Бретані, *Бель Іль* (ч. 21). Несамовито екзотично стирчать рештки ґранітових скель понад розгукане плесо океану, немов кидають йому визов і пнуться нестримно у височінь, щоби стягнути на себе лють простору, виповненого тяжкими сірими хмарами та електричним струмом. Тяжко переказати словами, сей драматізм Грищенкового пейзажу; його треба передовсім відчути, а се не таке доступне, якби здавалося, навіть тоді, коли маємо перед собою картину.

З инших експонатів звертали на себе увагу ще один-два морських краєвидів з Бретані, *Альбарасен* (ч. 30) з Еспанії і *Полудне в Кап Мартен* (ч. 26) зі соковитим кольоритом буйної полудневої рістні, хоч може надто фраґментаричне і композіційно недоведене до якоїсь малярської концепції. Решта виставлених картин, се бравурні студії пейзажу з незвичайно свобідною малярською технікою, що часами перемінюється в ґротескову іграшку (Кап Мартен ч. 4). З пятьох корсиканських краєвидів, що були на тій виставі, ніодин не дорівнував *Корсинському пейзажеві* з 1931 р., який остав у Національнім Музею.

Ціла серія виставлених акварель з Кап Мартену — мало цікава і ледви чи потрібним було їх приміщувати на виставці, бо вони ніяк не дорівнували иншим експонатам. Краще було би обмежитися до кількох ґвашів зі Стамбулу, з яких *Дервіші*, *В кафе*, та *Вуличка біля базару*, звертали на себе увагу оріґі-

нальним компонованням колірових площ та упрощеного рисунку.

ВІД РЕДАКЦІЇ Щодо кождого мистця, якого величають українським мистцем, оправдане питання — чи лише ми його уважаємо за українця, чи за такого він уважає і сам себе? Се — в наших обставинах — дуже складна і важна проблема. Чи Грищенко є українцем? Чи почувається ним? Деякий матеріял про се маємо в його ж таки, люксусово виданій в Парижі книзі — Alexis Gritchenko — Deux ans à Constantinople, journal d'un peintre. Edition Quatre vents 1930 Paris p. 295.

І ось, прочитавши її, читач, який тішився великим українським мистцем — встає розчарований. Правда, на самім початку книги є присвята від автора, »українського волоцюги« як він сам себе зве. Правда, і далі він нераз згадує Україну. Але переважно коли? На свята, коли почув на вигнанні українські пісні, коли затанцював гопака (ст 254, 167). »Нашу дорогу і далеку Україну« йому пригадують — кукурудза, бандуристи і ковбаса (48, 133); спогади в нім про Україну збуджує також читання Щоденника Башкірцевої з описом народних свят (48). А поза тими емоціями? Поза тим, Грищенко представляється нам, як росіянин. Він нотує: »сьогодня російський Великдень«, в сенсі — наш Великдень (93); російську культуру зве — »нашою культурою« (151), староруських варягів зве »російськими варягами« (89); Київ, Суздаль і Москву — разом називає »вогнищами нашої культури« (16), пише — »наш Іван Великий в Москві« (37); для нього російський маляр Айвазовський є — »наш Айвазовський« (267), хоч рівночасно є і »наша українська Роксоляна (269). З 6-ох його книжок — пять написані по російськи, одна — по французьки, власне ота, що ми навели висше. Передмова до сеї останньої книжки зачинається словами: »для нас росіян« (13). Той самий вираз повторяє Грищенко нераз (16, 195). Чорне море і Севастополь — для нього теж Росія (21). І себе самого кількакратно зве він »російським малярем« (169, 171, 181). Отже чи маємо уважати Грищенка за українця і за українського маляра, коли в своїй власній книзі він себе за такого не уважає? Він властиво уважає себе і за українця і за росіянина; гопак, ковбаса, пісні — се »наше«, але Москва й Айвазовський, ціла російська культура — теж »наше«. Се психіка типова для тої категорії людей, що її прийнято називати »малоросами«, себто gente Ruhtenus, natione Russus. Тільки, що тепер се звучить инакше: gente Ukrainus, natione Russus. От як є французи, які рівночасно є провансальці чи пікардійці. Колись деякі читачі кепкували з ЛНВ за те, що з Марії Башкірцевої »зробив українку«. Але Марія Башкірцева — ставилася до росіян як до чужих і Росію нена-

виділа. Грищенко — Росію любить і себе виразно за росіянина уважає. Чи не робимо йому кривди, силоміць тягнучи до себе? Щождо його книжки, то осмілюємося сказати, що ліпше булоб для нас, якби він в ній отверто і всюди заявляв себе росіянином і ні слова не згадував про Україну. Бо так, як та книжка написана тепер, чужинець слушно думатиме, що Україна — се собі такий російський Прованс, а українці — се таке собі російське племя, яке — хоч має свої деякі особливости (в царині хореографії, кулінарства і пр.), але щодо культури і патріотизму — се такіж самі росіяни, як з Суздаля чи Москви. Чи се баламутство в наших інтересах?

Сі замітки робимо без тіні охоти шкодити Грищенкові, як талановитому маляреві. Лише, щоби вияснити справу (може маестро захоче остаточно національно — »самоозначитися«?) і також поставити перед нашою читаючою публикою важну проблєму, над якою варта призадуматися...

Стефан Льозан

Діктатор-фіялка

(з французького)

Сю історію завдячуємо ми Times'ам, і вона направду, досконала. Є в Москві самоходи. Досі вони мали дві розпізнавчі бляхи з нумером самоходу: одну напереді, другу позаду. Коли нагло — два тижні тому — приходить приказ з Кремля, негайно усунути бляху зпереду. „Що се малоб значити?“ — питалися чужинці, замешкалі в Москві. Бо „тутешні“ ніколи ніяких питань собі не ставляють. Колиб вони дістали приказ ходити на голові, вони уважалиб і се за щось цілком нормальне.

——

Затягнувши інформації, в посольствах відразу відгадали причину нового розпорядку. Самоходи, яких в Москві дуже мало, обслуговують переважно консулярних урядовців. Коли вони мають бляху не лише позаду, але й напереді, їх ще здалека відразу розпізнають, і льояльний московський народ вже здалека — з нумеру — пізнавби напр. самохід Сталіна або „папаши“ Літвінова, або славного маршала Ворошилова. Отже льояльні громадяни, що як відомо обожають своїх провідників, в таких випадках спішать, зупиняються на рогах вулиць, голосно витають дорогих вождів, підносять руки і пр. Нераз вже — в таких випадках — бачили, як жінки в гістеричнім захопленні кидали в бік самохода китиці квітів, а навіть хусточки. Сталін є такий добрий, а Ворошилов такий гарний, що ніхто не стримається, щоби не післати їм назустріч оклики радости, обожання і відданости.

Тимчасом Сталін — се передусім людина несмілива і скромна. Коли виїздить з Кремля, — що трапляється не часто — він не любить, щоби на нього звертали увагу. Не любить столковиська на вулиці, якою їде. А особливо не любить, щоби йому щось кидали. Коли він бачить, як розтинаючи просторонь, летить на нього китиця квітів, то просто паленіє або навіть дістає нервовий „шок". Він воліє мовчазну відданість і тиху, а особливо нерухому адорацію. Воліє переїхатися неспостережений, воліє уникати всякого виріжнення. Бо він — як ми сказали — людина скромна і несмілива.

———

Ось чому від тепер його самохід, так само як і всі инші московські самоходи, матимуть розпізнавчу бляху тільки позаду. Таким чином їх розпізнають аж тоді, коли вони вже промчаться геть, коли вже будуть далеко. Правда, завдання поліції тепер буде трохи ускладнене, але совєтська поліція є на височині всякого завдання, навіть найскладнішого.

Зрештою, таким розпорядком Сталін дає велику науку иншим діктаторам, які завше відчувають потребу збирати довкола себе юрбу і мають бажання, щоби вона витала їх.

Сталін — се скромна фіялка. Се навіть не звичайна, а теплярняна фіялка: вона розвивається лише під шкляним кльошем.

Олег Штуль

Старий крам

Коли якась ідея зростає і шириться, до неї примазуються сноби. Ті, які хочуть бути чимсь, але нічого свого створити — не здібні. Не зупиняє їх те, що коли та ідея родилася і ставляла перші болісні кроки, коли її тайно і явно поборювали, коли ще не була популярна, вони були проти неї.

Переходить такий етап кожда ідея. Переходить її отже і українська націоналістична ідея, бо вже має чималу купу приплентачів, „тоже-націоналістів", яких починає розпирати бажання бути поміж творцями нового, бути коло оріґінального. Часто соломяний вогонь гарно спалахує і люди, вдарені притягаючою силою нової думки, в надії на її швидку перемогу, — нераз біжать на переді лави з окликами на устах. Але під ногами каміння, вояк у лаві тяжко узброєний, крок зашвидкий, не стає віддиху, горло пересихає, в очі летить соломяний попіл, і слабші починають відставати. Декого усувають, щоб не заломлював лінії рядів. Дехто переходить до противника, дехто стає мародером. Але мародерство річ переходова й не тішиться симпатією. Тоді ватага мародерів вирішує: пора за щось взятися. Добирається трохи молодих, що хо-

чуть себе за всяку ціну проявити і так обєднуються „в певну ґрупу однодумців“[1]).

Треба причепитися до чогось реального, але заразом треба бути „панною з доброго дому“, треба мати „добру опінію“ і зверхній стемпель, який „бравби“, може щось з того і вийде. Отже, друзі, хто куди — в імя „позітивної України“, а не в імя бігу по гострих камінцях, а на устах з „мовчазною відданістю“ своїй кліці. І починається діяльність, і то дуже штудерна. Націоналістичний рух — не прийме, а ненаціоналісти — річ занадто знана і досить безвиглядна. Отже залишається фах „тоже-націоналістів“, видаються маніфести всяких певних і непевних „ґруп однодумців“. Повітря лящить від бубнів, пищалок, лайки і захвалювань свого краму, що ось свіжо появився на нашім убогім досі ринку. Рекляма — найважніше, а в ній дозволені всяка демаґоґія і натягання. Виставляють свої рундуки з преріжними написами і кричать: — тут дістанете дуже дешево патент на державника імени Петлюри. Оріґінальну „позітивну Україну“ — одержите лише в нашого колеґи. У ньогож — „мовчазну відданість“, „джерело великости українця“ — за безцін, бо фірма, що істнує вже від 5.000 років бере під увагу обставини, в яких ви перебуваєте, всі слабости вашої натури. Свій до свого! Всі до нас! Ми свої, ми ваші! Ми від народження націоналісти! Ми лише леґальні наступники славних історичних традицій! Ми — справжні націоналісти! Тому не йдіть до *Вістника* нізачим, бо там лише старі річи на складі, там маланюківський песімізм. У насжеж — найновішого винаходу оптімізм серії 1938. Отже всі до нас! Гальо-гальо! Рожевенькі і солоденькі оптімістичні медівники і цукерки!.. Так як на базарі поліського містечка.

Найвисший час стукнути кулаком по прилавках і перервати захвалювання сахаринових солодощів голосним окликом — досить! Вони промовляють в імени української молоді... Яким правом? Хто се є та „певна ґрупа однодумців“? Оті — „ми“? Так сеж маленька кліка, що сама не знає, на яку ступити: чи наумлювати польську ендецію по бюлєтинах, чи лаяти Донцова і безчестити тих, що не з власної волі не можуть відповісти, чи знову висловлювати свою пошану до тогож Донцова[2]). Що за прекрасні „однодумці“! Вони не можуть пристати до націоналістичної ідеї, але виразно її заперечити — теж не сміють, бо тоді поставилиб над собою хрест. Звідси їх смішні скоки. Ще недавно вони називали большевізмом боротьбу III-ої Німеччини за свою честь, а згоду на Версальський договір-діктат — добровільною умовою. Чи люди з такою психікою здібні на переродження в дусі нової ідеї? Ще недавно вони вірили в „утворення міжнародної сили, яка направлялаб цілий світ до мирного і справедливого життя“[3]), тепер — вони „тоже-націоналісти“! Ще недавно сидів в них

---

[1]) *Бібліотека укр. державника* т. І ст. V Варшава 1937.
[2]) *Трузуб* Париж ч. 15 і 38 м. р.
[3] і [4]) *тамже* ч. 4, 8 і 13 1932 р.

солодкавий задух, що наказував викрикувати „слава“ на честь видатного масона[4]), а тепер вони — „тоже-націоналісти“! Тепер вони мають обняти провід над націоналістами і взагалі над нацією і репетують: вже все добре, перекінчиків не треба вже викривати, протимосковська „чуйність українських мас стихійно зросла“ і т. п. Се ми знаємо, і знаємо, з якими великими жертвами боролися за се тисячі націоналістів, але раптом реклямовий комі-вояжер заявляє, що всю ту акцію започаткували лише вони, „мобілізуючи до неї... всі реальні і живі сили українські“[5]). Хто сьому повірить? Але комі-вояжер не заспокоюється, він притягає сюди пієтізм мас до Симона Петлюри і заявляє своє монопольне право прикриватися сим імям, хоч Петлюра на жаль вже не живе, а коли хтось має змогу поправляти його заповіти, то се не значить, що він їх правильно інтерпретує. І ся манія великости можеб і дала їм заспокоєння, колиб не *Вістник*. А так — при комі-вояжерах опиняться не ті, що живуть націоналістичною деєю, але тільки „тоже-націоналісти“. Чому? Бо не допускає *Вістник*, і тим очевидно, „нищить Україну“ — отже знищити його, знищити однодумців *Вістника*, знищити тих, кого *Вістник* або *ЛНВ* виховав і виховує. Знайдуться комбатанти на се охочі. Не забракне тих, що здалека зачнуть підсовувати інсінуації, знайдуться донощики і чого тільки не знайдеться серед ріжних ґруп однодумців?

А яка метода стосується? Очевидно та, що здала неодин іспит — розбити зненавиджений рух на частини, повідривати верхи від низів, щоби скінчити криком — не туди дорога! Ходіть до нас, у нас... І знову захвалюють свій крам, видають брошури, де опльовують націоналізм, який колись боронили, і той *Вістник*, в якому дебютували, і який перестав користати з їх співпраці або за пляґіяти, або за „лицарське“ відношення до журналу і колеґ. Вони аж тепер прозріли в 1937 році, або в 1936, аж тепер побачили всі „помилки“ в *Націоналізмі*, що вийшов в 1926! Побачили аж тепер, що у *Вістнику* нема індівідуальностей, ні літератури (відколи не стало там їх). І вониж — разом з тим — теж націоналісти і на тій підставі критикують націоналізм.

В них передусім оптімізм. Нащо творити течію, що малаби гостро окреслювати форми, що не дозволялаби хитатися ні в право, ні вліво? Пощо „ставати на сторожі“? Пощо впроваджувати поділ на ваших і наших? Пощо демаскувати хиби і причини слабости, коли „всяк злак на пользу Україні“? Коли факти „йдуть своєю дорогою і їх вже не треба ані доводити ані розкривати“? Соціяль-ідіотів вже нема, українській нації лишається тільки йти по соняшній дорозі в рожеве майбутнє.[6])

Чи можуть вони говорити инакше? Мусілиж серед їх краму знайтися і малюнки партачів для невибагливої публики,

[5]) *Бібліотека укр. державника* т. І ст. VII.
[6]) *Тамже* стр. VI.

з „шляхом в майбутнє“, мальовані в ніжних жовтоблакитних тонах не з грізними чорними хмарами на овиді, а з біленькими оптімістичними „бараньчиками“... Добре сказав Маланюк — „український оптімізм виглядає здебільша підозріло“ [7]).

Ми розуміємо, що немилий їм гострий поділ на наших і ваших, але вважати анархізмом духову мобілізацію нації проти розкладових елементів, се дійсно справа досить підозріла. Сеж злочинне наркотізовання, заклик до відпруги. І се коли земля здрігається від громів, се напередодні надзвичайних подій, коли перемогти зможуть тільки залізні нерви.

Коли хтось добре розуміє думку Ніцше, що треба бути таким песімістом, який здає собі справу з ворожости оточення, бути завжди готовим до боротьби з ним, — вони счиняють крик, що се, — „дефетізм“, що все те тепер неактуальне, що тепер все гарне, все вже инше. Маланюк з своєю поезією, наставленою на сталу готовість боротьби з прокляттям наших „сарматських вад“ — для них є „загнаним вовком, що приплентався в наші яскраві часи з часів трівоги і буревіїв“ і через те „Маланюк в нашій дійсности чужий“ [8]). Але тойже Маланюк, за тіж вірші, доки був з ними (в *Ми*) вислухував такі компліменти: „варта виріжнити як завжди блискучу студію нашого співробітника Е. Маланюка“ [9]).

Такимиж нитками шиті і закиди націоналістам, що голосять лише „критику для критики“ і „абсолютний дінамізм“. Нащо критикувати тихі води? Нащо нам дінамізм, сила, боєве наставлення? Коли ми є клин південної раси поміж Балтиком і Уралом, клин, що від кількох тисяч літ має свій власний характер, призначення і традиції [10]).

Ну і що з того, що ми клин? До праць Щербаківського не маємо нічого, крім пошани за його наукову діяльність. Але чи свідомість, що ми клин зупинила большевиків перед знищенням нашої держави? Що нам поможе клин, коли не винищимо причин слабости нашої психіки? Коли знову будемо неприготовані до тяжкої і затяжної боротьби з вишколеним і нахабним ворогом? Що нам поможе свідомість, що від 5000 літ на наших степах гарцювали ріжні народи? Чому не маємо глянути в очі дійсности і з фактів тої дійсности не витягнути висновків? Але деж їх витягне ота ґрупа „однодумців“, яка замісць річниці героїчних Крут вимагає святкувати річницю... перемоги під Віднем! [11]).

І до яких абсурдів не доходять вони в своїй демаґоґії проти нас! Вони кажуть, що націоналісти не цікавляться традицією та удають, що не знають, як цікавиться наша націоналістична преса традицією і справою нашого минулого власне за закликом *ЛНВ* і *Вістника* ще з 1922 року: „Народ, його минуле і теперішність у вияві його волі, думки і почування

[7]) Е. Маланюк — *Мисли в роковини Вістник* 1937 ст. 208.
[8]) С. Доленга *Ми* Весна 1935 ст. 123.
[9]) *Ми* Зима 1934 рецензія на *Вістник*.
[10]) Ю. Липа — *Українська раса Народній Стяг* 1937 ст. 32.
[11]) *Тризуб* ч. 38 м. р.

мусять стати предметом дослідів ростучого покоління, коли воно хоче відчути і зрозуміти колективний ідеал нації, коли хоче дійти до кінця дороги, на яку вступили попередні ґенерації, що освітлюють нам шлях"[12]), бо „національний ідеал вироблюється шляхом поколінь, бо навіть останні зусилля се лише сінтеза попередних, бо нація, що не має і не шанує вчора, не матиме завтра... „Воскресають лиш там, де є могили" і де шанується старих богів".[13])

Але тим, що шукають обєднання нації, се все не важне, вони те все промовчують, бо не служить до нападу на немилу особу. Їх взагалі не варта булоб згадувати, якби вони лише нападали і нахабно лаялися, бо сеж безсоромна демаґоґія, а з нею діскусія безплідна, але вони заразже пачкують свій крам. Стають в позу, вдають обєктивних, признають і те і се, їм мовляв дорога сама ідея націоналізму, лише їх серце болить, що марнується молодь, розаґітована Донцовим. Їх болить, що молодь критикує минуле... Нехайби прочитали слова авторітетної для них особи — „зрозуміння причин програної се перший крок до перемоги"[14]).

Вони, виступаючи проти критики провансальства, назвуть істериком Хвильового, удаючи що не розуміють, що саме він зве „просвітянством" і „обивательщиною"[15]). І при сьому виступають в обороні *Просвіти* перед націоналістами, вмовляючи, як в жида хоробу, що націоналісти не розуміють ваги *Просвіти*, ті самі націоналісти, які стільки працюють в *Просвітах*. Чи се не демаґоґія? І знов жалують нас, як мало нам — поза критикою — лишається... А щож лишається їм з нашої сучасности, коли вони в ній нищать все те, що в ріжних ділянках — напр. в сучасній літературі — зробили і дали люди націоналістичної ідеї?

І се все під плащиком дружньої поради. Бож вони не проти нас, молодих, а проти *Вістника*. До насжеж у них відкриті рамена, а там мовляв, де ми тепер, станемо лише порожними гура-патріотами... Не почуваю за собою права відповідати на такі речі. Праця націоналістичної молоді є відповідю на подібні „закиди"... Наш націоналізм абстрактний? Що вони під сим розуміть? Наш абстрактний націоналізм вибивав і вибиває шкідливі бацилі з душі нашого народу. Кому се може не подобатися? Хто вважає, що се вже не актуальне, тому варто сісти в потяг Варшава-Рейовец і далі на наші села — хочаб на Ковельщину. Називають вони себе теж-націоналістами. Не нова метода. Звалиськеж колись наші соціялісти самостійниками, щоб легше перепачкуватися. Вони можуть крутити, але нам треба зрозуміти весь ослаблюючий вплив тих і їм подібних людей. Оптімізмом своїм вони сплощують все, заколисують нас і поборюють дінамізм, який є наставленням, єдино потрібним.

---

[12] і [13]) *ЛНВ* 1922 III.

[14]) *Młody Prometeusz* Warszawa 1936 n. 1.

[15]) Ю. Липа — *Українська Доба* ст. 19.

Знаходимося на ярмарку, де вереск і крик. Але не сміє нас піддурити страшна дригляста, безформна пересічність під плащем дружніх порад. Мусимо збільшити нашу чуйність. Непотрібний нам їх крам. Не полетимо на ярмаркові, підфарбовані сахаринові пирники, не притягнуть нашого ока яскраві ярмаркові олеодруки, — око наше шукає великих видив майбутнього — кинутих на полотно мистцями. Шукає безпощадної правди і великих перспектив, а не партацьких малюнків з рожевими хмарками.

Так бачимо ми наш шлях і ним ідемо твердим і радісним кроком. Демаґоґи і линвоскоки до нас не матимуть приступу.

21 XII 1937

М. Л.

З пресового фільму

Деякі американські і краєві часописі повні захоплених звітів з тріюмфальної подорожі п. Данила Скоропадського по Америці. Многі бачуть за тим тріюмфом „сприятливий для нас факт", що мовляв, Україною зацікавилася якась поважна сила і пр. Не знаємо, яка саме. Але дві річи цікаві: що п. Данила Скоропадського витав „Ротари Кльоб", — організація масонська, а серед українців м. и. о. Сембратович, знаний і ноторичний масон.

З приводу сеї подорожі нам пишуть з Канади, що не була вона властиво така тріюмфальна. Навпаки, цілий ряд українських організацій скликав віча протесту проти нового „кравнпринса". Неприхильно проти нього поставилася не лише більшість української преси, але і преси англійської. Те останнє важне о стільки, що се не є особисті погляди редакторів, але такий є настрій щодо справи „кравнпринса" і в Великій Британії, бо в подібних випадках англійська канадійська преса уважає міродатними для себе громадську думку Англії.

——

Літературна Ґазета (ч. 2) сповіщає про закінчення конкурсу на „кращий твір для дітей дошкільного віку", оголошений НКО совєтської України: „Тематика творів, поданих на конкурс, найріжноманітніша. Найбільше творів присвячено любимим вождям трудящих — Леніну і Сталіну, нашим славним прикордонникам, льотчикам, щасливим радянським дітям" і пр. Не можна сказати, щоби „тематика" сих „творів" була „найріжноманітніша".

——

Тов. Корнійчук, новий відповідальний секретар Спілки сов. письменників України підсумував закінчений рік діяльности організації (*Літер. Ґазета* ч. 1) — рік „прожитий під відчутним теплом сталінської конституції, рік славного 20-річя жовтня... 1937 рік радісний для нас і тим, що в сьому році народ і його караюча рука, славна радянська розвідка, очолювана сталінським наркомом Єжовим, розгромила фашистівські кубла зрадників і лютих ворогів народу — троцкістів, бухаринців, націоналістів... Славний НКВС допоміг письменникам України очиститися від підлої троцкістсько-авербахівсько-націоналістичної агентури, що ще до недавного часу маскувалась, ховалась і шкодила в спілці письменників".

Когож залишив „славний НКВС" у „славній спілці"? Се бачимо з переліку учасників діскусії: „тт. Собко, Тардов, Кондратенко, Талалаєвський, Дмитерко, Пріцкер, Кротевич, Фомін, Веледницький, Кіпніс, Турчинська і Штурман". Коли актив спілки такий ізраелітський після чистки троцкістів, то якжеж він виглядав перед нею?

———

В *Літер. Наук. Додатку Нового Часу* (ч. 3) пише Ю. Липа (*Історичні недіскреції*) про книжку проф. Ольгерда Ґурки: „Є в Ґурці гор-

дість. В своїх працях він відкидає тезу, що Польща падала „завдяки пажерливости сусідів". Як то, каже польський патріот, „таж тоді відношення сил Польщі до сусідів було, як 1:2 і вона впала (перший поділ), а тепер є як 1:8, і вона піднялася". Треба мати гордість і шукати в собі причини упадку. І Гурка, як головну причину подає моральний стан тодішнього суспільства"...

Але коли українці набирають тої гордости і зачинають теж „шукати в собі причин упадку" — тоді той самий автор, що хвалить проф. Гурку, називає се не гордістю, а анархізмом, дефетізмом і браком пошанівку до рідних традицій... Дальше — так само з признанням цітує Ю. Липа Мосдорфа: „молодий проводир ендеків... вигукує: „Ховаючи правду, до нічого доброго не дійдемо, заперечуючи факти, самі тільки зброю дамо в руки агентів міжнародного перевороту"... І знову: той самий український автор, який хвалить Мосдорфа, бештає українців, які так само не хочуть „ховати правди" і „заперечувати факти" недавного минулого, не хочуть „плями на героях" прикривати... Показується, — публіцістика не така проста річ і нею не повинен займатися той, хто в понеділок каже „чорне", а в середу — „біле".

——

Тризуб (ч. 49 м. р.) доносить про інцідент на відчиті проф. О. Бочковського в Греноблі: „не обійшлося і тут без ложки дьогтю, дві особи, що уявляють із себе „націоналістичний рух у Греноблі" полізли із запитами до п. професора після викладу..., але п. професор так добре і річево відповів, що запитувачі, хоч се й не подобалося їм, перші почали плакати". Несамовитий інцідент! Запитувачі, що „лізуть" (рачки?), замісць іти з своїми запитами... Відповідь достойного пана професора, які хоч тактовно, але мабуть так уїдливо відповіли напасникам, що ті „перші" почали плакати, а за ними отже і другі — може ціла авдіторія з прелєгентом? О, Малоросіє!

——

В. Левинський в *Гром. Голосі.* (ч. 2) повчає українську буржуазію про те, яка має бути її політика. Мовляв, повинна діктуватися інтересами українського народу. А тимчасом ціла та буржуазна преса є напр. по стороні ген. Франка, а проти соціялістів і московських большевиків, що їм помагають. В. Левинський з дива не може вийти, шукаючи пояснення такої незрозумілої йому (як бувшому новошляхівцеві) поведінки; бо — „ані на одну хвилинку не можна подумати собі, щоб редакції нашої буржуазної преси були без голови"... Розвязку загадки треба шукати деінде, а саме в тім, що деякі редактори наших соціялістичних і радикальних часописів є без голови. Але не маючи голови, вони навіть і сього сумного для себе факту спостерегти не можуть.

——

Вийшло перше число нового місячника *Геть з большевізмом* — у Львові. Редакція хоче, щоб він „став одним з тих помостів, на яких ми, українці, будемо стрічатись із нашими природними союниками, що замешкують простори московської імперії"... Думаємо, що місячникові — в такій формі, в якій він виходить — се не вдасться. Бо ледви чи знайде доступ до народів, „що замешкують простори московської імперії", місячник великого формату, на люксусовім папері, друкований великими буквами. Для цілі, яку собі місячник поставив, він повиненби друкуватися на бібулі, в портативнім форматі і петітом... Дивно вражає, що часопись, присвячена поборюванню большевізму, ні словом не бореться з большевізмом посейбіч Збруча. На окладинці — заклик: „через розвал большевицької імперії до державної самостійности!" — і потім (по „прометеївськи") — те саме мабуть — гасло в 8-х инших мовах, а на кінці чомусь по російськи. Чи може і між росіянами редакція шукає союзників? Огляд — *В терені безпосередної боротьби* переходить одну совєтську „республику" за другою, при чім — із звичайної української скромности — Україна в сім альфабетичнім переліку попала на останнє місце: „рівна з рівними" і розуміється, без Криму?

——

В ч. 1 місячника *Рідна Школа* поміщений *Словник фізикальної термінольоґії* (узгіднене з зазбручанськими термінами). Там написано: „ультрафіялкове проміння". І так завдяки большевикам скромна фіялка попала у фізику...

Бібліоґрафія

Андрій Чайковський — *Перед зривом* Історична повість. З передмовою Гр. М. Лужницького. *Українська Бібліотека* ч. 55 Львів 1937 стор. 128. Обгортка Едв. Козака.

Покійний автор писав сам про себе, що „поклав собі за ціль життя переповісти в белєтристичній формі нашу історію з козацького періоду". Сам автор не мав великих претенсій до літератури — та його літературна діяльність в ділянці творів з нашої козаччини заслуговує на повне признання. Його *За сестрою*, чи *На уходах*, — се твори, що ширили любов до української книжки в найширших верствах читачів.

Посмертний твір Чайковського *Перед зривом* оповідає про Богдана Хмельницького. Автор зачинає 1614 роком, коли Богдан, як 14 літній хлопець, їхав до єзуїтського ліцею у Львові, — і кінчить нападом Чаплінського на Суботів. Побут Хмельницького у Львові й Ярославі, битва під Цецорою, татарська неволя — не мають епічної пластики, се немов скорот, рефератовий нарис до ширшого малюнку. Аж при кінці оповідання автора оживлюється, драматизується і... вривається. Та й тут не бачимо майже козаків ні селян. Автор показує нам тільки родинне Богданове життя й приязнь з полковником Кричевським. Суспільні й політичні відносини майже не згадані. *Перед зривом* вимагалоб бодай двічі стільки сторінок, якщоб хотіли ми сей твір заслужено звати історичною повістю про підготову 1648 року! Тепер се тільки повістевий нарис без поглибленої психольоґії, без малюнку історичного тла, навіть без такої цікавої акції, як напр. в оповіданні *За сестрою*. *Л. Граничка*

Записки Наукового Товариства імени Шевченка том CLIV Праці історично-фільософічної Секції за редакцією Івана Крипякевича. Львів 1937 8⁰ (2)+XXI+(1)+268 стор.

Останній том історичних *Записок НТШ* приносить 10 розвідок з ділянки археольоґії та історії. Очолює їх статя д-ра Я. Пастернака про *Галицьку катедру у Крилосі*, де автор подає тимчасове звідомлення з своїх розкопів 1936 і 1937 рр., що завершилися відкриттям фундаментів княжої катедри Успення Пресв. Богородиці. В статі помічаємо деякі помилки при покористуванні історичною літературою. Я не писав у *Напередодні* (ч. 2), начебто у своїх Dissertationes historico-criticae de utroque Archiepiscopatu etc. (Львів 1770) домініканин К. Ходикевич подав звістки про істнування галицької катедри в Крилосі на підставі заповіту львівського епископа Йосипа Шумлянського; дату сього заповіту 1707 надруковано в статі д-ра Пастернака двічи помилково (1704). Невлучно висловлюється автор, коли пише: „крилош. Михайло Гарасевич у своїй історії церкви з 1862 р...", бо видані в тому році Annales Ecciesiae Ruthenae були написані до 1836 р. Також на основі думки крил. А. Петрушевича про походження галицької соборної Богородичної церкви з першої половини XII ст. не може д-р Пастернак писати, що „се давна митрополича катедра з першої половини XII ст."; за найранішу дату основин галицького епископства можна вважати 1150 р., галицькуж митрополію основано ще пізніше. Нарешті більше слушности мав о. Омелян Левицький, що означував час відбудови галицької катедральної церкви Марком Шумлянським на роки недалекі до віднови галицького епископства в 1539 р. (*Слово* Львів 1881 ч. 8), аніж д-р Й. Пеленський і д-р Пастернак, що кладуть її на час „коло 1500 р." Дату смерти Марка Шумлянського (1535), яку подають вони за зладженим пізніше написом на нагробній плиті, слід справити за галицькими земськими актами на 1545 р.

Крім Пастернака заступають у сьому томі *Записок НТШ* архео-

льогію ще д-р О. Кандиба і О. Цинкаловський. Д-р Кандиба подає звідомлення з своїх археольогічних дослідів у 6-ьох селах борщівського та заліщицького повіту в 1928-29 рр. Цинкаловський—*Матеріяли до археольогії володимирського повіту*, в яких крім археольогічних знахідок подає також географічний опис повіту в цілости та топографічні назви в поодиноких місцевостях. Наприкінці д-р Пастернак подає реєстр 341 нових археольогічних набутків Музею НТШ за 1933-36 рр.

Розвідка пок. Л. Чачковського про княжий Белз не вичерпує джерельного матеріялу, що й відмітила сама редакція *Записок НТШ*. Чи не краще булоб, колиб редакція була подбала про основну перерібку й доповнення матеріялів, зібраних покійним?

Замітки до історії війська княжих часів д-ра І. Крипякевича доповнюють його розділ про військо княжих часів у виданій І. Тиктором популярній *Історії українського війська* хіба тим, що тут подані сторінки одного з видань з Іпатського і Лаврентіївського літописів (не зазначено котре видання!), не перекладені на теперішню українську літературну мову цітати з літописів та відсилка до праць Д. Анучіна й М. Погодіна. Може хто докладніше порівнає тексти обох праць д-ра Крипякевича й знайде в *Замітках* такий цітат з літопису, який не ввійшов до популярної *Історії українського війська;* але і в такому випадку не можемо вважати *Заміток* доповненням *Історії*, бо сей цітат міг зовсім добре бути десь приміщений в останній. Звернемо увагу на деякі ріжниці. В *Історії* (стор. 19-20) д-р Крипякевич схиляється до думки проф. М. Грушевського (*Історія України-Руси* III т. II-е вид. Львів 1905 стор. 302-4), що „молодшою" княжою дружиною, т. зв. отроками й дітськими, звалися не тільки молодики, але взагалі рядова дружина, що складалася з меньше заможних та меньше визначних боярів; і Грушевський і сам Крипякевич обосновують думку літописними цітатами. В *Замітках* (стор. 34-35) д-р Крипякевич пише про „молодшу" дружину або „отроків, дітських, боярських синів, молодь", що „самі назви вказують на те, що до молодшої дружини належала дійсно молодь, що тільки заправлялася до військової служби. Навіть назви „отрок" і „дітський", що пізніше означали княжих слуг, у первісному значінні відносяться до молоді. Члени низшої дружини згодом переходили до старшої дружини". Вияснюємо, що наведені літописні вістки Грушевським із XI-XIII ст. і Крипякевичем з XII-XIII ст. відносять назву „отроків" і „дітських" до рядових дружинників та княжих і боярських слуг. В *Історії* присвячує д-р Крипякевич кілька сторінок (81-92) княжій фльоті, при чому наводить низку джерельних — чужих і наших літописних — вісток. У *Замітках* (стор. 39) обмежується тільки ствердженням того, що „наші джерела до історії фльоти дуже обмежені. Не можемо вийти далі поза літописи та відомі згадки арабських і візантійських письменників. На жаль, не збереглися, чи може спочивають забуті, останки човнів з княжої доби, — про віднахід їх бували вістки. Се бувби дуже цінний матеріял до порівнання наших кораблів з скандінавськими і візантійськими, що збереглися щасливіше". Гадаємо, що слід було подати хоч одну джерельну вістку про віднахід останків човнів з княжої доби; втручене ним речення: „про віднахід їх бували вістки" суперечить льогічно тому, що він пише висше і низше сього. На нашу думку — міг д-р Крипякевич висловлені ним у *Замітках* справді нові висновки його дослідів, „що їх — на його думку — досі в науковій літературі не поставлено", злучити разом з тими матеріялами, що ввійшли до його популярної *Історії українського війська*.

Д-р Д. Олянчин подає *Опис подорожі шведського посла на Україну 1656-57 р.* — німця Конрада Якоба Гільдебрандта. Сей опис — цінне джерело до історії звязків Богдана Хмельницького з Карлом X Густавом. Погоджуємося з думкою д-ра Олянчина, що „з українського боку історія шведсько-семигородського й семигородсько-козацького походу на Польщу потребує окремого військово-політичного досліду", але коли він полемізує з иншими істориками, то повиненби був розглянути спершу всі джерела й літературу до доби Хмельниччини.

Проф. А. Яковлів виказує, що автором *Історії Русів* був князь

Олександер Безбородько (1747-1799), син козацького ґенерального писаря й судії Андрія (1711-1780). Хоч — як висловився в день його смерти, 4 IV 1799, його близький співробітник у міністерській Колеґії Заграничних Справ ґр. Федір Ростопчін (в листі до ґр. Воронцова) — Росії він „не любив так, як син любить матір", то не міг, як тайний совітник і канцлєр російської імперії виявити свойого авторства. Докладніше проблєму авторства *Історії Русів* розглянув проф. М. Возняк, якого обширна праця чекає в рукописі від трох років на друк.

По літописному зразку сконструовані нариси: І. Филипчака про історію с. Тиряви Сільної в сяніцькому повіті і д-ра І. Карпинця про галицькі залізні гути та їх продукцію в 1772-1848 рр.

Наші завваги вистарчають читачам зясувати собі вартість оповіщених у CLIV-ому томі *Записок НТШ* розвідок і статей.

Микола Андрусяк

Від Адміністрації

Умова союза друкарів з корпорацією власників друкарень, заключена для нас без нас, приносить з собою велику звижку цін друку. Як вже ствердила наша преса, ся умова передусім бє українське друковане слово. З огляду на тяжкий економічний стан нашого населення на землях, де шириться *Вістник*, стримуємося від підвишки цін і не зменьшуємо обєму наших видань. Бо думаємо, що удасться нам, може, видержати новий удар, що впав на наше друковане слово, иншим способом. Але поконати нові трудности може нам удатися тільки при як найактивнішій допомозі наших передплатників і прихильників. Більш, як колинебудь, — не сміє ніодин наш прихильник, кольпортер чи передплатник зволікати з присилкою належних нам грошей, памятаючи, що тільки довгоречинцеві фактичні передплати творять основу видавництва. Більш як колинебудь, — повинен кождий заступник чи передплатник старатися поширити число передплатників *Вістника*. Більш як колинебудь повинні вони якнайсумлінніше вивязуватися з принятих на себе зобовязань, коли уважають наш місячник за свій, а справу, якій він служить — за свою.

Кличемо наших передплатників, заступників, кольпортерів і читачів до надзвичайного зусилля, до найбільш напруженої акції, щоби уможливити нам в сій тяжкій хвилині — вийти з нових, несподіваних клопотів, оборонною рукою.

Книгарням кольпортерам, передплатникам, які не вирівнали рахунку за *Революційну Стихію* стримаємо чергову книжку *Квартальника Вістника* за 1938 р. — що вийде с. м.

Хто хоче взяти в кольпортаж просимо повідомити кілько примірників вислати. Ціна книжки в краю зл. 1·50 для заграниці зл. 1·80.

Опуст комісовий 20% (при посилці пачками 25%). Хто пришле за 7 книжок готівкою згори — вишлемо 10 прим.

Річна передплата *Квартальника* на 1938 р. виносить в краю, в Чехії і Австрії зл. 4, за кордоном та сама передплата, що в краю плюс 1 зл. на порто (для передплатників *Вістника* половину — платних згори). Оплата кождої окремої книжки винесе значно дорозше (від 1 зл. — 2 зл.).

Гроші і замовлення на книжки просимо висилати лише на

адресу видавництва *Вістника.* **Не беремо відовідальности за гроші і замовлення післані через инші видавництва, які зрештою їх не все нам доручають, або передають з великим опізненням.**

Просимо наших заступників подати кому доручена І кн. *Вістника* і припильнувати про заплату передплати на 1938 р.

Хто має *ЛНВ* X кн. 1924 р., II і III кн. 1926 р., *Вістник* I, II кн. 1933 р.; X, XII кн. 1936 р. IV, IX і X кн., а не потребує, просимо вернути нам в замін за инші книжки, або на рахунок довгу чи передплати. Заступникам поручаємо забрати названі книжки в наших довжників.

Викази довжників за *Вістник* і *Квартальник*, яким стримана висилка книжок посилаємо нашим заступникам, щоб поургували в них і заохотили до дальшої передплати.

Чеки ПКО нас нічого не коштують і вкладаються до всіх книжок в переплетні, тому просимо всіх, що мають заплачену передплату і кольпортаж не гніватися й не ображатися, як прийде чек і не відсилати нам його, а ліпше передати своїм знайомим, які моглиб стати нашими передплатниками.

Вп. Паням, Панам, українським установам і Т-вам, що прислали привіти з нагоди переходу *Вістника* **в 6-ий рік видання, Свят і Нового Року, складаємо щиру подяку.**

Знижкова передплата *Вістника* **прислуговує лише тим, хто її заплатив до 31 січня 1938 р.** Передплата 23 зл. річно і 12 зл. піврічна прислуговує, коли платити її згори. або заразже по одержанню 1-ої книжки; у всіх инших випадках треба платити по зл, 2·20 за книжку, від того не відступимо, тим більше, що друк на 1938 р. подорожів, а ми передплати не підвисшили.

Стримаємо слідуюче число всім повітовим, окружним і краєвим заступникам, які не приєднали пять сталих передплатників *Вістника* і *Квартальника* на 1938 р.

До нас звертаються ріжні особи, щоб їм вислати оказове число, а відтак обіцяють прислати передплату.

Треба згори прислати передплату. Видавництво одержавши гроші завжди висилає книжки.

Чеки, якими пересилається передплату зза кордону переписуються у Варшаві, нотатки до редакції і адміністрації пропускається, адреси переписуються скорочено, тому при зміні адреси, або нових передплатників просимо адреси подавати окремо.

Мих. **Марунчак** с. Павла Чернелиця Далешова; перебрав від почтара книжки, що були вислані для **Мих. Марунчака** сина Гриця і розрахувався за них з нами.

Богд. **Козак**, Познань нам нічого не винен.

З нами розчислилися наші заступники: Ів. Роман Ужгород за річну передплату *Вістника* і *Квартальника* на 1938 р. Мик. **Баботу**, Мих. **Біличенка**, Ів. **Грицика**, Юліяна **Химиньця**.

Мих. **Качмар** Берлін за В. **Стахіва** зл. 26·30; інж. **Д. Волощака** зл. 31·30; А. **Семеніва** зл. 40; Ф. **Кнута** зл. 18; В. **Чайківського** зл. 8·20.

Дир. Лесь **Киселиця** Чернівці за річну передплату *Вістника* за 1937 р. Гавр. **Бублика**, Волод. **Сендецького**.

Обєднання Ню-Йорк зл. 146 одержали, з конта „Обєднання" відписали на конто передплати *Вістника* **Е. Ляховича** дол. 4 і **Д. Галичина** дол. 4·50.

Укр. Студ. Громада в Загребі; П. **Гуменний** Коритниця прислав на Ваше конто зл. 25. В. **Войтанівський** Загреб; І. **Стешин** Молчанівці заплатив на Ваше конто зл. 25. Інж. Д. **Яндрієвський** Бельгія; **Т-во Укр. Січ** Грац: **Ст. Рудко, о. І. Григораш, Д. Дзера**, Канада; **О. Петлюра, Ст. Мельник, П. Підгородецький, П. Недайкаша** — Франція; **Е. Онацький**, Рим; Вас. **Шпонтак**, Др. **О. Неділко**, Др. **І. Стафіняк**, інж. **І. Яремко**, інж. І. **Сінявський**, інж. Вол. **Бородайкевич**, інж. Вас. **Совх**, інж. В. **Сімянців, М. Никорак, С. Медвідь**, всі Чехія; гроші одержали, книжки вислали.

В І кн. *Вістника* 1938 р. — від адміністрації надруковано „Цесус", а має бути **„Насус" Бельгія**.

Вже по видрукуванню їх імен вирівнали належитість за кольпортаж: Гр. Галаджун Львів; Вас. Рудавський Битків; за *Вістник* і *Квартальник*: Читальні Просвіти Жовква і Рибники.

Хто знавби просимо подати адреси таких осіб: Михайло Паркасевич Париж; Б. Грошко Ізер Франція; Ольга Кос Боберка; Орися Данилкович Познань; Роман Романовський Миколаїв н. Дн.; Інж. Ю. Винницький Копичинеччина; Інж. М. Скрипник Суматра; Лев Нащук Нова Гребля Бігалі.

Мимо кількакратного упімнення не вирівнали за *Вістник* і *Квартальник*: Евг. Перейма студ. Варшава 2.50; Ольга Грозовська Плугів 5·25; Вас. Глинський Калинів 4·25, Михайло Кондрат зл. 1; Михайло Середович Турійськ 3·75; Михайло Мельник Варковичі 5·35; Іван Тройняр Тернопіль 5·25; **за кольпортаж:** Вас. Ярема Делятин 15 90; Книгарська Спілка „Освіта" Самбір 19·04; Павло Кешен Мізунь Старий 5·50; Мирон Карпинець Пустомити 22·18; Михайло Шупяний Мостиська 20·50. (Далі буде)

Деякі статистичні дані Квартальника Вістника за 1937 р.

(Докінчення)

На 15 грудня 1937 р. слідуючий стан передплатників і кольпортажі: 23 6% учительство високих, середних і низших шкіл, урядників приватних і державних установ; 19% студентів високих і середних шкіл; 12·7% збірних (установ, товариств) передплатників; 10·8% селян, робітників і ремісників; 9·6% купців і промисловців; 6·4% інжинерів, агрономів і геометрів; 6·3% адвокатів, судів і нотарів; 5·1% лікарів; 3·8% священників; 2.7% инших професій.

Зі всіх передплатників припадає на Галичину 55·2%, Волинь 10·3%; на инших в границях польської держави 14·2%; на заграницю 20·3%.

По кількости передплатників чергуються воєвідства: Львівське, Волинське, Станиславівське, Тернопільське і пр. **повіти:** львівський, стрийський, кремянецький, луцький, коломийський, рівенський, станиславівський, скільський, перемиський, сокальський, дрогобицький, тернопільський, жовківський, здолбунівський, дубенський, золочівський, богородчанський, бобрецький, бережанський, раво-руський, снятинський, ярославський, зборівський, любачівський, збаражський, скалатський, городенський, радехівський, самбірський, долинський, яворівський, бучацький, калуський, жидачівський, перемишлянський, добромильський, борщівський, чортківський, сяноцький, підгаєцький, володимир-волинський, брідський, городок-ягайлонський, ліський, требовельський, заліщицький, рогатинський, камінка-струмілівський, ковельський, рудецький, товмацький та ин.

Міста і містечка: Львів, Познань, Стрий, Вільно, Кремянець, Станиславів, Варшава, Коломия, Краків, Луцьк, Перемишль, Тернопіль, Товмач, Яворів, Дрогобич, Чортків, Дермань, Золочів, Рава-Руська, Журавиця, Сосновець, Борислав, Бібрка, Буськ, Бучач, Бережани, Борщів, Ходорів, Ярослав, Городок-Ягайлонський, Калуш, Камінка-Струмілова, Каліш, Перемишляни, Люблин, Рівне, Сокаль, Сколє, Сянік, Самбір, Ст. Самбір, Снятин, Чесанів, Володимир-Волинський, Немирів, Здолбунів, Катовиці, Остріг, Берестечко і др.

За кордоном: Румунія, Чехія, Сп. Держави П. Америки, Канада, Франція, Німеччина, Аргентина, Данціг, Югославія, Бельгія, Англія, Австрія, Італія і ин.

Кольпортаж *Квартальника* **найбільше поширений за кордоном по краях:** Чехія, Румунія, Канада, Франція, Сп. Держави П. Америки, Німеччина, Югославія, Данціг, Аргентина, Бельгія, Австрія.

В краю по повітах і містах: львівський, скільський, жидачівський, бережанськнй, здолбунівський, перемиський, калуський, коломийський, кремянецький, дубенський, дрогобицький, бобрецький, сокальський, стрийський луцький, рівенський, станиславівський, борщівський

ВО ЛЬВОВЪ

долинський, тернопільський, перемишлянський, городенський, раво-руський, ярославський, золочівський, бучацький, скалатський, снятинський, камінка-струмілівський, теребовельський, богородчанський, Каліш, Варшава, радехівський, самбірський, підгаєцький, Краків, Вільно, жовківський, рудецький, зборівський, збаражський, яворівський, добромильський, Познань, товмацький, любачівський, ліський, чортківський, сяноцький, рогатинський, володимир-волинський, грубешівський, ковельський, турчанський, галицький, косівський, болехівський, Люблин, брідський, мостиський, горохівський, заліщицький, надвірнянський, копичинецький, Скальмєржиці, Городок-Ягайлонський ітд.

Нові книжки

С. Ордівський — Багряний хрест Істор. повість „Укр. Бібліотека Львів 1937 Вид. І. Тиктор стор. 128

Нат. Королева — Предок Повість Львів 1937 В-во „Дзвони" стор. 144.

В. Пачовський — Золоті Ворота Епос В-во „Краса і сила" Львів 1937 стор. 148.

Галина Журба — Революція йде. І т. В-во „Батьківщина' Львів 1937 стор. 228.

о. Юрій Кікта — Ярослав від поїзду до поїзду Провідник з картою міста Ярослав 1937 стор. 20.

О. Подільський Правда билиця: І Ревнули гармати Тернопіль 1937 стор. 42.

Похвала народнім строям Правда билиця: II Посвятини Тернопіль 1937 стор. 54.

Ів. Крипякевич — Ярослав Осмомисл В-во Т-ва „Просвіта" Львів 1937 стор. 48.

Пісня про минуле України Княжа доба Написав В. Переяславець Накл. Я. Ткачука Львів 1937 стор. 32.

Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка т. С IV Праці істор.-фільольогічної секції Львів 1937 стор. 268.

інж. Баричко — Практичний порадник В-во „Рідне Слово" стор. 64.

Золоті Ворота — Історія Січових Стрільців 1917-19 В-во „Червоної Калини" Львів 1937 з 198 світлинами стор. 345.

В. Чирський — Світ глядить на Україну В-во „Рідне Слово" Львів 1937 стор. 32.

Ю. Орест — Під Львовом плуг відпочивав В-во „Батьківщини" Львів 1937 стор. 156.

Різдвяна Калина — Народний вертеп В-во „Дешева Книжка" Львів 1937 стор. 16. Над вертепом звізда ясна стор. 16.

В. Юрченко — Блудний син Драма Рівне 1938 стор. 60.

Надіслані журнали

Кооперативна Республика ч. 1.
Наша Батьківщина ч. 1.
Гомін Краю ч. 3.
Голос ч. 1, 2.
Жіноча Доля ч. 1, 2
Відродження ч. 1.
Нива ч. 1.
Назустріч ч. 23-24.
Життя і Знання ч. 1.
Тризуб ч. 1—2.
Українське Слово ч. 1.
Рідна Мова ч. 1.
Католицька Акція ч. 4.
Вогні ч. 11—12.
Мета ч. 1.
Шлях Молоді ч. 1-2.
Світ Дитини ч. 1.
Стяг ч. 1.
Будівничий церкви ч. 12.
Пробоєм ч. 1.
Сівач ч. 1.
Дешева Книжка ч. 23.
Нова Хата ч. 1, 2.
Літопис Червоної Калини ч. 1.
Неділя ч. 1-4.
Рідна Школа ч. 1, 2.
Наша культура ч. 12.
Напередодні ч. 1 (5).
Дзвони ч 11-12.
Українське Юнацтво ч. 12.
Місіонар Пр. Серця Ісусового ч. 1.
Віра й наука ч. 1.
Комар ч. 1—4.
Аванґард ч. 1, 2.
Народне Здоровля ч. 1.
Самоосвітник ч. 1.
На Сліді ч. 1.
Młoda Polska nr. 5.
Polityka nr. 1.
Myśl Narodowa nr. 54, 55, 1-3.
Prosto z mostu nr. 1—6.
Zaczyn nr. 51-52, 1—3.
Biuletyn Polsko-Ukraiński nr. 1-4.
Merkuryusz Polski nr. 1—4.
Przegląd Współczesny nr. 1.
Freude und Arbeit Berlin Heft 12.
Oriens nr. 1.

Львівська державна наукова бібліотека
Ін. № 4280

ГОЛОС

найкращий суспільно-громадський тижневик молодого українства

Передплата в краю в Чехії, Австрії й Румунії — річна — 5.50 зл., піврічна — 3 зл., чвертьрічна — 1.60 зл. В инших країнах — річна 2 ам. дол., піврічна — 1 ам. дол.

Адреса **Голос, Львів Міцкевича 11. І.**

Число розрах. переказів 249 (Львів 1).

АВАНГАРД

Розмотує і перетинає гордієві вузли в комплексі проблєм нашого **суспільно-політичного життя**

Помагає розбудові світогляду основаного на життєвих конечностях нації.

Адреса: КОЛОМИЯ вул. Беднарська 9а. Число розрах. переказ **17.**

Передплата: річна 6 зол., півріч. 3·50 зол.

НОВИЙ ЧАС

Має постійні відділи: 1) »РУХАНКА Й СПОРТ«, 2)»МЕДИЦИНА й ЗДОРОВЛЯ«,»ЛОВЕЦТВО« і щотижневий 3) »ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ДОДАТОК«.

Місячна передплата „Нового Часу" — разом з додатком „ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ" — **3 зл. 40 гр.**

Закордоном (чвертьрічно): Австрія: 10 шіл. 50 ґр.; Чехословаччина й Закарпаття: 65 ч. корон; Франція: 85 фр; у всіх других країнах: 20 зл. **Поштові конта:** П. К. О. Львів: 501.505; Прага (Ч. С. Р.): 78.726; Відень: Е. 124.812. Париж: с. с. 180.066.

„НОВИЙ ЧАС" Львів, вул. Косцюшка, ч. 1. а.

В ЛЮТІМ ВЖЕ ВИЙДЕ

Дм. Донцов

Де шукати наших традицій?

як ч. 1 квартальника на 1938 рік

ц. зл. 1·50.

Хто раз ужиє мила **„Центросоюзу"**

той уживатиме його постійно.

III
П 12531
1938 Р. 6 кн. 2

ЖІНОЧ

ілюстрований двоти

Співробітництво найкращих сил з жіночого й літературного світу. Описи екзотичних країв, поради організаторкам, зразки новітньої домашньої господарки, вісті про жіночу працю на всіх українських землях.

Видає Олена Кисілевська.

Редагує колегія під проводом Олени Кисілевської.

Річна передплата 7 зл. Адреса редакції: Коломия, Замкова 37.

Книгозбірня Вістника

ч. 1	*М. Островерха:*	**МУСОЛІНІ**	ц. зл. 1
ч. 2	*М. Макіявель:*	**ВОЛОДАР**	ц. зл. 2
ч. 3	*М. Антонович:*	**ҐЕРРЕС**	ц. зл. 1
ч. 4	*Р. Єндик:*	**А. ГІТЛЕР**	ц. зл. 1
ч. 5	*Д. Варнак:*	**КАРДИНАЛ МЕРСІЄ**	ц. зл. 1
ч. 6	*Л. Мосендз:*	**ШТАЙН**	ц. зл. 1·50
ч. 7	*Д. Варнак:*	**ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ**	ц. зл. 1
ч. 8	*В. Темляк:*	**ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ**	ц. зл. 1·50
ч. 9	*Д. Донцов:*	**ПАТРІОТИЗМ**	ц. зл. 1
ч. 10	*Д. Варнак*	**ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ**	ц. зл. 1·50
ч. 11	*Д. Донцов:*	**ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ**	ц. зл. 1·50
ч. 12	*М. Антонович:*	**МАРШАЛ ВПЕРЕД**	ц. зл. 1·50
ч. 13	*В. Темляк:*	**ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ**	ц. зл. 1
ч. 14	*Р. Керч*	**ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ**	ц. зл. 1·50
ч. 15	*Богдан Горович:*	**НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬҐІЇ**	ц. зл. 1·50
ч. 16	*Ю. Тютюнник:*	**РЕВОЛЮЦІЙНА СТИХІЯ**	ц. зл. 1.50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача, 103 Av. A. Ню-Йорк.

ЦІНА КН. 2·20 зл.

Друк. Ст. Ін. в ар. Івана Тиктора, Львів, Бляхарська 9.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.